

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

ÁBRÁNYI EMIL

LÁBÁN ÚR KÖNNYEI
ÉS
EGYÉB TÖRTÉNETEK

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-98-5 (online)
MEK-14512

TARTALOM

Lábán úr könnyei.
Világegyetem.
De profundis...
Kutya volt...
A kellékes.
Finále.
Magdolna néni.
Az atléta.
Szomorú szemek.
Ofélia.
A hatvan éves asszony.
Leszámolás.
Papa, gyere vissza...
Becsület.
Az Isten közönyös...
Töredék.
Villám.
Az utolsó levél.
Egy, kettő, három...
Olvasni akart.
Esküvő.
Jean.
Misera plebs.
Ave Cézár!

Lábán úr könnyei.

Valaki egyszer szomorú, mélabús levelet irt hozzám. Arra kért: magyaráznám meg, mi a különbség a tudós hite és a vallás dogmája közt ama bizonyos nagy ismeretlennel szemben, akit Istennek nevezünk? Magyaráznám meg továbbá: folytatódik-e az ember élete a halál után és mi az oka annak, hogy az ember makacsul hiszi ezt, noha még senki sem látott olyan halál után élő teremtetést, aki a túlvilágról okosan beszélt volna; aki meggyőzött volna egy igazán erősfejű (nem hiszterikus) embert arról, hogy a pozitív életnek ilyenén légius folytatása érdemes dolog és nem a legczéltalanabb lézengés az éther finom, hideg masszáiban; akiről ne sült volna ki utólag, hogy az illető voltaképpen világcsaló, közönséges szédelő, alábbvaló a jellemtelen zokénál, aki bookmakerekkel játszik össze és tönkreteszi a nagyérdemű gavallérvilágot.

A harmadik kérése az volt: világosítanám föl, vajjon a mi rendkívül művelt századunkban szükséges-e általában a vallás? Szükséges-e, hogy mi fentartsuk azt, amit régi és műveletlen emberek tudatlansága, babonasága és gyerekes ábrándozása vallás czimén rakásra gyűjtött? S vajjon a tudományos ember, aki kémiával, fizikával, filozófiával és az anyag örök törvényeivel bizonyít, nem fogja-e kiszorítani a papot, aki csak abszurd dogmaival, őrzőngő apokalipsziseivel, részeg vénasszonyok álomlátásaihoz hasonló csodás históriákkal bizonyít és ezekkel akarja bebizonyítani, hogy a kétszer kettő nem négy, hanem három, és a három nem három, hanem egy?

Én csak az utolsó kérdésre feleltem, mert a tánczó ezüstforintosoktól még nem kaptam elég hiteles fölvilágosítást a túlvilági életről. Csak az utolsó kérdésre feleltem, még pedig szemléltető alakban. Elmondtam a mélabús levelező számára egy kis történetet. Ebből a történetkéből kitűnik, hogy a tudományos hit és a vallásos hit közt mi a különbség? Miképen hat az emberekre a tudós, aki törvényekkel argumentál, és a pap, aki ábránddal és poézissel bizonyít?

Ime a történet.

*

Lábán úrnak volt egy gyönyörű-szép, hatéves leánykája, és ez a gyönyörű kis leány valami ragályos betegségben hirtelen meghalt. A temetés után félesztendővel találkoztam Lábánnal. És szegény Lábán olyan szomorú volt, hogy a könnyek, a nagy, kövér, nehéz könnyek minduntalan kicsordultak a szemeiből.

- Ne sírjon! - vigasztaltam az apát, aki elvesztette a gyermekét.

Lábán úr könnyei csak egyre folytak.

- Ne sírjon! Leánya nem halt meg, csak átváltozott, alakot cserélt. Lássá, ez a megmérhetetlen, határtalan mindenség csupa-merő atomból áll. Ez a mindig volt és mindig lesz örökkévalóság nem egyéb, mint csupa-merő apró parányok egybeállása, összeverődése. Ezek az atomok megvoltak milliárd és trilliárd évvel ezelőtt, és meglesznek milliárd és trilliárd évek múlva is. Az anyag örök, és az élet nem más, mint az örök anyag folytonos csereberéje...

Lábán úr mohón figyelte a szavaimat, de a könnyei csak egyre peregtek. Én folytattam.

- Tudja, hogy mi a mulandóság? A mulandóság egyszerüen szemfényvesztés; egyszerüen a mindenség művészi játéka. Ez a játék szórakozásul szolgál annak a kifürkészhetetlen Erőnek, aki a világot teremtette s aki köteles örökké fentartani azt, amit alkotott.

Lestem a hatást. Ez az idea rendkívül tetszett nekem és meg voltam győződve róla, hogy Lábán úrra is hasonló benyomást gyakorol. De a Lábán úr szemei még mindig könnyekkel voltak tele.

- A maga kis leánya, Lábán úr, nem halt meg, mert halál nincs a természetben, csak átalakulás. A maga kis leánya milliószor élt már és milliószor fog élni ezután is, ezer meg ezer változatban. Nem múlnak el soha, sem én, sem ön, sem azok, akik fölöttünk, alattunk, körülöttünk a keringő világok rengeteg sokaságát betöltik. Mert az élet csak látszólag mulékony. Alapjában örök.

Lábán úr zokogva dadogott valami kapcsolatról... Hogy hát ez a sok millió folytatás nincs-e összekapcsolva valami fonállal?

- Nem, Lábán úr, kapcsolat nincs az élet különböző megnyilatkozásai közt. Mert ha volna, akkor emlékeznünk kellene. Akkor az átélt idő iszonyatos kvantumát a memóriánkban kellene hordanunk... és ez olyan kegyetlenség volna, amilyenre a természet tökéletes jósága, tökéletes bölcsesége képtelen. Vagy fölteszi ön, Lábán úr, a természetről ezt a kegyetlen, aljas gonoszságot?

Lábán úr a fejét rázta és tovább sírt.

- Ismétlem, nincs kapcsolat. Minden élet különálló egész. Mindenki, aki világra jön, azt hiszi, úgy érzi, hogy most először született, most először él. És ebben a kombinációban rejlik a természet legszebb gondolata, legcsodálatosabb invencziója: az ifjúság. Nem lehetnének fiatalok, nem érezhetnék magunkban a fejlődő, a bimbózó élet isteni üdeségét, ha eszmélő képességünkben czipelnünk kellene millió évek súlyát... ha emlékezetünkkel oda volnánk lánczolva millió átélt szenvedéshez, millió átélt nyomorúsághoz!...

A tudományos halhatatlanságnak ez a fejtegetése egészen tűzbe hozott és valóságos pátoszszal mértem az utolsó csapásokat Lábán úr makacs fájdalmára.

- Nem, uram! Az ön kis leánya nem halt meg, csak átalakult. Él, noha most már nem önnek, nem nekünk, nem annak a világnak, ahová emberi formájánál fogva ideiglenesen utalva volt. Él, noha szemeink nem látják, hol és miképen? Lehet, hogy elomlott gyöngye testéből virágillat parányai válnak; lehet, hogy kora tavasszal meg fog éledni egy kis bogár alakjában. De hisz a bogár ép olyan remeke a természetnek, mint az ember, ép úgy kiveszi a részét az életből, mint az ember.

Emelt hangon fejeztem be a mondókámat:

- Igen, Lábán úr! Emelkedjék föl a természet magaslatára és ne sírjon! Gondoljon arra, hogy az ember mulandó, de az élet örök!

Lábán úr láthatólag erőlködött, hogy fölemelkedjék arra a magasságra, ahová utaltam, de nem tudott. Sírt, tovább sírt. Peregtek a könnyei és nem volt megvigasztalva.

*

Ekkor - fürdőhelyen voltunk, ahol nagyon vegyes volt a közönség - egy közös papismerősünk lépett hozzánk. Jóságos arcú, gyönyörű öreg pap, azok közül az igazi papok közül, akik tele vannak bűbajos szelidséggel... akik bizalmat, megnyugvást keltenek minden szavukkal.

Az öreg pap gyöngéden megérintette a síró ember vállát és így beszélt:

- Ne sírjon! Leánya nem halt meg, csak elszállott a földről. Fölrepült egy jobb, egy magasabb világba, ahová Isten kegyelméből eljutnak a tiszták, az ártatlanok. Nem halt meg, csak elköltözött. Nem halt meg, csak közelebb jutott az Istenhez! Előre sietett, hogy bevárja önt az örök boldogság hazájában, ahová mindnyájan elmehetünk, ha lelkünk szárnyait nem terheli tul-

ságosan sok bűn, tulságosan sok földi salak. Az a hely megvan, bár e mulandó, megpróbáltatásokra szánt földi élet ideje alatt sűrű fátyol takarja szemeink elől. Ott a magasságban, az üdv helyén, újra fölleli a leányát, újra találkozni fog vele, hogy többé ne váljanak el egymástól! Higyjen, imádkozzék és gondoljon a viszontlátásra, mert a lélek halhatatlan!

És a kesergő apa könnyei lassanként fölszáradtak az öreg pap mély, meleg, tündöklő szavaitól. Nyomott melléből a megkönnyebbülés sóhaja szakadt fel és szemei édes bizalommal pihentek az ég boltozatán. Nekem ez a magasság a határtalan úrt, a megszámlálhatatlan világok végtelenségét jelentette, de neki most már a boldog viszontlátás hazája volt. Láttam arczán a vigasztalás fényét és éreztem, hogy szive mélyén kivirágzott a hit, ahogy hosszú, langyos tavaszi záporosó után kivirágzik a föld.

*

Lábán úr másnap bucsuzás nélkül távozott a fürdőhelyről, de elutazása előtt levélben köszönte meg, hogy érdeklődtem iránta és foglalkoztam a bánatával. Nekem ugy tetszik, hogy egy kis irónia, egy kis finom leczkértetés volt a Lábán ur egyszerű, becsületes írásában.

Levele így végződött:

- Én a pap vigasztalását fogadtam el, aki az ön határtalan mindenségét szűk menyországgá korlátozta ugyan, de megigérte az apának a gyermekével való találkozás gyönyörűségét. Mit ér a legbölcsebb okoskodás, ha az következik belőle, hogy akit szerettem, rám nézve örökre oda van; hogy az az egyéniség, akit imádtam a kedves összhangjáért, akinek minden egyes vonása drágább volt előttem a tulajdon életemnél, alaktalan földdé esett széjjel és aljasan elaprózva fog tovább élni a matéria törvényei szerint, tőlem örökre távol, rám nézve örökre visszahozhatatlanul.

A tudomány, tisztelt uram, olyan mint a tenger. Bámulhatjuk a végtelenségét, kincseket halászhatunk a mélységeiből, ismeretlen világrészek felé hajózhatunk rajta, de - nem ihatunk belőle. Ha inni akarunk, elmegyünk a forráshoz és annak a vizéből meritünk, annak a vizével csitítjuk epedő szomjuságunkat. Ez a hűs forrás a hit. És ennek a forrásnak a vize nélkül azok sem lehetnek el, akik a tudás óceánján hajóznak. Magukkal viszik mindenüvé, ha nem akarnak elpusztulni szomjan!

Világegyetem.

Dömök Sándor megállott a bankigazgató előtt. Őszbevegyült, kuszált szakállát csöndesen végigsimitotta és ábrándos kék szemével alázatosan nézett a hatalmas emberre, aki haragos ránczokba szedte homlokát.

- Panasz van magára!

- Panasz?

- Harmadizben jelentik föl, hogy munkájában hanyag és megbizhatatlan. Multkor a buza árfolyamát összetévesztette a repce árfolyamával és a zabot halálos betegnek jelentette, noha csak mérsékelten lanyha volt. Botrány!

- De nagyságos uram...

- Hallom, hogy a legnagyobb mértékben szórakozott és hivatalos órái közben mindenféle könyveket olvas. Maga demoralizáló példát ad a hivatalnokoknak.

- Nagyságos igazgató ur...

- Én magát az utcáról szedtem föl, mikor a miniszteriumból kitették a szűrét. Elveszett volna éhen, ha kegyelemből nem alkalmazom. Tessék, így becsüli meg magát! Mit csinál? Még most sem nőtt be a feje lágya?

- Nagyságos uram, egész életemet a legszebb ideák szolgálatában töltöttem. Mindig az igazság hirdetője voltam. Arra tanítottam a fiamat is, aki tizennégy éves korában az igazság vértanuja lett. Kicsapták az iskolából, mert a hittanár előtt nevetséges babonának nevezte a dogmákat. Kicsapták, mert azt állította, hogy a biblia tudatlan próféták és naiv halászegények műve és nem szolgálhat alapul a mai művelt fiatalság nevelésének. Azt állította, igenis, hogy az emberiségnek új vallásra van szüksége, melyben nincs semmi hazugság; új vallásra, mely az Istent összeegyezteti a természettudománnyal. A fiu csak azt mondta, amire én tanítottam. Kicsapták. Jól van. Most matróz az Ádrián. Meglehet, hogy nyomorog, de később ember lesz belőle, és én büszke vagyok rá!

- Fogja be a száját, vén bolond.

- Mit tehetek én arról, hogy elmém van és gondolkozom?

- Ne gondolkozzék, hanem írja pontosan az árfolyamokat. Ez a maga dolga. Ha valaki koldus, ha valaki úgy rá van szorulva a mindennapi kenyérre mint maga, az ne gondolkozzék.

- De nagyságos igazgató ur, mikor a világ egy csodálatos probléma... mikor a világegyetem...

- Fogja be a száját és jegyezze meg, amit mondok: ha még egyszer panaszt hallok magára, abban a nyomban elcsapom! Értette?

- Igenis, nagyságos uram...

- Mehet!

Dömök Sándor egy óra mulva ott ült a Ferencz-körut valamelyik kisebb vendéglőjében és nem emlékezett a bankigazgatóval folytatott kellemetlen párbeszédre. Forgott előtte a roppant univerzum, csillagaival, naprendszeireivel, ködfoltjaival. Amint iddogálta sörét és hánytavetette magában, vajjon a Szaturnus gyűrűjén milyen élet folyhat: valaki letelepedett ahhoz az asztalhoz, ahol ő ült. Dömök Sándor ránézett és mosolyogva üdvözölte a jövevényt, egy fiatal középiskolai tanárt, aki félig-meddig ismerőse volt. Rövid hallgatás után Dömök Sándor belekötött a fiatal tanárba.

- Tanár úr, mit tart ön a világegyetemről?
- Azt tartom, hogy az egy rengeteg semmi.
- Semmi nem létezik a teremtésben, tudja minden iskolás fiu. Pinczér, egy pohár sört!
- Ugy értem, uram, hogy a világegyetem étterrel töltött határtalan úr, melyben százezrével forognak a csillagok kiszámíthatatlan időktől fogva, anélkül, hogy egymásba ütköznének.
- Helyes! És mit tart a csillagokról?
- Azt tartom, hogy anyagból vannak és többé-kevésbé olyanok, mint a mi földünk.
- Vagyis, a csillagokban épen úgy vannak érző és gondolkodó lények, mint a földön?
- Épen úgy!
- Helyes! Már most erre válaszoljon: mi célja van annak, hogy ez a tömérdek csillag a maga érző és gondolkodó lényeivel szakadatlanul forog a világűrben?
- Ki tudná? Talán az Isten privátpassziója. Talán magasabb rendű lapdajáték az egész.
- Nem, uram, nem! Hiszen látja, hogy örök törvények szerint mozognak. Nem látja ön a törvényt?
- Hát a méta-játéknak nincsenek törvényei? A malmozásnak, a makaónak, a huszonegynek, a nasi-vasinak nincsenek törvényei? Mégis, mi a végső cél? A játék, a játék!
- Beszéljünk komolyan. Pinczér, még egy pohár sört! Válaszoljon erre: érdemes volna élni azzal a meggyőződéssel, hogy a világegyetemnek nincs célja?
- Élek, mert élni kellemes. A többivel nem sokat törődöm.
- Látja, uram, én meg törődtem vele! Évekig gondolkoztam a nagy rejtély fölött, és végre nyomára jöttem egy kolosszális igazságnak: mennyország nincs, de van örök élet. Örök élet, örök fejlődés, örök haladás. A csillagok ennek a célnak az eszközei. A csillagok egymással összefüggenek, és arra valók, hogy mi azokon végtelen fokozatokban tovább fejlődünk. Nagyon egyszerű a dolog. Méltóztatik érteni? Ha én a földön bevégezem pályafutásomat, rögtön tovább megyek, még pedig földi tetteim arányában. Ha derekasán viseltem magamat a földön, akkor az alkotó erő egy fokkal előléptet és jobban organizált csillagra visz, a hol százszor tökéletesebb, harmonikusabb az élet, mint itt, minálunk. Ha rosszul viseltem magamat, akkor ez a csodálatos erő degradál, mint a bűnös katonát. Visszalök egy olyan alávaló csillagra, ahol még a földi életnél is nyomorultabb élet folyik. Vagy nem ereszt tovább s itt a földön kell repetálnom az életet mindaddig, míg a továbbfejlődésre, míg a magasabb fokozatra érdemessé válok. Igen, uram, ez a cél, ez a törvény! Más nem lehet a világegyetem hivatása!
- Irigylem, ha mindazt hiszi, amit mond.
- Hiszem! Tudom! Pinczér, még egy pohárral! A pilzeni sör mégis csak a sörök királya! Tudja, miért hiszem? Mert a világegyetem alkotóját nem tarthatom ostobábbnak magamnál! Ha én, silány atom, a roppant egész nyomorult töredéke, logicze élek, célokat tűzök magam elé és szegény kis agyvelőmmel így meg tudom formálni a világegyetem logikus működését: csak nem tehetem föl józan észszel, hogy a mindenséget koncipiáló és formába öntő értelem, mely billió- és trilliósámra teremti a hozzám hasonló logikus parányokat, csak úgy vaktában, logika nélkül, rezon nélkül, cél nélkül alkotott volna csillagot, naprendszert és mindent a világon?

Ebben a pillanatban tizenkétévesnek látszó kis leány állott meg a korcsma küszöbén. Zavartan nézett körül, mintha keresne valakit. Édes, ártatlan szemei félénken szegeződtek a világegyetem nagy fejtegetőjére. Elpirult. Talán kopott, foltos ruhája, félig feslett czipőcskéi miatt szégyenkezett.

- Papa! - rezgett a lány, félénk hang a korcsma füstös, nehéz, sörszagos levegőjében.

Semmi válasz.

Dömök Sándor nekikönyökölt az asztalnak és nézte a vörös abroszt mély, kutató szemekkel, mintha csak az univerzumot nézte volna.

- Papa! - hangzott valamivel erősebben, és a kis leány előbbre lépett.

A világegyetem nagy fejtegetője levette ökleiről bozontos fejét. Hátra pillantott.

- Mi az? Mit akarsz?

- Papa! A cseléd el akar menni!

- Gyere közelebb! Miért?

A kis leány odalépett az asztalhoz.

- Azt kiabálja, hogy az Istennek se koplal többet!

- Ostoba állat! Nem adtam ma pénzt ebédre?

- Nem!

- Hát te mit ettél?

- A szomszédasszony hívott be magához... Attól kaptam főzeléket, meg egy kis húst...

- Nesze, itt van!

Kotorászott a zsebeiben, de üresen huzta ki erős, csontos ujjait. Keserü arczczal fordult a tanárhoz:

- Minden nyomorult dologgal nekem kell vesződnöm, mióta meghalt a feleségem!

(Áldott, jó asszony lehetett s bizonyosan magas fokra hágott a világegyetemben, mert heroikus lélekkel tartott ki melletted, ó Dömök Sándor, míg a nyomor és bánat el nem pusztította!)

Intett a kis leánynak, akinek már akkor csupa könny volt a két szeme, de sirva fakadni nem mert.

- Eredj rögtön és mondd meg annak a baromnak... No abban bizonyos vagyok, hogy ezt halála után degradálni fogják, mert csak tévedésből született embernek!... Mondd meg annak a baromnak, hogy tapodtat se menjen a házból, míg haza nem jövök! Szaladj! Egy, kettő!

A kis leány kisuhant a korcsmából és Dömök Sándor, mintha semmi se történt volna, megint a fiatal tanárra vetette mélázó tekintetét.

- Folytassuk! Az embernek az a kötelessége, hogy jóvá, nemessé képezze magát. Ez a kötelessége a világegyetem szempontjából. És ez a kötelesség...

- Bocsánat, nekem a kötelességről más fogalmaim vannak. De különben sem folytatom tovább, mert fizetek! - szólott a fiatal tanár és okos, szigorú szemeivel megvetően nézett a világegyetem nagy magyarázójára.

- Kár! Nagyon kár! - dünnyögött Dömök Sándor. De ha már fizet: kérem, egyenlitse ki az én számlámat is. Jövőre megadom. Összesen hat pohár sör! A világegyetem problémáját itt hordom a koponyámban, de a zsebemben nincs egy árva garas! Nincs egy árva garas! Ennél nagyobb szatira van-e a világegyetemben?

De profundis...

Féltuczat rongyos, czafatos gyerek játszadozott a földszintes külvárosi ház udvarán. Visitva szaladgáltak egy magányos, szomorú akácfa körül; elbuktak, hemperegtek a porban és tépték, harapták, ütötték egymást vásott, fülsértő ordítással.

Valami konyhaféle fülkéből jól megtermett, drabális asszonyszemély rohant elő. Megállott a küszöbön, a hanczurozó gyerekhad felé fordult és vadul hadonázott a vastag kezeivel.

- Csitt, ebadta kölykei! Apátok alszik! Ha fölveritek az álmából, minden bordátokat összehöröm!

A gyerekhad ijedten némult el és a magányos akácfa mögé húzódott, hogy kikerülje a bőszerű asszony haragos tekintetét. Az asszony egy ideig mozdulatlanul állott a küszöbön, még egyszer odakiabált nekik egy pár kemény, fenyegető szót, azután, mikor látta, hogy a gyerekek meglapultak és nem ficzánkolnak többé, morogva visszament és az ajtót csöndesen behuzta maga után.

Lassan, lábujjhegyen lépdegélt a másik szoba felé és benézett az ajtónyíláson. Látni akarta, vajjon a gyerekek lármája nem riasztotta-e föl azt az embert, akinek az álmát gondosan őrizte, noha már déli tizenkét órára járt az idő. A szomszédos templom tornyában megkondult a harang és a hosszú, keskeny udvarra tányérok, kanalak csörgése hallatszott ki a szegény kisiparosok lakásaiból.

Nagyot recscsent az ágy, ahol az ember aludt, és egy borzas fejű, sáppadt arcú, rendkívül sovány alak vonítással ásitással tápázkodott fel a mélyen besüppedt párnák közül.

A drabális asszony szolgálatkészen azonnal ott-termett az ágynál és várakozó pillantással nézett az urára, akinek a keskeny, beesett, sárgás-zöld képén meglátszottak a rendszeres éjszakai kázások nyomain.

A sovány, vézna ember kettőt-hármat ásitott még, álmosan, bambán nézett a levegőbe, azután rekedtes hangon megszólalt:

- Volt itt a hordár?

- Volt!

- No és? Volt valami nála?

- Semmit se láttam.

- Nem hozott levelet?

- Nem!

- Hát mit mondott? Valamit csak mondott a számár?

- Azt mondta, hogy egyelőre nincs válasz!

- Egyelőre nincs válasz? No hát majd lesz egyelőre skandalum! Majd kimutatom a fogam fehérét! Penzióba kergetem!

Izgatottan kiugrott az ágyból és kezdte magára kapkodni a kopott ruháit. Az asszony halkan, szeliden kérdezősködött, mintha félt volna ettől a gyöngy, beteges embertől.

- Kinek irtál?

- Annak a híres méltóságos urnak, aki titokban szeretőket tart és a világ előtt a feddhetetlen erkölcsű puritánt játszsza! Én tudom minden turpisságát! Ötven forintot kértem tőle kölcsön

és megírtam neki, hogy tagadó válasz esetén lerántom róla a lepedőt! Olyan pikántériát írok róla, hogy a világ harsogni fog a kaczagástól és a méltóságos ur penzióba megy! Van pénz a háznál, asszony?

- Nincs! Tegnap adtam ki az utolsó forintomat.

- Akkor nem tudom, hogy ma mit eszünk! Biztosan számítottam erre a pénzre, és a méltóságos urnak egyelőre nincs válasza! No hát majd összetöröm... penzióba kergetem!... Mindjárt megírom azt a kis croquist... Épen jó kedvemben vagyok!

Az asszony valamivel durvább hangon szólt hozzá:

- Annyi pénzed csak van, hogy valami hideget hozhassak a boltból...

A kis vézna ember káromkodva járt föl s alá:

- Nincs! Kifogytam mindenemből!

Az asszony mondani akart valamit, de a kis ember ráfordult:

- Eredj a pokolba. Nincs! Nincs! Nincs!

Az asszony lecsüngő fejjel, némán ki akart osonni a szobából. Ebben a pillanatban a kis ember, mint valami parancsoló tábornok, harsányan elkiáltotta magát:

- Megállj!

Odarohant a rozoga íróasztalához, kotorászott egy csomó kézirat közt, tiz-tizenöt kutya nyelvet kiválogatott belőlük, két-három levelet hevenyében megírt, borítékba tette és az asszonynak adta.

- Jól ide hallgass! Ezt a kéziratot elviszed a »Vitéz reverenda« szerkesztőségébe és magának a főtisztelendő urnak adod át! A páterek megnyalhatják utána a szájukat! Fényesebb cikket a reakció hasznosságáról még senki sem írt Magyarországon! Kifejtem benne hatalmas logikával, hogy rajtunk csak az segíthet, ha visszaállítjuk a jobbagyságot, felekezeti tesztjük az iskolát, cenzura alá vetjük a lapokat, bezárjuk a képviselőházat és Palesztinába kergetjük a liberalizmust! Ha te értenél az ilyen dolgokhoz, fölolvastam volna neked!... Ide vigyázz! Ezt a levelet átadod a potrohos bankárnak. Ultimátum! Ha ma se küldi el a husz forintot, kérelhetetlenül leleplezem a gazembert, egész bandájával együtt! Megállj... ezzel a másik levéllel a miniszteriumba mész és átadod Seregély urnak, akinek szintén üvegből van a háza-fődele. Apodikticze megírtam neki, hogy beütöm a drágalátos üvegkupolát, ha komiszkodik velem!... Ez a harmadik levél annak a bikficz tenoristának szól... Egy-kettő! Szedd a lábaidat és gyere vissza hamar!

Az asszony átvette a leveleket, magára kapta jobb időkből maradt bársonyos köpenyét és engedelmes készséggel kisietett a házból.

Alig tiz percz múlva kopogtak az ajtón és egy magas, köpczös, elegáns ur lépett be a sovány kis emberhez, aki türelmetlenül izgett-mozgott a szűk, disztelen szobában.

- Vass Ferencz? - kérdezte halkán az elegáns ur, akinek a mellényzsebéből vastag aranyláncz lógott alá.

A morózus kis ember rábámult a kérdezőre és rövidesen biczczentett a fejével. Azután mégis meggondolta magát és udvariasan hozzátette:

- Szolgálatára!

- Én Vedress vagyok, a radikális »Jövő« kiadótulajdonosa!

Vass Ferencz meghajtotta magát és bókolni akart, de az elegáns ur tovább beszélt:

- Előfizetési felhívásra van szükségem és valami szép, fulmináns dolog kellene. Hallottam a kollegáimtól, hogy önnek kitűnő tolla van...

- Kérem...

- Tele inspirációval, lendülettel...

- Kérem...

- A munkatársaim tetőtől talpig kifogástalan gavallérok, csak az a baj, hogy hidegen, lendület nélkül irnak... Nem szólnak a publikum szívéhez... Nincs bennük tűz, lelkesedés, ami gyújt, ami a tömegeket elragadja...

Vedress ur rövid pauzát tartott, merően nézett a kis ember szemébe, babirkált egyet a vastag aranylánczán, azután halk, vontatott hangon tovább beszélt:

- Én a talentumot mindenütt fölkeresem... Azért fordulok önhöz, hogy felszólítsam: irjon nekem egy szép előfizetési felhívást!

Vedress ur a nadrágzsebébe nyúlt és egy rakás ezüstpénzt tüntető zajjal megcsörgetett benne.

- Tudja, barátom, én a maga nevét nem irhatom ki a munkatársaim közé, mert az én munkatársaim mind kifogástalan gavallérok... de szükségem van a tollára! A tollára... igen, a tollára!

Volt a hangjában valami lenéző kicsinylés, de Vass Ferencz csak az ezüstpénzek csörgésére figyelt és alázatos pozitúrában várta, hogy a hatalmas férfiú tovább beszéljen.

- Ön megírja nekem az előfizetési felhívást és én adok érte önnek öt forintot. Áll az alku?

- Áll! - kiáltott mohón Vass Ferencz, és az alku hitelül kezét akart nyújtani. De a gazdag kiadótulajdonos ezt a mozdulatot nem vette észre.

- Megcsinálja ma estig.

- Meg!

- Jó! Előlegesen adok két forintot. A többi hármat akkor, ha majd a kéziratot behozza... Azaz megálljon csak... Ne jöjjön hozzám személyesen... Tegye a kéziratot borítékba és hordárral küldje be. A hordárt én fizetem ki.

Letette a két ezüstforintot az íróasztalra, intett a kezével és méltóságos tartással kifelé indult.

Vass Ferencz mohón odakapott a pénzhez és zsebre vágta; azután a tekintélyes kiadót a konyha küszöbéig kísérte.

Vedress ur még megállott egy pillanatig:

- Azt hiszem, fölösleges, hogy önt instruáljam. Ön ismeri a »Jövő« irányát, ismeri a mi elveinket. Jellem, függetlenség, szabadság! Halál a korrupciónak! Demokratikus haladás minden vonalon! Ez a fő! És tűz, tűz, minél több lendület!... Minél több lendület!

Ezeket mondta még Vedress ur, barátságosan megcsörgette a zsebében levő ezüstforintokat és elegáns mozdulattal kilendült a hosszú, keskeny udvar kapuján.

Vass. Ferencz nyomban hozzáfogott a munkához. Egyszer-kétszer deklamálva végigsétált a szűk szobán, a vetetlen ágy előtt, azután lecsapta magát az íróasztal elé és ideges ujjai közt perczezni kezdett a toll...

»Megmondani az igazat a hatalmasoknak; büszke homlokkal figyelmeztetni őket arra, hogy a közszabadságot meg ne csorbítsák; támogatni mindent, ami nemzetünk javára szolgál és támadni, ostromozni mindent, ami tisztességtelen magánérdekek zsákmányává akarná tenni a

nemzet közjavát: ezt a programot tüztük magunk elé, amikor a »Jövő«-t megindítottuk! Hogy ezek nem üres jelszavak voltak, hanem a legmélyebb meggyőződés sugallatai: bizonyosság rá a »Jövő« eddigi működése!«

Kinyílt az ajtó. Az asszony lépett a szobába, fáradtan, kimerülten. Ledobta köpenyét az ágyra és odarokkolt egy székre, a férje mellé.

- Már most mi lesz?

Vass Ferencz irta tovább: *»Egy önző, érdekhajhász korszak közepette könnyű lett volna megszerezniünk a kényelmes élet föltételeit, csak hajoltunk volna meg gyáván a kegyosztók akarata előtt... de mi a küzdelem választottuk...«*

Az asszony keserűen közbevágott:

- Már most mi lesz?

Vass Ferencz fölneézett a papirosról:

- Hol jártál?

- Mindenütt!

- No, mit izentek?

- Elutasítottak!...

- Lehetetlen!... *»A küzdelem választottuk, mert semmi közösséget sem akartunk vállalni a czudar önzőkkel, a kapzsi érdekhajhászokkal...«* De a »Vitéz reverenda« csak fizetett valamit?...

- Nem volt ott a szerkesztő. Holnap délre rendelték oda!...

- Holnap délre... *»mert személyes érdekeinknél többre tartjuk a polgárok érdekeit, mert készek vagyunk sikra szállani minden elnyomás, minden gaz önkény ellen, azoknak az erkölcsi bátorságával, akiknek a lelkiismeretük tiszta... akik tudják és érzik, hogy mögöttük a független közvélemény hatalmas tábora áll...«* Hát az a svindler bankár, az a potrohos Harpagon? Nem szoritottad ki belőle a husz forintot?

- A bankár azt izente, akasztófára való csirkefogó vagy... Legfeljebb azt a kötelet venné meg, amivel felakasztanád magadat...

- Azt izente... *»Szabad, független Magyarország: ez a törvények törvénye a mi szemünkben! De államunk kiépítését csak olyanokra bízhatjuk, akik sem a reakcióval nem kaczerkodnak, sem a korrupciót nem fogadják el hallgatag szövetségesül...«* No és az osztálytanácsos?

- Bitangnak, gézenguznak titulált és azzal fenyegetett, hogy föl fog jelenteni, mint aljas zsarolót...

- Aljas zsarolót... *»Ennélfogva tollunk egész függetlenségével fogjuk támadni a sajtószabadság nyílt és titkos ellenségeit, bármily magas polczon álljanak is...«* Hát az a tökfejű tenorista?

- Majd kilökött a szobájából. Azt mondta, ne pumpold többet, mert megbotoz és felrug az utcán, ahol talál...

- Barom!... Rinoczeroszba oltott barázdabillegető!... *»Irgalom nélkül megostorozzuk a kufárokat, akik üzelmeikkel...«*

- Most már fogytán van az én türelmem is... Szégyen, gyalázat, amit csinálsz...

- Ne beszélj, kérlek, ne beszélj... *»üzelmeikkel gyalázatba keverik a parlamentarizmus zászlaját...«*

- A legutolsó oláhczigány feleségének jobb dolga van, mint nekem...

- Elég, az isten szerelmére! Ne darálj! Dolgozom... »*Nem paktálunk a romlottsággal... Nem teszünk úgy, mint az a bizonyos utazó...*«

- Tisztára meg kell bolondulnom... A gyerekek rongyosak... Nincs czipőjük, nincs egy becsületes kabátjuk... A szomszéd csizmadia többet keres, mint ez a híres író... ez a - majd megmondom, miféle...

- Dolgozom! Dolgozom!... »*aki Rómában Jupiter szobra és Jézus keresztje előtt egyformán kalapot emelt...*« Így jár az ember, ha cselédet vesz feleségül! Ha még egy szót szólasz, kivetlek innen...

- Előbb adj egy falat kenyérré válót... adj valamit enni, mert melletted éhen döglünk mindnyájan!

Vass Ferencz belemarkolt a zsebébe és a két forintot dühös dobással az asszonyhoz hajította.

- Takarodjál! Hadd fejezzem be az utolsó mondatot...

Az asszony kisietett a pénzzel és Vass Ferencz irt tovább, tele tüzzel, tele lendülettel: *Aki Magyarország közéletében szerepet akar játszani, aki nemzeti politikánk versenyében befolyásra, dicsőségre pályázik: legyen erkölcsileg tiszta és szabad ember! Ez a mi zászlónk, ez a mi programmunk, ezt tartjuk magunkra nézve is kötelezőnek és ennek a számára kérjük a nemzet támogatását!...*

Amint ezt az utolsó mondatot leírta, kiejtette kezéből a tollat, a bal karjára könyökölt és sokáig nézett ki a nyitott ablakon.

Egyszerre csak tompa, bánatos kar-dal ütötte meg a fülét. Valakit temettek a szomszéd ház udvarán. A kórus mély, reszkető hangon elkezdte énekelni a De Profundist. De profundis ad te clamo! Gyötrelmeim mélységeiből kiáltok fel hozzád én Uram! Miserere!

Búgott a szomorú kar-dal a koporsóban pihenő halott fölött, aki már megszabadult az élettől; akit földi gondok nem bántanak többé.

A szegény, elzüllött ember, a revolver-zsurnalisztává aljasodott vad zseni, a nyomoruság vizein fuldokló hajótörött leborult az asztalra és sírt... keservesen sírt. Egészen telesírta könynyel a lendületes felhívást.

Kutya volt...

Csörgött a dominó a kávéház márványasztalán. Jobbra-balra lármás jókedvvel ütötték a kalábriaszt és a szomszédos billiárdokon csattogtak a rohanó, egymásba ütköző csontgolyók. Diskrét kibiczek szorongtak izgatott képpel a játzók háta mögött és a magas, oszlopos terem minden zugát elöntötte a nehéz szivarfüst, mint valami gomolygó kék felhő.

Hátul, az utolsó ablaknál, két ember sakkozott. Törzsvendégek, akik délután négy órákor pontosan beállítanak a kávéházba, pontosan lejátszszák a partikat, nyolczat-tizet egymásután, és este hét órákor pontosan elmennek vacsorálni a szomszédos vendéglőbe. Esztendők óta betartják ezt a rendet komolyan, lelkiismeretesen, mintha szerződést kötöttek volna egymással; pedig soha egy szóval sem ígérték, hogy találkozni fognak. Tisztán a szokás és a rokontermészetek vonzódása hozza őket össze a kávéház márvány-asztalánál. Érdeklődnek egymás iránt, mint a legjobb barátok, pedig soha egy szót nem szólnak a barátságról; évek óta szives, tartós kötelék fűzi őket egymáshoz, pedig évek óta soha egy szóval sem tudakozódtak egymás családi körülményeiről. Hány ünnepélyesen fogadott, esküvel pecsételt hűséget tép rongyokká az idő gyors változása! Hányan elszakadnak egymástól, akik az oltár szentségére tettek esküt, hogy örökké együtt maradnak, sohasem válnak el egymástól, míg a világ világ lesz! Hány örök hűség hervad el nevetséges gyorsasággal; hány örök hűség, amit a szerelem forró extázisa fogad föl... hány nagy stílu barátság válik silány karikaturává; barátság, amit a lélek idealizmusa és az elvek közössége alkot hirneves, okos férfiak közt! Csak ez a szegényes, obskurus kávéházi ismeretség daczol az idővel. Csak ezek a szerény egzisztenciák nem változnak soha egymás irányában. Csak ezek a szürke proletár-emberek tartanak össze hűségesen, akik sohasem kötelezték magukat semmire, sohasem fogadtak föl semmit, sohasem beszéltek barátságról nagy, pompázó szavakkal.

Másokat elszédít, csatangolásra kész a kezdődő tavasz édes lanyhasága, vagy otthon maraszt a tél viharos, jeges lehellete. A kávéházi sakkozót nem téríti el utjából se a tavasz, se a tél. Amikor népvándorlás indul a zöldelő ligetek felé; amikor napfénytől mámoros tömeg hömpölyög a dunaparti korzón, a budai hegyek közt; amikor mindenki berug a tavasz orgonaillatos lehelletétől és nem tud betelni a szabadban való bolyongással: - a kávéházi sakkozó nyugodtan foglalja el sarokasztalát az utolsó ablaknál és játék közben onnan nézi egy-egy szórakozott pillantással, hogy odakünn milyen szép, tündöklő a világ! S amikor a szennyes, sárgás felhőkből omlik a hó; amikor az utcákon végigsüvölt a vad északi szél; amikor megdermed a föld és a fojtó ködben, a rettenetes hózivatarban a legmakacsabb kószáló se mozdul ki a szobájából: - a kávéházi sakkozó füléig huzott gallérral nyugodtan jár a farkasoknak való időben és a szokott órában ott ül a kávéház sarokasztalánál, szemben a partnerével, aki ugyan-ezzel a halálos pontossággal tartotta meg azt a randevut, amire egymást sohasem kötelezték.

*

A sakkozó emberek, mint két fegyverszünetre lépő ellenséges hadvezér, rövid időre abba hagyták a játékot. A figurák ott állottak csatarendben a koczkás fatáblán és a sakkozók csendesen beszélgettek egymással.

- Ma se jött el.
- Tegnap se volt itt.
- Három napja nem láttuk.
- Hm, valami baj van.
- Nagy baj lehet.

- Tíz esztendő óta, amióta ide jár, egy fél percet se mulasztott.

- Ő volt a legpontosabb köztünk!

Egy ideig elhallgattak, azután újra kezdtek:

- Valami baj van.

- Okvetlenül valami nagy baj!

Az egyik fölnezzett a kerek fali órára.

- Egy fertály hétre. Háromnegyed óránk van még. Folytassuk.

A csatarendben álló figurák megindultak, a két sakkozó óvatos huzásokat tett jobbra-balra, de néha fölsóhajtottak, és azon vették magukat észre, hogy megint a távollevőről beszélnek, aki eddig a legpontosabb volt köztük, s aki már három napja nem volt a kávéházban.

- Nagy baj lehet!

- Okvetlenül valami nagy baj!

Egyszer csak a pincér odasúgott valamit az egyik sakkozó fülébe:

- A százados ur fel és alá sétál a kávéház előtt.

Mindaketten megdöbbenve néztek egymásra, de nem szóltak semmit, csak magukban találgatták: mi történhetett, hogy a százados odakünn sétál az utcán és nem jön be sakkozni, noha már három napja nem volt a kávéházban?

Éppen azon tanakodtak, kimenjenek-e hozzá, amikor a százados belépett a terembe, katonás tartással végigment a kávéházon és megállott a sarokasztalka előtt.

Brád Ferencz, nyugalmazott császári és királyi százados, egyszerű civил-ruhát viselt, de a régi katona meglátszott az arcán és egész magaviseletén. Sűrű szemöldei alól keményen nézett az emberekre és a hangjában még barátságos beszélgetés közben is volt valami erős, parancsoló harsogás.

Mind a két sakkozó nagy örömmel ugrott föl az asztaltól:

- Csakhogy valahára látjuk százados urat! Abbahagyjuk a játékot... Tessék kezdeni!

A százados tagadóan intett a kezével. Leült a sakkozók mellé, széles karimájú kalapját a szomszédasztalra vetette és deresedni kezdő haját végigsimitotta.

- Köszönöm. Ma nem játszom.

A sakkozók ránéztek, de nem szóltak, bár a szemük tele volt részvétellel, kíváncsisággal.

A százados újra dörzsölni kezdte a fejét és panaszos, nyögő hangon kiáltott föl:

- Majd szétszakad a koponyám, úgy fáj... Azt hittem, hogy a levegőn elmúlik, azért maradtam odakünn... de látom, hogy a levegő se gyógyítja meg..!

Pár percnyi csönd után megint a százados beszélt:

- Két éjszaka virrasztottam...! A szememet se hunytam be, uraim... és ezt megérzi az ember, ha már nem fiatal. Azelőtt meg se kottyant nekem az efféle... három éjjel egymásután jártam a báltermeket; s amikor csatáztunk és farkasszemet néztünk az ellenséggel, föl se vettem három-négy éjszakai virrasztást... De amikor vénül az ember, nehezen megy az éjszakázás... nehezen!

Az egyik sakkozó lassan, gyöngéd hangon meg merte kockáztatni ezt a bizalmas kérdést:

- Talán valami nagy betege van százados urnak?

A százados vastag, deres bajusza egyet vonaglott.

- Nagy betegem van!

Nem merték tovább kérdezni. De a százados, mintha válaszolt volna nekik, rövid és határozott hangon oda vetette:

- A kutyám beteg!

*

A sakkozóknak egy izma se rándult, egy mukkanással se árultak el csodálkozást, vagy gúnyos meglepetést. Mégis a százados úgy nézett rájuk, mintha tiszteletet akart volna parancsolni annak a számára, akit szóba hozott... és szaporán, indulatosan dőlt belőle a szó, mintha mentegezni akarta volna ezt a különös betegápolást.

- Azt hiszik talán, hogy egy kutya nem méltó ilyen figyelemre? Eh, mit tudják önök, hogy a kutya milyen szerepet játszhatik egy ember életében! Mit tudják önök, mi volt nekem ez a szegény, alázatos állat, aki egész életét nekem szentelte... aki jó kedvvel tűrte minden szeszélyemet és hűségesen ragaszkodott hozzám, akár ütöttem, akár simogattam...! Ez a kutya úgy szeretett engem, hogy ehhez fogható szeretet nincs a világon! Ti emberek, ti okosak vagytok, ti nagyszerű, tökéletes teremtések vagytok, de a legcsekélyebb megbántásra gyűlölettel feleltek... hiúságból, büszkeségből képesek vagytok megrontani, elárulni, összetörni embertársaitokat... nagyravágyásból, irigységből, rosszaságból gyalázatba, becstelenségbe, halálba kergetitek embertársaitokat... rágalmaztok, csaltok, szivtelenek vagytok... de a kutyának nincs lelke, a kutyának nincs esze, nincs szíve... a kutyának csak az az egy ostoba tulajdonsága van, hogy végzetlenül ragaszkodik hozzád, hogy a bántalmakat mind elfelejti, hogy veled éhezik, veled szomjazik és mégse hagy el, hogy egész világgal szembeszáll érted, hogy amikor meghalsz és kivisznek a temetőbe, oda fekszik a sírod mellé és meghal bánatában...!

Lihegett a fölindulástól, amíg ezeket beszélte. Azután a hangja csöndesebbé, komorabbá vált.

- Ez a szegény, haldokló kutya kétszer mentette meg az életemet...! Ellenségeim voltak a katonaságnál. Megindultak ellenem az intrigák és olyan helyzetbe sodortak, hogy az infámis degradáció küszöbén állottam... Borzasztó idők! Ártatlan voltam, de meg akartam halni, mert nem bírtam el a rosszakarók kárörömét és a jó barátok megvető szánakozását... Egyedül ültem a szobában. A pisztolyom meg volt töltve. Számláltam a perczeket. Ekkor a félig nyitott ajtón besurrant a kutyám és nyöszörögve, vonitva ugrált előttem, mintha érezte volna rettenetes szándékomat... felugrott az ölembe, kért, könyörgött, kétségbeesve nyalta a kezemet és annyi fájdalom, annyi szeretet volt az esdeklő pillantásaiban, hogy magam is elkezdtem sirni, sirni... és ez a jótékony sírás egész lelkierőmet visszaadta. Életben maradtam és visszakaptam a becsületemet...! A kutyámnak köszönhettem!

Kivette zsebkendőjét és letörülte homlokáról az izzadtságot.

- Még egy nagy válsága volt életemnek... Szerettem egy asszonyt... egy szép, de bűnös asszonyt, aki hitványul visszaélt a bizalmammal. Ez a gyönyörű angyal kaczerkodikni kezdett az ezrednek egy léha tisztjével... Eltiltottam a látogatását és megfenyegettem az asszonyt... Egyszer a tiszt kaszinóból korábban érkezem haza. Az asszony zavartan áll elém, csókolni kezd és feltűnő módon ölelget, mintha tartóztatni akarna, hogy ne menjek tovább. Lefejtem magamról az asszony karjait... indulok a mellékszobába... s amikor a küszöbre lépek, jól hallom, hogy a földszintes szoba nyitott ablakából valaki hirtelen leugrik az utcára... Vadászfegyverem ott lógott a falon. Szó nélkül lekapom és rohanok, hogy az asszonyt... Ebben a pillanatban a másik szobából kirohan a kutyám és örvendező, nagy ugrással egyenesen rám veti magát. A fegyver elsül, de a golyó a falba furódik... s a bűnös, megvetett asszonyt

hagytam menekülni. Mi volt ez? Véletlen vagy az Isten beavatkozása? Nem tudom. De megmenekedtem attól, hogy első haragomban gyilkossá váljak. Ezt is a kutyámnak köszönhettem!

A százados felállott, fejébe nyomta széles karimájú kalapját és szomoruan üdvözölte a sakkozó kompanistákat.

- Isten önökkel! Ha ez a kutya meghal, nagyon a szívemre veszem. Olyan szépen éltünk kettesként tiz esztendeig!...

Egy ideig ott állott előttük és halkán mondta, mintha csak magában beszélne:

- A sógorom kertjében temetem el, aki Ujpesten lakik. Magam hantolom el szegényt és virágot ültetek a sírjára!...

Kifelé indult, de még egyszer visszament és emelt hangon kiáltott föl:

- Különben, ha rajtam állana, a vizivárosi temetőbe vitetném, ezüstrojtos gyászkocsin, teljes katonai pompával!

*

Másnap délután megtörtént az a hihetetlen csoda, hogy a három sakkozó közül egyik sem jelent meg a kávéház sarok-asztalánál.

A deres bajszú százados feketére mázolt ládában vitte a kutya holttestét az ujbpesti kertbe és a két sakkozó ott ült a kocsiban a gyászoló századossal.

Amikor a fekete ládát betették a gödörbe, a százados kemény szemeiből úgy hullott a könny, mint nyáron a meleg eső és dadogva, magával tehetetlenül szólott a kísérőihez:

- Bolond história ez, uraim... bocsássanak meg... nem tehetek róla... ez volt az én egyetlen barátom!...

Az egyik sakkozó, akinek a szeme tele volt csillogó csöppel, gyöngéden megrántotta Brád Ferencz kabátját:

- Ejnye, százados ur, hát mi ketten...

- Igaz, igaz... bocsássanak meg...! Nézzék, ez a felírás jön a hantja fölé...

Magas, széles fa-darabot tűzött a sírformára hantolt fekete földbe. A jel közepén nagy betűkkel írva ezek a sorok állottak:

Nem csalt meg soha senkit.

Nem irigykedett senkire.

Híven szeretett.

Önzéstelenül szolgált.

Csodálatosan túrt.

Hű volt,

Kedves volt,

Figyelmes volt.

Szóval:

Kutya volt!

A kellékes.

Bocskor Barnabás ur, a színház kellékes, lehorgasztott fejjel ment át a homályos folyosón és pedáns pontossággal lépett be reggel kilencz órakor a szűk hivatalos-szobába, ahol viaszból formált gyümölcsök, papírból préselt sisakok, hosszú nyelű fa-dárdák heverték szanaszét.

A Bocskor Barnabás ur szürkülő feje állandóan le volt horgasztva, mert ez a vén, komikusan kerek fej folyton-folyvást tele volt nagy, becsvágyó, vakmerő gondolatokkal.

Fiatalabb korában fölcsapott vándorszínésznek és a legfényesebb illúziók közt játszott statisztá szerepeket a legrondább vidéki színpadokon, piszkos fészerekben, csapszékek füstös ivójában, ahol a parasztok otrombán beleröhögtek a fenségesen tragikus jelenetekbe.

A tragikum, a magas pátosz volt az ideálja. Szerette volna megrázni az emberek szívét a fájdalom hatalmas kitöréseivel. Azt akarta volna, hogy a nézők jajongjanak, lelkesedjenek, borzongjanak és mindnyájan érezzék, hogy egy csodálatos művész ihletett ajka szól hozzájuk... hogy a művészet szent lelke lebeg végig a színházon, ahogy a teremtés hatodik napján az Úristen lelke végig lebegett a megalkotott világ szent hallgatásba merült végtelenségén.

Elképzelte a falrengető tapsokat, amint a nagy jelenetek végén mennydörgő robajjal csattogni kezdenek. Látta, hogy a nők kendőiket lobogtatják, a férfiak fölugrálják támlás székeikről és a vihar elementáris dühével üvöltik, ordítják, magukból kikelve:

- Bocskor Barnabás! Bocskor Barnabás! Ez aztán a művész! Ez a művészet igazi megváltója! Éljen Bocskor Barnabás! Bravó Bocskor Barnabás!

Betanulta Leart, Otellót, Macbethet, III. Rikárdot, Hamletet, Coriolant és tul akarta szárnyalni Egressy Gábor hírnevét. Meg volt győződve róla, hogy a magyar színészet új evangéliumát hordozza magával és ha egyszer megengednék, hogy a Nemzeti Színházban föllépjen, a budapesti közönséget egy csapásra meghódítaná és másnap a finnyás fővárosi kritikusok egyhangulag azt írják: »Minden eddiginél fényesebb nap kelt föl a magyar művészet egén! Az összes konzervatóriumok le vannak pipálva és az országos színésziskola tanárai öngyilkosságot követnek el! Ennek a napnak Bocskor Barnabás a neve! Uraim, le a kalappal! Mától fogva új korszak kezdődik a magyar színjáték történetében! Hozsanna! Hozsanna! Hozsanna Bocskor Barnabásnak!«

De Bocskor Barnabás hatalmas talentuma ellen összeesküdött az egész világ. Szegény Bocskor Barnabással még faluhelyeken is csak bejelentő inast, levélhordót, baktert, csószot és rezgő szakállu, néma rhabonbánt játszottak a vidéki direktorok.

Bánatában elkezdett elégiákat írni és akkor azt hitte, hogy ezeknél szebb verseket lantos költő még nem irt a világon. Azt hitte, hogy az a dicsőség várakozik rá, ami Petőfire, akit a színpadon szintén csak kudarc és csalódás ért s aki hódító Napoleonná vált a poézis birodalmában.

Bánatos dalait tucatszámra küldözgette be a lapokhoz, de a szerkesztői üzenetekben ilyen válaszokat kapott Bocskor Barnabás ur:

»Versei pogányul komiszak. Befütöttünk velük - »Elégiáit megkaptuk. A szerkesztőség kályhafűtője köszönetet mond önnek a dús papiroshalmazért.« - »Eltévesztette az adreszt. Ne hozzánk forduljon, hanem, a megfigyelő osztály igazgatójához.« - »Ha még egyszer alkalmatlankodik nálunk, fölhívjuk önre a rendőrség figyelmét.« - »Nem tudja ön, hogy romlott zöldséget, bolond gombát árulni tilos? Megérdemelné, hogy följelentsük és becsukassuk.« - »Beküldött verseiért huszonöt botot utalványoztunk önnek. Kiadóhivatalunknál bármely pillanatban fölveheti.«

Egy ideig kétségbeesetten harczolt a fátum kegyetlensége, az emberek rosszakarata ellen, - bőszt kitartással védte a nagysághoz, a hírnévhez, az ünnepeletetéshez való jogát; azután, mint a hajótörött, aki huszonnégy óráig úszott a haragos tengeren és többé nem remél mentséget a hullámzó sivatagban: lebocsátotta karjait és hagyta, hogy az ár összecsapjon fölötte.

Lemondott az isteni művészetéről, lemondott a még istenibb poézisről, feleségül vett egy csinos, kaczer kórista-leányt és szerény, de biztos fizetésért beállott valamelyik nagyobb színházhoz kellékesnek. Minden szereplésről lemondott, csak a nagyravágyás, a keselyükörmű ambiczió, a dicsőség örült szomjusága maradt meg a szívében olthatatlanul.

*

Bocskor Barnabás lehorgasztott fejfel ült a rubrikás könyv előtt, ahol pontosan be van vezetve a leltári szám, a jelmez leírása, a darabszám, a jelmez minősége és a becs-ár. Kezébe vette a tollat és a következő kérdést intézte magához:

- Mi kell ahhoz, hogy az ember egyszerre világhírű legyen? Elszántság, semmi egyéb. Nincs olyan földhöz ragadt koldus, aki a világhírt meg ne szerezhethné. Teszem föl: itt vagyok én. Most itt ülök a rubrikás könyv előtt, hogy sorra vegyem a ballet-lányok elnyűtt trikóit. Színházon kívül a kutya sem ismer. A színészeken, a dekorátorokon, a lámpagyujtogatókon, meg a hitelezőimen kívül száz és száz millió embernek fogalma sincs arról, hogy vagyok a világon. De ime, kezembe veszem az ujságot és olvasom...

A fiatal, fess ügyelő nagy zajjal benyitott a szűk szobába és a kellékes íróasztalára dobott valami lajstromfélét.

- Bocskor ur, csinálja meg a *Zöldszemű spanyol nimfa* leltári kimutatását, de hamar, nagyon hamar! Irja le szépen, gömbölyű betűkkel, kék tintával, hogy a méltóságos ur kényelmesen elolvashassa! Itt vannak a számszerű adatok, maga csak állítsa össze, de szépen, kalligrafikusán, mert ő méltósága ideges. Ha bosszankodik a rossz betűk miatt, ezer forintot rendesen lecsip a költségvetésből. Szívesen lediktálnám magának az egészet, hogy hamarabb menjen, de próbám van tíz órakor... szaladnom kell! Siessen Bocskor ur! Ujra mondom: szép, gömbölyű betűk, kék tinta, kaligrafikus írás..! Alázszolgája, Bocskor ur!

A csinos, szeles ügyelő kifutott a szobából. Bocskor Barnabás pedig előkotorászott a vörös itatópapiros alól egy árkus velin-papírt és végigszántotta hosszu, egyenes vonalakkal. Azután maga elé tette a kék tintát, új tollat nyomott a tollszárba és mialatt lassan, óvatosan, akkurátosan kezdte másolni a *Zöldszemű spanyol nimfa*-hoz való kellékek lajstromát: emésztő dicsvágygyal tovább fűzte világrendítő gondolatait:

- *Vaskelme-pánczél, arany paszománynyal és rézdiszitéssel...* Kezembe veszem az ujságot és olvasom... *Fehér gyapjukelme, ujjatlan felső öltöny, kék selyem csüngő ujjakkal, veres plüss melldiszszel...* Olvasom, hogy egy idegen király jön vendégül Budapestre. Reggel érkezik a nyugati pályaudvarba... *Veres flanel rövid szoknya, zöld csikos atlasz-bugyogó...* Jól van. Elszánom magamat. Revolvert veszek a kezembe... *Barna ripszkaabát, zöldcsikos atlasz ujjakkal és barna prémmel...* Fölállok a váczi-köruton és várok. Nem reszketek. Hideg nyugalom egy márványszoboré, mert elszántam magamat... *Kék selyem bugyogó...* így kell állaniok azoknak, akik a világtörténetet csinálják... *Kasirozott nyiltegez, prémföveg, vörös és kék csikos tekerescsel...* Az udvari fogat már robog a köruton... A nép éljenez... a rendőrök nem sejtik, hogy egy pillanat mulva... *Fehér kasmir-köpeny kék selyembéléssel, arany himzéssel...* A pillanat itt van... Egy éljenző urat hátralökök, három lépést teszek előre, jobb kezem kifeszül... durr, durr, durr... Három lövés. Mindahárom talál. Az egyik halálos... *Sárga atlaszbugyogó és kamásli arany himzéssel...* Rettentő szenzáció. A lovak megvadulnak... az idegen király haldoklik... rendőrök rohannak rám és letepernek a földre. Én büszkén eldobom a pisztolyt és idézem Brutust: »Szerettem Cézárt, amikor megöltem! Ez az idegen király

nekem nem vétett semmit, de én lelőttem, mert republikánus vagyok!... Lelőttem, mert nem akarom, hogy halálomig névtelen kolduskutya maradjak, mert azt akarom, hogy én is világhírű legyek... mert helyet követelek magamnak a világtörténetben a császárok, királyok és diplomaták közt! A nevem: Bocskor Barnabás!«... *Veres, virágos kelme, bő nadrág, kék és veres czifra turbán, három pár sárga csizma, egy kasirozott elefánt...* Rikkancsok száguldanak az utczákon: Bocskor Barnabás meglötte a királyt! Száz riporter szalad a telegráf hivatalba és a hány drót van az országban, mind azt viszi hirül villanyszárnyon: Bocskor Barnabás meglötte a királyt! *Négy vörös nadrág, hat sárga kamásli...* A képes lapok másnap közlik az arc-képeket... Bocskor Barnabás, a királygyilkos! Huszonnégy óra alatt Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Angliában, Svédországban, egész Európában, egész világon ismerik a Bocskor Barnabás nevét... Az Egyesült-Államok elnöke Bocskor Barnabásról beszél és aszondja... *Három pár zöld bugyogó, féltuczat kasirozott ananász és egy darab boa konsztriktor gummipépből...* Aszondja: Goddam, ki ez a fenegyerek, ez a Bocskor Barnabás?... A vademberek Afrikában, az indusok a Himalája tövében, a kinézerek, a japánok Kelet-Ázsiában mind Bocskor Barnabásról szólnak... és a gögös, nagy császárok sápadtan összeülnek a miniszterekkel és ez az egész dölyfös úri kompánia kénytelen a szájára venni ennek a névtelen semminek, ennek a kolduskutyának, ennek a Bocskor Barnabásnak a nevét...!

Bocskor Barnabás homlokán kiverődött a hideg izzadtság, pedig a feje égett belül, mint a tüzes katlan. Letette a tollat, felállott az asztaltól és vad szemekkel nézett a levegőbe, mintha torkon akarná ragadni a világhirt... mintha már czélozná azt az idegen királyt...

- Hé, Bocskor ur! Hallja, Bocskor ur!

A színház kis primadonnája pajkos fejecskejével bekukkant a félig nyitva hagyott ajtón.

- Kérem, édes Bocskor ur, egy háziszolga sincs kéznél... menjen át a vendéglőbe... hozzon nekem egy káviáros kanapét, két sós kiflit és egy pohár bajor sört...! Itt egy ezüst forint...! A visszajáró összeget tartsa meg a szegényei számára...!

Ilyen gyöngéd modorban adtak borralalót Bocskor Barnabásnak, aki szó nélkül, keskeny szájára fagyott alázatos mosolyával sietett a korcsmába, hogy a bájos primadonna megbizását teljesítse.

Amikor Bocskor Barnabás visszatért és a pohár sört a kanapéval és a sóskiflikkel együtt kézbesítette az éhes primadonnának: egyet fordult, a homályos kulisszák közt, hogy egy kis kerülővel menjen a szobájába vissza.

A negyedik kulissza mögött éppen akkor ölelgette a feleségét, a kaczer kis kórista-asszonyt, a fiatal, fess ügyelő. Egypárszor meg is csókolta és a fiatal asszony nem nagyon tolt a magától.

Bocskor Barnabás mindent jól látott, de úgy tett, mintha nem vette volna észre. Ámbár egész teste remegett a felháborodástól: a félelmes, világrendítő királygyilkos alázatosan elsompolygott mellettük és visszasurrant a szűk szobába, ahol újra kezébe vette a tollat és tovább irta szép, gömbölyű betűkkel, kék tintával:

- *Hat zöld bugyogó... három pár sárga papucs, fél tuczat kasirozott libasült...!*

Finále.

Elegáns fiatal urak jöttek a Váczi-utczán déli tizenkettő és egy óra közt, fashionable séták, előkelő csavargások idején.

Alig lehetett mozogni a zsúfolásig megrakott aszfalton. Minden kirakat előtt embertömegek álldogáltak és a hangos társalgás valóságos zshivajjá olvadt össze a hideg, tiszta téli levegőben.

Éppen ki akartam térni egy mellékutczába, amikor a fiatal urak szélső jobb szárnya közelembé ért és egyikőjük erősen belém ütődött.

- Pardon! Parrrdon! kiáltott fel distingváltságú francia kiejtéssel, nyilván nem azért, hogy engemet kiengeszteljen, hanem hogy a finom, urias kiejtését megcsodáljam.

Szó nélkül haladtam tovább, de az ismeretlen ur, aki erősen megnézett, amikor a pardont kimondta, utánam rohant és egyenesen az utamba állott.

Ha ez a szemtelen ficzkó most belém köt és megsért, úgy ütöm pofon az egész Váczi-utca szemeláttára, hogy földagad a képe, és - -

Nem volt időm befejezni a harcias gondolatot, mert az elegáns parrdon-mosszió villámgyorsan megfogta mindakét kezemet és rázta, rázta sokáig nagy, tüntető szeretettel.

- Szervusz, drágám! Hát csakugyan te vagy az! Szervusz, szervusz! Mennyire örülök! Na ez igazán nagyszerű találkozás!

Csak most néztem meg jól a bizalmas ismeretlent. Csalódtam, mikor fiatalnak hittem. Ránczos, barázdás, sárgás-fehér arcán nyoma sem volt a fiatalság üdeségének. Csak a szemeiben villogott valami csodálatos, gyermekes könnyelműség. Semmi becsvágy, semmi tudomány, semmi komolyság, csak a vegetáló életöszön, csak a napról-napra való élés gyönyörűsége, csak a levegőhöz, a napfényhez, az emberi társasághoz való erős ragaszkodás, csak az az egyszerű, egészséges kívánság, hogy mindennap együnk, igyunk, fecsegjünk, mulassunk, lézengjünk, ujságot olvassunk, elaludjunk és újra fölébredjünk: ez a bamba, állatias életkedv vigyorgott ki rám a nyugtalan, barnás, apró szemekből.

Jól megnézve, a ruházata sem volt kifogástalan. Rikító sárga keztyűjét akármelyik dandy fölhuzhatta volna és a lakk-czipőjén is frissen, fényesen ragyogott a fekete máz, de a felöltőjén kopásnak indult a bársonygallér, a nyakkendőn meglátszott, hogy huzamosabb idő óta egyfolytában viselik és a gondosan kefélt cilinder karimáján indiskrét zsírfoltok ütögettek át.

A nyájas, túlon túl meleg üdvözlés ellenére ezzel a hideg kérdéssel fordultam hozzá:

- Kihez van szerencsém?

- Kihez van szerencséd! No ez jó! Isten ucsce nagyszerű! Kihez van szerencséd! Ne bolondozzál, pajtás! Hiszen én vagyok a... De hiszen csak ismersz?

- Mondom, hogy nincs szerencsém...!

- Krisztus Jézus ucsce nagyszerű! Ha te nem tudod, ki vagyok én, akkor az apa bátran eltagadhatja a fiát és a testvér a testvérét! Micsoda! Hát nem emlékezel, hogy husz-huszonöt évvel ezelőtt testi-lelki barátok voltunk?

- Őszintén megvallom, nem emlékezem...

- Nagyszerű! Hát nem emlékezel a szalkai agarászatokra? Nem százszor kacsáztunk az ecsedi lápon Majoss Danival, Ilosvai Ferivel, meg a Vidlicskai kománkkal, akit egyszer úgy összehuzott a köszvény, hogy három esztendeig kocsin tolták ide s tova, mint a pólyás gyereket?

- Nem emlékezem...

- Bámulatos! Hát Reszege-Szaniszlón ki srétezte meg a vályogvető cigányt? Ki lőtte agyon Ér-Mihályfalván a döglött nyulat? Kik csinálták Nyiregyházán márczius tizenötödikén a nagy nemzeti skandalumot, amikor az egész garnizont kidobáltuk a színházból? Ha te nem emlékezel én rám, akkor nincs több emlékező tehetség a világon!

- Erőltetem a memóriámat, de nem tudok visszaemlékezni arra az időre...

- No de már ez igazán kolosszális! Hát a fenszter-promenádok Nagy-Kállóban a szép alispánné ablakai alatt? Hát mikor a megyei közgyűlésen levágtuk az Uszubu félbajuszát? Nem emlékszel az Uszubu bajuszára? Uszubu ott szunyókált mellettünk a padban és a bajusz két szárnya lógott lefelé, mint két mókus-farok. Én ollót keritek, lassan visszalopódzom a padba, te pedig észrevétlenül lenyiszálod az Uszubu félbajuszát... És az a falrengető nevetés, amikor Uszubu fölállott és szónokolni kezdett a megmaradt félbajuszával! És azután a kettős duellum életre-halálra! Összesen tizenkét pisztolydurranás és semmi sebesülés! Barátom, milyen idők! Hát igazán nem emlékezel rám?

- Igazán nem emlékezem...

- Becsületesre mondom, megérdemelnéd, hogy többé ebben az életben ne álljak szóba veled! De én jó fiu vagyok! Akit én egyszer a szívembe zártam, azt én nem felejttem el soha. Csak egy kis büntetést szabok rád: most nem mondom meg, ki és mi vagyok. Majd holnap elmegyek a lakásodra, és ott meg fogod tudni... Igaz, hol is lakol kedves öregem?

- Kohári-utcza... földszint... szemközt az unitárius templommal...

- Földszint! Köszönöm! Nincs elegánsabb a földszinti lakásnál! És mekkora kényelem! Most egy kis asztmám van... köhögök... nehezen mászom az emeleteket és Budapest még akkora kréwinkl, hogy csak minden huszadik palotájának van fölhuzója! Köszönöm, barátom, hogy földszinten lakol! Holnap nálad leszek, okvetlenül nálad leszek és bemutatom magamat! Pá! Most szaladok a pajtásaim után! Pá! Viszontlátásig a lakásodon!

Angolosan megrázta a jobb kezemet, czilinderét kissé megemelte, azután sárga, ránczos arcával, fürge szemeivel és kétes eleganciájával eltűnt a nyüzsgő, csacsogó embertömegben.

Tűnődtem egy darabig: ki lehet ez az ember, aki úgy beszél velem, mint régi, jó barátjával? Azután mintha csakugyan kibontakozott volna elém a múlt idők homályából egy alak, aki nagyon hasonlított hozzá. Ez az alak a szabolcsmegyei dsentri-családok legjobbjaihoz tartozott. Szép vagyon maradt rá, nem szeretett dolgozni és sokat költött utazásra, kártyára, vadászatra és Isten tudja még mire. Mindezek nagy vonásokban most föllobbantak emlékezetemben, de ha mozsárba törtek volna, még akkor se tudtam volna kitalálni a nevét.

*

Másnap reggel kilencz és tíz óra közt berregett a villamos csöngetyü és inasom czimeres, koronás, predikátumos névjegyét adott át. A névjegy balsarkában egy üstökös csillag világított három lenyakazott török fejre és egy kaszaboló fringia ütött nyakon két fél-lábon álló gólyamadarat. Közül a következő históriai magyar név ékeskedett: Nyirbaktai és szatymapatolcsi Patolch Aladár.

A látogató sokkal szerényebben viselte magát a lakásomon, mint a Váci-utczán. Mosolyogva lépett be és látva, hogy névjegyét a kezemben tartom, szeliden szólt hozzám:

- Ugy-e méltóztatol emlékezni rám? Most már tudod, hogy nem ok nélkül szólítottalak meg!

- Te vagy az a Patolcs Aladár, akivel együtt jártam a gimnáziumba Debreczenben?

- Én!

- Később kimaradtál és nem is tetted le az érettségit...
 - Ugy van... nem volt rá szükségem... azaz hogy tanultam magamtól is eleget, mikor az apám háromezer holdas földjén gazdálkodni kezdtem és a kastélyba szekérszámra hozattam a legkitünőbb nyomtatványokat. Hetedhét vármegyében nem volt olyan bibliotéka, mint az enyém!
 - Megvan még a könyvtárad?
 - Biz' Isten, elhordták... szerteszét hordták! Annyi sincs most belőle, mint az ujjam!
 - Hát a háromezer hold?
 - A háromezer hold... üm... a háromezer hold...
 - Bizonyosan azt is széthordták, mi?
 - Nem... de érdemes most gazdának lenni Magyarországon? Tariffa-leszállítás, buza-prémium... fenét ér az egész! Hat forintos buza-árakkal valamennyien koldusokká leszünk! Ki harcolhat a fátum ellen? Ki harcolhat a világegyetem ellen? Engem India és Amerika evett meg!
 - Mi történt a háromezer holddal?
 - Bérbe adtam és elmentem utazni. Bejártam a világot. A bérlőim nem fizettek árendát és én olyan jószívű számár voltam, hogy nem tudtam lenyuzni a bőrüket! Inkább kölcsönpénzt vettem föl magas kamatra és így folytattam az utazásaimat. Közczélokra is sokat áldoztam, barátom!
 - Nem emlékszem, hogy a nevedet olvastam volna valahol.
 - Ó, ha én adakoztam, mindig inkognitó adakoztam! Csak nem iratom ki a nevemet minden rongyos száz forintnál, mint valami reklámvadászó vigécz?
 - Egy szóval, te most blank vagy...
 - Még nem, barátom, még nem! Vannak zálogos földjeim... van egypár behajtandó obligációm... és azt is zikkerre veszem, hogy a vén Bochkor Bertalan rám hagyja minden vagyonát, ha csak nem hönczföt, ákkkásztófára való gazember!
 - Mivel foglalkozol most?
 - Egyelőre semmivel. De a böszörményi kerület jövőre bizonyos. Képviselő leszek, barátom, mint Pupák Marczel, Koss Pál és Laboda Zsigmond!
 - És addig itt maradsz Budapesten?
 - Itt maradok! A szoczetás rajong értem. Nem is képzeled, hányfelé hívnak bankettre, szoaréra! A leányok, a mamák, a nagymamák, mind szerelmesek belém, mind bomlanak utánam! Nem lehetetlen, hogy még az idén valami grand-házasságot csináljak! Félmillió hozomány... országos képviselőség... spúriuszom van, hogy beüt mind a kettő!
 - Isten adja, tiszta szivből kívánom!
 - Köszönöm, köszönöm! Látom, hogy nemesszívű barátom vagy... és ez arra bátorít, hogy...
Kalapjához, botjához nyult és keztyűit némi zavarral kezdte felhuzogatni.
 - Arra bátorít, hogy... huszonöt forintot kérjek tőled a jövő hónap elsejéig.
- Szólni akartam, de közbevágott és hadaró nyelvvel peregte:
- Tömérdek borraivalót kell adnom. Nekem az élet kevésbe kerül, mert az emberek tépik magukat értem és majd mindennap meg vagyok híva ebédre, vacsorára. De az a tömérdek

borravaló és kapupéznz! Elegáns házakhoz vagyok bejáratos. Mindenütt inasok, komornák, szakácsok! Minden inasnak legkevesebb egy koronát kell adnom, különben nem adják rám a felső kabátomat és a sampányival kikerülnek. Micsoda blamázs, hogy az ember az egész társaság fülehallatára rákiáltson: Hallja maga, jőjjön ide azzal a sampányival! Nem, barátom, gentleman vagyok és egy koronánál kevesebb borravalót nem adhatok az inasoknak! A huszonöt forintodat pedig elsején - becsületed szentségére mondom - pontosan megküldöm. Erre mérget vehetsz!

Átadtam a huszonöt forintot és nyirbaktai, szatyma-patolcsi Patolch Aladár egy ősnemes határtalan önérzetével vonult ki a szobámból.

Elsején persze nem kaptam meg a huszonöt forintot, de másodikán nyirbaktai és szatyma-patolcsi Patolch Aladár hordárt küldött a lakásomra. Ujra pénzt kért kölcsön, ezuttal már csak tizenöt forintot. A koronás vizit-kártyára szilárd, önérzetes kézvonásokkal irta rá:

- Becsületed szentségére mondom, három nap múlva visszafizetem!

Háromszor három nap múlva személyesen állított be hozzám a kettős predikátumu nemes gavallér.

- Még csak egyszer adj tiz forintot! Gróf Blitzblauhoz vagyok meghíva ebédre. Ott lesz az egész osztrák-magyar diplomácia! Karriérem ettől az ebédetől függ, mert nem lehetetlen, hogy Máltába küldenek, mint első attasét! Esetleg elveszem feleségül az angol nagykövet leányát! Öt inas szolgál föl az asztalnál. Fejenkint mindegyiknek két forint kell! Három nap múlva, becsületed szentségére mondom - -

- Hadd el! Kordovánból van a bőröd? Nem érzed, hogy ez így tovább nem maradhat? Menj! Ne koldulj, hanem dolgozzál, mint más becsületes ember!

- Mit?

- Állj be katonának. Fényes nevet örököltél. Őseid gárdisták, generálisok voltak. A katonai pályán te is sokra vihetnéd.

- Lehetetlen! Én nem állnám ki a nyomorult szoldateszkát! Nemzeti önérzetemet nem tudnám lealázni odáig, hogy osztrák granicsárok diszciplínájába hajtsam a nyakamat, és...

- Jó, csak ne deklamáljunk! Hát állj be rendőrnek. Lehetsz lovas konstábler... lehetsz detektív...

- Pfuj! Spiczli legyek én! Énn! Ezzel az önérzettel, ezzel a...

- Ott a közraktár, ott a villamos vasut, sőt ott a Dunapart! Eredj a Dunapartra és hordj zsákot, hiszen erős vagy, mint a bivaly. Állj be hordárnak. Minden pálya becsületet ad, ha tisztességesen megállasz rajta! Minden keresetmód, a legalacsonyabb is, milliószor szebb és tisztességesebb a hazudozó, pumpoló uri koldulásnál! Értetted? Itt a tiz forint - utóljára!

- Hálásan köszönöm! Köszönöm! Hiszen ha nem rajongana értem a szoczetás! Ha nem kellene borravalóval dugnom az inasokat!... De dolgozni fogok! Ezentul dolgozni fogok! Igérem! Esküszöm! Becsületed szentségére fogadom!

*

Sokáig nem láttam nyirbaktai és szatyma-patolcsi Patolch Aladárt.

A napokig tartó köd eltűnt és enyhe tavaszi fuvalom játszott a fák rügyező galyaival. Az ég, mint egy nagy, nevető kék szem, vidáman nézett alá és a madarak bolond jó kedvvel kergetődztek a napfényes magasságban.

Föl s alá sétáltam a Margit-rakodóparton, a Duna jobb partján és néztem, hogy a szegény, inséges napszámosok, a rongyos, béna koldusok, akik egész télen át kegyetlenül didereghettek fütetlen vaczokjaikban, micsoda édes gyönyörűséggel melengetik dermedt tagjaikat az *Irgalmas nénék* kórháza előtt.

A hátulsó kis kapunál, ahol a jóságos apácák a megmaradt ételt ingyen osztják széjjel, seregüstül verődtek össze. Mindegyik öblös fazekat, csuprot, sőt némelyik asszony, akit három-négy apró gyermek vett körül, egész rocskát tartott a kezében.

A reáliskola homlokzatán eldőrdült a deletjelző mozsárlövés s abban a pillanatban a főváros összes tornyai harangozni kezdték a tizenkettőt.

Búgtak, zúgtak a hatalmas harangok, csilingeltek a kisebb csöngetyűk és az irgalmas nénék kolostorában megnyílt a hátulsó kis kapu és az éhező csapat boldog mohósággal özönlött a széles, homályos folyosóra.

Láttam, amint sietve hozták roppant lábasokban a gőzölgő ételeket és egy fehér fejkötős apáca, mint valami égből szállt nagy fehér pillangó, végig lebegett a czondrás, szomorú sorok közt. Ez csakugyan az irgalom tanyája. Itt nem kérdik az emberek nevét, foglalkozását. Itt válogatás nélkül, különbség nélkül adnak enni azoknak, akik éhesek.

Amint a rakodópart rácsára dőlve néztem a nyomorultak és betegek lukulluszi bankettezését: magas, sápadt ember jött a Margithid felől a kórház tájékára.

Kopott czilinderét mélyen a homlokába verte és kabátja gallérját majdnem az orráig huzta föl.

Kétszer, háromszor fel és alá rohant a nyitott kapu előtt és mohón látszott beszívni a párolgó ételmaradékok ingerlő illatát.

Ámbár a folyosón lakmározó vegyes társaságra határozottan megvető pillantásokat lövelt, habozása nem tartott sokáig. A messzeségből rám sandított: vajjon figyelemmel kísérem-e? Én elfordítottam a fejemet. Ezt a pillanatot arra használta, hogy ő is odaüljön az irgalom ingyenes asztalához, ahol válogatás nélkül, különbség nélkül adnak enni azoknak, akik éhesek.

Ugy tettem, mintha nem vettem volna észre, de tisztán láttam, hogy nyirbaktai és szatymapatolcsi Patolch Aladár ur surrant be a kolostor hátulsó kis kapuján.

Este pedig, mikor elkezdődött a korzó, megint ott láttam a Váci-utcza elegáns gavallérjai közt, udvarolva, nevetve, hazudva, kölcsönként cigarettákat füstölve és franczia kiejtéssel parrdönt kérve azoktól, akiket oldalba taszigált.

Délben koldusok közt ebédelt az irgalmas nénék ingyen-fazékjaiból, este gigerlik közt feszített a Váci-utczán, éjjel gyanús kávéházak sötét zugaiban hajtotta fejét nyugalomra és fokról-fokra lejjebb szállott, mert úrnak született, mert dolgozni nem akart, mert az életet még a becsületnél is jobban szerette, mert rettenetesen gyáva volt ahhoz, hogy egy tisztességes pisztolylövéssel kiszabadítsa magát a tunya, haszontalan, becstelen semmittevők sorából.

Magdolna néni.

A gyermek-kertből kedves, vidám fecsegés hangzott ki, mintha pacsirták csicseregtek volna valahol a közelben. Egyszerűen, de csinosan öltözött nagy leányok forgolódtak a játszadózó apróságok körül, akik kergették egymást a kőfallal kerített udvaron, várakat építettek széles fakoczkákból vagy merész alagutakat vájtak a homokba.

Csöngettek a ház kapuján. A felügyelő asszony odaszólt valamelyik leánynak: nézze meg, ki jár ott? A gyermek-kertész kisasszony odaszaladt a nagy rézkilincses kapuhoz és kinyitotta. Félénk tartással lépett át a küszöbön egy szép fiatal leány és habozva megállott a kapu-nyitó kisasszony előtt. Amikor a kisasszony megkérdezte, hogy mit akar, a szép fiatal leány reszkető hangon megszólalt:

- Ó nagyságával, a felügyelő igazgatónővel óhajtanék beszélni.

- Mindjárt idehivom! szólt a kapunyitó kisasszony, egy pillantással hirtelen végig mérte az idegent és szaladt a kertbe vissza, hogy a felügyelő asszonynak megvigye az üzenetet.

A felügyelő asszony komoly, méltóságos lépésekkel megindult a homályos folyosó felé, ahol az idegen leány várakozott rá. Amikor a tekintélyes asszony egészen a közelébe ért, a fiatal leány hirtelen lehajolt és kezét csókolta neki. A felügyelőnőnek tetszett ez az önkéntes hódolat, ez az illedelmes megalázkodás és barátságos mosolylyal nézett a szép fiatal leányra, aki mélyen elpirult és lesütötte a szemét.

- Mit kíván tőlem a kisasszony?

- Végzett gyermekkertésznő vagyok... jelenleg állás nélkül... szeretnék itt maradni a Nagyságod vezetése alatt, akinek a jószágáról, a bölcsességéről annyit hallottam...

A felügyelő asszony újra elmosolyodott. Annyi természetes bájjal mondta el ezeket a szavakat, hogy a legbizalmatlanabb cinizmus sem vehette volna hízékedésnek.

- Jókor jött. Mondhatom, nagy szerencséje van. Egyetünkötől éppen most kaptam fölhatalmazást, hogy szaporíthassam a személyzetet, mert a mostani erővel már nem bírjuk a munkát.

- Ó nagyságos asszonyom, ha remélhetném...

- Mondja csak, honnan jön édes leányom?

- Nagyon messziről... Ungvárról...

- És a családja?

- Nincs családom. Árva vagyok. Csak a nagyanyám él még, aki beteges és szegény. Az apám tanító volt és öt évvel ezelőtt halt meg. Édes anyám csak egy évvel élte túl az apa halálát. A nagyanyámnál laktam azóta, de nem akartam tovább terhére lenni és amikor múlt tavasszal hozzá költözött a nagynéném, az öreg anyám özvegy leánya, engedelmet kértem tőle, hogy elmehessek hazulról...

- Volt már valahol alkalmazva?

- Igen... egy nagy alföldi városban... de ott nem bírtam kiállni, mert az igazgatónő minden ok nélkül nagyon rosszul bánt velem... Hallottam a Nagyságod hírét... hallottam végtelen jószágáról, nagy bölcsességéről és föltettem magamban, hogy legalább is tanácsot, utbaigazitást fogok kérni Nagyságodtól, ha már nem lehetek olyan szerencsés, hogy itt alkalmazást kaphassak...

- Látom a modorából, a beszédéből, hogy maga jó nevelésű leány. Hol a képesítő oklevele? Vannak bizonyítványai?

- Itt vannak, nagyságos asszonyom!

Gondosan összehajtogatott papirokat vett ki a zsebéből és ideges, remegő kézzel nyújtotta át a nyugodt arcú, tekintélyes asszonyságnak.

- Az okmányai rendben vannak... a bizonyítványai kitűnők...

- Azt hiszem, érdemes leszek a Nagyságod bizalmára...

- Magam is azt hiszem, édes leányom. Ha nem tartanám érdemesnek a bizalmamra, higgye meg, nem reflektálnék a közreműködésére, akármennyit beszélnek is a jóságomról. Nekem meglehetősen éles szemem van és hamar el tudom választani a konkolyt a buzától.

- Köszönöm, nagyságos asszonyom...

- Tehát fölveszem egyletünk kertészei közé. Holnap jelentést teszek a választmánynak és mindent rendbe hozok.

A fiatal leány hálás csókokat nyomott a tekintélyes asszony csontos kezeire.

- Köszönöm... Köszönöm!

- De figyelmeztetem a kisasszonyt, hogy nálunk a tisztesség a legelső! Egyletünk renoméjéért én vagyok a felelős és én ezen a renoméjén egy foltocskát, egy makulányi szennyet sem tűrök! Maga szép és fiatal... ez a város nagy és veszedelmes...! Ugy vigyázzon magára, hogy ne engedjen semmi csábításnak... hogy mindig csak a hivatására gondoljon, mindig a mi kertünk szent misszióját tartsa szem előtt, ahol ártatlan angyalkák fölött örökünk s ahol én gyomot, dudvát nem tűrtem soha!

Szépen, patétikusan mondta el ezeket a szavakat a nagyságos igazgató és csaknem önmagát is meghatotta, amikor a kert szent misszióját fejtegette.

- Egyleti helyiségünkben lakáshiány miatt egyelőre nem lakhatik. A pót-építkezések most vannak folyamatban és remélem, hogy félév, legkésőbb háromnegyed év múlva helyet adhatnak önnek a bentlakó kisasszonyok közt. Addig is lesz gondom rá, hogy egy honett családnál kapjon szobát. Ellátásáról mi gondoskodunk. Hol van most szállva?

- Nagynéném egyik jó ismerősénél... egy asztalosnál, aki szintén Ungvárra való...

- Ha ott megfelelő szobája van és ha ott jól érzi magát, maradhat ezeknél az embereknél is.

- Engedelmeivel, nagyságos asszonyom, legjobban szeretném, ha ott maradhatnék.

- Jó, maradjon ott. Nekem nincs kifogásom ellene. Csak azt vesse a szívébe lángbetűkkel, arra gondoljon a nap minden órájában, hogy nálunk legelső a tisztesség! A makulátlan, a feddhetetlen, a minden gáncs fölött álló tisztesség!

A fiatal leány mélyen meghajtotta magát, csókokkal borította el a tekintélyes kezeket és lágy, alázatos hangon rebegte:

- Igenis, nagyságos asszonyom... a szívembe vésem!

*

Igenis, a szívébe véste; de valami meggyűladt abban a szívben, aminek a lángja ragyogóbb volt, erősebb volt a tekintélyes igazgató lángbetűinél. Nagy tűz gyűladt a szívében, aminek a ragyogása mellett a lángbetűk lassankint elhalványodtak; aminek a hevétől az egész felírás lassankint elégett, elemésztdött, hamuvá porladott, mint az égő kandallóba vetett papirfoszlány.

A gyermek-kert apróságai hamar megszerették Gerő Magdolnát és ő is szerette a csacsogó, szaladgáló, fürge lábu apróságokat. Ugy becézgette őket, úgy eljátszott velük, annyi kedves versikét mondott, hogy a gyerekek valamennyi kisasszony közt Magdolna nénit szerették legjobban. Az igazgatónő teljes meglepéssel kísérte működését és a választmány hölgyei előtt sokszor mondogatta, hogy az egyesület ternót csinált ezzel a kedves, szerény, szorgalmas, mindig jókedvű leánnyal.

De hajh! ezt a kedves, szép leányzót nemcsak az igazgatónő szerette, nemcsak az apróságok szerették, hanem a felnőtt gavallérok is; s a felnőtt gavallérok közül különösen egy csinos fiatal ur, aki úgy öltözködött, mint a mágnások és úgy tudott beszélni, mint a pergő nyelvű, ügyes színészek.

Ez a csinos, fiatal ur úgy járt utána, mint az árnyék. Valahányszor estefelé kijött a kertből, valami utca-sarkon már várakozott rá és nyájas szavak, édes udvarlások közt hazáig kísérte. Kitartással, türelemmel, gyöngéd bánásmóddal úgy belopta magát a leány jó hajlamaiba, hogy nem lehetett onnan kikergetni többé, se a kötelességhez való ragaszkodással, se az igazgatónő lángbetüivel. A fiatal ur nem árult el semmiféle gonosz szándékot és éppen ez volt a Gerő Magdolna vesztesége. Művészi egymásutánban, művészi kiszámítással haladt a célja felé. Először tisztelettel, hódolattal beszélt vele, azután epedő, sovárgó szemekkel tekintett rá, majd a szerelem első diskrét vallomásait suttogta neki és végre megragadta, karjaiba vette, izzó szenvedélyével leigázta. Mit tehetett a hatalmas férfi ellen ez a magányos, vergődő, szerelmében elkábult, magával tehetetlen kisvárosi leány? A fiatal gavallér mindennapos vendége lett az asztalosék szegényes lakásának és a félénk, aláztatos emberek még kitüntetésnek vették az elegáns ur sűrű látogatását, aki gyakran elvitte őket színházba, vendéglőbe és minduntalan kedveskedett nekik valami értékes ajándékkal.

A történet olyan közönséges, hogy nem is érdemes tovább beszélni róla. Gerő Magdolna hitt, szeretett, odaadta magát, a fiatal ur pedig könnyedén odább ment, amikor betelt vele.

És amikor letelt a háromnegyed év és a szigorúan jóságos igazgatónő értesítette Gerő Magdolnát, hogy immár elfoglalhatja szobáját az egyesület helyiségében, akkor a leány ezzel a hazugsággal válaszolt az igazgatónőnek:

- Bocsásson meg, nagyságos asszonyom, néhány hétre haza kell utaznom a nagymamámhoz, aki súlyosan beteg és azt kívánja, hogy én ápoljam, hogy én legyek mellette éjjel-nappal!

Az igazgatónő megadta Gerő Magdolnának az engedelmet és Gerő Magdolna aznap sorra csókolt a kedves apróságait a gyermek-kertben, az ártatlanok csöndes kis paradicsomában, mintha örökre el akart volna búcsuzni tőlük.

Egy kurta szoknyás édes baba, akit az ölébe vett és összevissza csókolt, ráemelte nagy, kerek szeméit és vékony pacsirta-hangon szólott hozzá:

- Magdolna néni, mért sir maga?

- Nem sírok én, aranyom, virágom, csak elmegyek innen egy kis időre, de visszajövök, nemsokára visszajövök! Ugy-e nem felejtitek el a jó Magdolna nénit?

Azután ugrált, kergetőzött, játszott velük, hogy a kicsinyek ujjongva, kaczagva táncoltak körülötte; hogy a kis gyermekkerttet majd fölvetette a vidám hejje-hujja... hogy a Gerő Magdolna beesett szeméből úgy omlott a könny, mint nyári felhőszakadásakor a záporosó.

*

Magdolna néni csakugyan visszajött, de nem két hét, nem három hét, hanem hat hónap múlva. Olyan halovány volt a képe, úgy elsoványodott szegény, hogy az igazgatónő alig ismert rá. Eleinte még a gyerekek is huzódoztak tőle, de a barátságos, kedves modorával csakhamar

visszahódította őket, ámbár valami különös szomorúság volt a szemeiben és mintha többé nem tudott volna olyan édesen kacagni, mint annak előtte.

- A sok éjszakázásban kifárasztotta magát... az ápolás kimerítette! - Szólt hozzá anyai aggódással az igazgatónő. - De remélem, hogy nagyanyja már egészséges és az én legderekabb kisasszonyom többé nem fogja elhagyni a mi egyesületünket!

Gerő Magdolna odarogyott a tekintélyes asszony lábaihoz és könnyező, piruló arcát a nagyasszony ruhái közé temette:

- Soha többé! Soha többé! Soha többé!

Magdolna néni nem is ment el többet a házból. Még arra sem tudták rávenni, hogy a hivatalos órák után sétálni menjen a többi kisasszonnyal, akik sokszor unták magukat a tágas, kaszárnyához hasonló épületben. Amikor a kis gyermekek hazamentek a kertből, Magdolna néni fölment a szobájába és ott varrogatott, himezgetett... Isten tudja mit! Csak a postára járogatott el, hogy leveleket, holmikát küldözzessen a hazájába; azután hazasietett, bezárkózott a szobájába és csak akkor jött ki onnan, amikor a zajongó gyerekhad megjelent a kertben, vagy a kisasszonyok étkezésre gyültek a közös asztalhoz.

Évek multak el így.

És egyszer, egy napsugaras tavaszi reggelen, erős csöngetés hangzott az intézet kapuja alatt. Gerő Magdolna maga rohant oda, hogy kaput nyisson a csöngetőnek. Valami fejkendős cseléd hozott a karján egy négyéves leánykát, akit Magdolna kézen fogva vezetett az igazgatónő elé.

Zavart szemmel, kényszeredett mosolylyal szólott a feljebbvalójához:

- Nagyságos asszonyom... ez a csöpp jószág... egy jó barátnőm leánykája... azt szeretné, hogy ebbe a kertbe járjon, mert tudja, hogy én itt vagyok... hogy én jól gondját fogom viselni... Nagyságos asszonyom, adjon helyet a kis leánykának!... Tudom, hogy a törvényszabta létszám már betelt... de Nagyságodnak hatalmában áll, hogy kivételt tegyen! Ez a szegény kicsike úgy el van hagyatva otthon!... Senkisé megvigyáz rá, mert az apja már nem él, az anyja pedig egész nap el van foglalva a táviróhivatalban!... Nagyságos igazgatónő, az Isten is megáldja, ha ezuttal kivételt tesz!

Olyan szépen nézett az igazgatónőre bánatos szemeivel, hogy a tekintélyes asszony szive végre is meglágyult.

- Jól van, édes leányom, a maga kedvéért mindent megteszek!

Azután a csöpp leánykához fordult és megcsipte a kezével egészséges, gödrös orcácskáját.

- Eredj piczikém a nénivel! Eredj a kertbe és játszszál a pajtásaiddal!

És a parányi gyermek attól fogva mindennap eljött és késő estig ott játszogatótt, ott énekelgetett az ártatlanok kis paradicsomában.

És Gerő Magdolna szemeibe visszatért a vidámság és lopvást, amikor nem látta senki, ölelgette, csókolgatta ezt a csöpp teremtetést, akit legjobban szeretett valamennyi gyermek közt... akit legjobban szeretett a világon!

Nem látta senki, csak az Isten látta... de az Isten bizonyosan megbocsátotta szegény Magdolnának, hogy ebben a kertben, ahol a tisztesség a legelső, ennyire gondozta, ennyire szeretete ezt az elhagyatott, ezt a bűnben fogant, ezt az apátlan kis gyermeket!

Az atléta.

Vakáczió voltam Malomszögön. Éppen akkor vándorkomédiások, csepürágó kóklerek jöttek oda, akik a nagy piac közepén tanyáztak.

Mint valami beduin-sátor a homoksvatagon, úgy állott a széles, poros, idomtalan térségen a ponyvából összerakott alkotmány: félig czirkusz, félig menaszéria.

Délben, míg a nyári nap pörkölő forrósággal sütötte a falut és a piac sárgás-fehér homokja úgy átmelegedett, hogy szinte égette annak a talpát, aki meztelen lábbal tapogott benne, egy teremtett lélek se mutatkozott a rengeteg ponyvasátor tájékán. A komédiások pongyolára vetkőzve aludtak a ponyva mögött és a két hosszú, kalitkás kocsiban elhelyezett vadállatok összedugott fejjel szunyókáltak egymás oldalán, olyan álmosan és szeliden, mint déli pihenés-kor a birkák. Csak néha bődült föl éhségében az állatsereglet nagy szenzációja, a pudlikutyához hasonló hím-oroszlán. Éhes, panaszos ordítása átharsogott a renyhe, forró levegőn. Ilyenkor a térségen átkullogó kóbor-kutyák ideges borzongással hegyezték a fülüket és az ebédnél ülő parasztok egymásra hunyorítottak:

- Mán megint béget a fene bestia! Estére mögnézzük, hogy' ugrik keresztül' a tüzes abrincson!

Késő délután, amikor a nap már kezdte veszíteni az erejét, egyszerre csak megszólalt a piac közepén a néma, elátkozott sátor. A korábbi csöndességet sikitó, fülsértő lárma váltotta föl. Mintha egy raj apró, vásott ördögöt szabadítottak volna rá a békés községre, tombolt, lármázott, visitott, bőgött minden a czirkusz körül. Hosszu lánczaikon fogvicsoritva, veszekedve, sivalkodva tornáztak a majmok és mélyen lelógó rézkarikákon tótágast állva rikácsolt egy sereg tarka-barka, bóbitás papagály. Azután fehérre-pirosra mázolt, tetőtül-talpig ezüstbe öltözött emberek bukkantak elő a czirkusz bejáratánál. Az egyik ijesztően recsegő hangokat csalt ki valami görbe trombitából, a másik két kézre fogott ütővel püfölte a nagy dobot, a harmadik verklizett és félig énekelve, félig kiabálva sorolta föl pontonkint a fényes előadás nagyszerű programját, amelyet se Malomszögön, se Londonban, se Kokinkinában még nem láttak soha. Hogy az orkeszter tökéletes legyen, megszólalt a menaszéria is. Három elkényszeredett, sovány farkas keservesen vonított, két kopott bundájú medve belebődült a hangzavarba és a kis göthös oroszlán valamennyit túlmennydörögte a panaszos, éhes ordításával.

A parasztok úsztak a gyönyörűségben. Naplementekor sűrű csoportok álldogáltak a bűvös sátor előtt, ahol már megkezdődött az előadás s ahonnan időről-időre ostorcsettenés, körben vágató lovak dobogása, diadalmas hurráh-kiáltás és a rakonczátlan pojáczó durva röhögése hallatszott ki. Sokan haboztak egy ideig, vakarták a fejüket, sajnálták a pénzt, de azután legyőzte a fukarságukat a kíváncsiság és egy kis alkudozás után odacsapták a pénztárnál ülő asszonynak a belépésért járó tiz garast. Mások egész végig kívül maradtak a czirkusz előtt és mohón kapdosták éhes füleikkel a nevetést, kiabálást, tapsot, tréfás beszédet, ami folytonosan ki-kiverődött a szellős ponyvasátorból. Különösen a gyerekek mulattak pompásan, akik visongva körültánczolták a czirkuszt és bolond jókedvvel megnevették a pojáczó minden hangos számárságát, mintha ők is ott lettek volna az előadáson.

Én leszurtam a maximális helyarat és az első sorból néztem a leggyülevészebb komédiások produkcióját, akiket valaha láttam. A társaság, őszintén szólva, alatta állott minden kritikának. A primadonna, akiben valamelyik uri-kabátos néző-társam a régi szakácsnőjét ismerte föl, folytonosan lezuhant a lóról és valahányszor lebukott, mindig azt kiáltotta: Hopp lá! A kardnyelő kóklér úgy nyelte le a hosszú, éles pengét, hogy a lenyelt szabja vastagon domborodott ki a trikó-mellénye alul, ahová kényelmesen letolta. A kötél-tánczos, a *Niagarai király*, a *világhírű Blondin legyőzője*, hat méter hosszú kötelén és másfél méternyi magasság-

ban egy húron pendült a primadonnával: minden harmadik lépésnél tántorgott és leszédült a puha homokba, amit a szellemes pojáczó azzal honorált, hogy elefánt-talpával iszonyuan hátba rugta és a nézők közé röpitette a világhírű Blondin legyőzőjét.

Csak egy ember volt ebben az egész rongykompániában, aki nem keltett szájalmas vagy nevetséges benyomást, sőt akit a maga nemében kiválónak lehetett mondani: a társaság atlétája s egyszersmind az impreszárió.

Termete inkább zömök, mint magas, de minden porcikája csupa izom, csupa erő. Húsos, gömbölyű feje valóságos bika-nyakon nyugodott és mindegyik válla külön-külön legalább is két arasznyira terjedt. A mellkasa olyan domboru, hogy a Herkulesé sem lehetett hatalmasabb. Ha karját kifeszítette és maga felé hajlította, olyan duzzadás támadt a felső részén, mint egy jókora strucztojás és nincs az a kemény tallér, amit ezzel a ruganyos húscsomóval el ne görbitett volna. Duzzadó lábszárain majd szétpattant a trikó és a kurta selyemnadrág, amikor önérzetes, büszke járással végig sétált a czirkuszon, azután szuverén nézéssel megállott a publikum előtt és elkezdte fölemelni, ide-oda dobálni a mázsás vasakat.

Görnyedező emberek talicskán tolták ki a nehezebbnél nehezebb vasgolyót. Az atléta fitymáló mosolylyal lehajolt, valamennyit egymásután fölkapta és labdázott velük. Ötven kilós vasrúd neki meg se kottyant. Minden erőlködés nélkül fölemelte és forgatta huszszor, harminczszor, mint valami könnyű sétatálcát. Azután két székre feküdt, olyanformán, hogy a test törzse szabadon lógott a levegőben. Mázsás üllöt tettek a gyomrára és két ember teljes erejéből elkezdte püfölni nagy kalapáccsal a súlyos vasat, hogy a csattogás messze kihallatszott a czirkuszból. Az atléta nekifeszült teste meg se moczczant a roppant ütések alatt és mikor a veszedelmes produkció véget ért, ruganyos tartással felszökkent a székről és olyanforma mozdulattal hajtotta meg magát, mint a prima-ballerina, aki bájos lebegéssel éppen egy elegáns táncfigurát fejezett be.

*

Előadás után bementem a szinfalak közé és gratuláltam az atlétának, aki éppen tolt a magáról a cifra nyomoruság fényes rongyait, az ezüstös trikó-inget, a lilaselyem nadrágot. A Sámson-szerű bozontos fürtöket, a fizikai erő hagyományos szimbolumát, már akkor levetette és ott állott előttem kurtára nyirott, gömbölyű fejével az ünnepelt férfiú, mint egy kedélyes nyárspolgár, aki vasárnap délutánját kuglizással ütötte agyon. Hivatalos kosztümjével a komédiás-büszkeséget, a mesterséghez tartozó fenyegető, daczos pillantásokat is levetette és akkor láttam, hogy a széles, kerek ábrázaton, a csinos formájú pisze orr fölött nagyon barátságos, szürkés-kék szemek pislantanak rám.

- Nagyon örülök, hogy megismerhettem Európa egyik legerősebb emberét!

Oda nyújtottam neki a jobbomat és a kezem eltűnt az atléta roppant tenyerében.

- Enyém a szerencse! Végtelenül örülök, hogy az intelligens osztály is meg van elégedve működésemmel!

A könnyelmű, vig fiúk bizalmas bőbeszédűségével rögtön elmondta élete történetét. Négy gimnáziumot végzett, de a szülei szegények voltak és neki sem volt nagy kedve a tanuláshoz. Fizikai erejét már akkor csodálták. Verekedéskor harmincz iskolatársát játszva dobálta ki a teremből és egyszer megesett vele az a szerencsétlenség, hogy egyik professzorát is kilegyintette az ablakon, aki szemtelen koldusczaftának nevezte az édes apját. Erőművészek jártak a városban és ő velük ment. Szép keresete volt a birkózásaiból és lassankint egy kis félretett pénz gyűlt össze a takarékpénztárban. Azután maga is fölcsapott impreszáriónak. Vásárolt egy czirkusznak való bódét összerakható ponyvából, két nagy kaliczkás szekeret a hozzávaló vadállatokkal együtt, majmot, papagályt és egy pár kimustrált lovat valamelyik

nagyobb czirkusz-tulajdonos készletéből. Öt évvel ezelőtt megházasodott. Feleségül vett egy gyönyörű leányt, akivel nagyon meg van elégedve s akinél takarékosabb asszony nincs a földkerekségen.

- Az a szép asszony a felesége, aki a pénztárnál ült?

- Az! Ha megengedi, azonnal bemutatom! Terka, Terka! Gyere ide, tubiczám!

Az atléta felesége hirtelen belépett és egy csomó aprópénzt rakott az öltöző-szoba asztalára.

Kurtán beszélt és valami elfojtott bosszúság reszketett a hangjában.

- Nesze! Itt a jövedelem!

- Jó, jó, majd később megszámlálom! Most állj ide szépen ez elé a fiatal ur elé!

Az asszony határozottan szép volt, abban a korban, amikor az asszonyok a legkivánatosabbak. Kissé hanyagul volt öltözve, de az arányos, telt idomok kitetszettek a bő, viseltes ruhából és a kivágott köntösből tömör, fehér karok villogtak elő, ölelésre, szerelemre termett karok. Tűz és epedés volt a szemében s amikor nevetett, hibátlan fogsor ragyogott a két duzzadt, piros, kéjvágyó ajak közt.

A naiv, boldog atléta odament hozzá és hatalmas karjaival átkarolta. Szinte hallani lehetett, hogy minden csontja ropog ettől a gyöngéd öleléstől.

Az asszony kelletlenül vergődött az óriás karok közt és valóságos haraggal igyekezett eltolni magától az atlétát.

- Menj! Mit komédiázol? Nem szeretem!

Az atléta csak azért is enyelegni akart vele, de nem folytathatta tovább, mert valaki belépett. Egy vézna fiatal ember, sovány, mint az agár.

- Te vagy, Béla? Mit akarsz?

- Azt jövök jelenteni, hogy az egyik ló beteg. Nem eszik. Tartok tőle, hogy valami nagyobb baja lesz.

- Jó, jó! Holnap magam megyek be a városba és idehozom a baromorvost.

Az atléta hozzám fordult és vastag hüvelykujjával a fiatal ember felé bökött.

- Rokonom. Valamelyik nagynénémnek az unokája. Nem akart tanulni a kölyök és ide szökött hozzám. Most velem csavarog, de nálam nem lustálkodik. Kitanitottam. Pompás mindenés lett a fiuból! Kár, hogy csak hálni jár belé a lélek!

*

Másnap délelőtt ott jártam a piacon, a lebegő ponyvasátor körül. Égetően sütött a nap és eszembe jutott, hogy jó lesz egy kis pihenőt tartanom az atléta hűvös sátorában.

Senkit sem láttam a küszöbön. Beljebb mentem. Szétvontam valamelyik fülkének a függönyét, és - -

És az atléta feleségét ott láttam a sápadt, sovány fiatal ember ölében. A vézna fiu, akibe a lélek csak hálni járt, puha karjaival görcsösen szorította magához a szép, erős asszonyt, aki sovár szerelemmel, édes elbágyadással tapasztotta száját a fiu ajkaira. Annyira elmerültek a csókok gyönyörében, hogy csak akkor vettek észre, amikor véletlenül beleütődtem az asztalba.

Mindaketten fölugrottak.

- A princípális ur nincs itt... Elment a városba a baromorvosért... - dadogta zavartan a sáppadt fiu és kisietett a kamrából.

Egy ideig hallgattam. Az asszony is hallgatott. Azután a kezem után nyúlt és reszkető hangon megszólalt:

- Ugy-e nem mondja el neki...! Ha elárul, megöl!

- Ne féljen! Nem árulom el! Amit láttam, örökre a kettőnk titka marad. De be kell vallanom, hogy ezuttal szörnyen csalódtam és a dolgot nem értem!... Bocsásson meg, asszonyom, én azt hittem, hogy ilyen hatalmas, erős, szép férfi oldalán ön a legboldogabb feleség! Ilyen férj mellett hogy tudott megfélekedni magáról - azzal a másikkal!

Ekkor az asszony gúnyosan, élesen fölkaczagott.

- Ilyen férfi mellett! Hát ez is férfi? Egész nap csak a vas jár a fejében, csak a vassal babrál, csak annak él, hogy öt-hat mázsa vasat a levegőben megforgasson... És az asszony csak arra jó neki, hogy a pénztárnál üljön, a pénzt beszedje, főzzön, mosson, súroljon, foltozza a rongyokat, tőrjön, szenvedjen és fogja be a száját! Ennek a vas az istene! Pöffeszkedik a karjával, a lábikrájával... De mikor mellém ül, hideg a csókja, üres a szava, ügyefogyott az egész ember! Utálom ezt a hiú, tehetetlen vasgyúrot! Régesrég elmentem volna tőle, de félek, hogy leüt, széttör, agyonrug, mint egy kutyát...! Nem bírnám el ezt az életet, ha nem volna közelemben az a szegény, sáppadt fiu, aki megvigasztal engem, akinek a szerelme az én egyetlen földi boldogságom!

Villámot szórtak a szemei, amint védte, tisztázta magát. Lihegve, fuldokolva, lázasan pergette a szavakat és amikor távoztam a komédiás bódéból, elfojtott, keserű hangon még ezt suttozta utánam a küszöbről:

- Csak atlétához ne menjen férjhez soha leány! Soha semmiféle asszonyszemély!

Szomorú szemek.

Az asszony varrt az ebédlőben. Ujjai közt szabályos gyorsasággal járt a tű és szemei nyugodtan néztek a hófehér vászonra, amiből valami gyerek-ing-félét készített. Ódon fali óra ketyegett a falon, nyugodtan, egyenletesen, változatlan egyformasággal. Annak a varró asszonynak éppen úgy doboghatott a szive, mint ahogy ez a fali óra ketyegett.

Dél felé járt és a cseléd bejött, hogy megteritse az asztalt. Az asszony nem mozdult, csak a fejét emelte föl egy kissé és bágyadt, közönyös pillantással kinézett a kertre nyíló ablakon. Szép, tiszta októberi nap volt és a kert sárgulni kezdő bokrai, fái még egyszer, utoljára süt-kéreztek a tündöklő, meleg napsugárban. A mélységesen kék égboltozat valami csodálatosan szelid, csodálatosan vigasztaló érzést keltett föl a szivekben a halálra ítélt természet kezdődő pusztulása közepette.

Az asszony letette a varrást és nézte a kék eget, a napfényt, a déli sugárban reszkető faleveleket és a meleg levegőben tánczó, csapongó bogarakat.

Öt esztendeje, hogy férjhez ment. Ez alatt az öt esztendő alatt nem volt boldogtalan. Ugy élt, mint a legtöbb jól nevelt leány, aki férjhez megy, amikor ennek az ideje elérkezik. Nem volt tulságosan szerelmes abba, aki a kezét megkérte s akinek később az oltárnál hűséget fogadott. Csak a menyasszonyság ideje alatt érzett valami ideálisabb vonzalmat a vőlegénye iránt; mert ez az időszak az álmodozások, a sejtelmek korszaka, amikor még a legjózanabb, legprózaibb leányok is a rajongásnak egy nemével színezik ki maguknak a jövőndőt és a poétikus ellágyulásnak egy nemével gondolnak arra, akinek az oldalán át fogják élni az egész hosszú életet.

Ez a röpke illúzió a házasság első hónapjaiban elmult és a fiatal asszony azontúl szorgalmasan bibelődött a háztartás százféle apróságával. Férje, Radnóti András, jómodu vidéki nemes ember létére azzal a kényelemmel vette körül, amiben nincs semmi hivalkodó fényűzés, de amiben jól érezheti magát minden tisztességes asszony, akit nem bánt a nagyravágyás. Volt egy csapat cseléde, akiknek parancsolt; volt csinos kastélya, ahol mindent saját izlése szerint rendezhetett be; volt szép kis kertje, ahol ápolhatta kedves virágait; és öt esztendő alatt két gyermeke született, akiket ő maga szoptatott s akiknek a nevelését ő maga vezette, a rendet tartó nők gondosságával és a kötelességtudó anyák szeretetével. Ugy élt, mint ezer és ezer más asszony, akik beleszoknak a háztartás rendjébe; akiket csendes, nyugalmas hétköznapi élet vesz körül; akiknek a szabályos életét vágy, felindulás, lelki zavar nem háborgatja meg soha; s akikről sohasem tudjuk, vajjon boldogok vagy boldogtalanok-e valóban?

*

Az asszony letette a varrást és nézte a kék eget, a napfényt, a déli sugárban reszkető faleveleket és a meleg levegőben tánczó, csapongó bogarakat.

Ebben a pillanatban kocsizörgés hallatszott a kavicsos uton és egészséges, erős kacagás harsogott föl a kastély tornácza előtt.

- De már olyan nincs, hogy innen egyhamar tovább ereszszünk! - hangzott odakünn a Radnóti András szava. Megcsiptük a művész urat és most itt marad nálunk! No nézze meg az ember! Hát te csak úgy utazol, mint a garabonciás diák? Abból semmi se lesz, hogy te innét tovább menj! Mindjárt átadlak az asszonynak és azzal vége! Egy, kettő, három!

Radnóti András berontott az ebédlőbe és karonfogva huzott maga után egy karcsu fiatal embert, aki rögtön lekapta a kalapját az asszony előtt.

- Emmuskám, lelkem! kiáltott Radnóti András és kacagva nagyot lökött a fiatal emberen, akit vezetett. - Bemutatom neked Pál Ernő barátomat! Szobrász! Nagy művész! Nyolcz éve

nem láttuk egymást. Együtt jártunk iskolába Budapesten. Ebből a fiuból nagy művész lett, én belőlem pedig afféle parasztgazda, de nem hinném, hogy megvetné a szegény embert. Mindig jó szived volt, fiam! Remélem, most se nőtt meg az orrod a nagy dicsőségtől, mi?

Pál Ernő zavartan állott az asszony előtt és sápadt arczára könnyü pír szökkent.

- Bocsásson meg, asszonyom, hogy így ajtóstul rohanunk be...

Radnóti András belevágott a szavába, miközben kéticsövü Lancasterét és vadásztarisznyáját levette a válláról.

- Mit bocsánat! Semmi bocsánat! Képzeld, ez a nagy lángész észrevétlenül akart tovább hajtani az én házam előtt...

- Nem tudtam, hogy ez a te házad...

- Jó, jó, csak beszélj! De én megcsíptem, beugrottam a kocsjába, kezembe vettem a gyepelőt és ide dirigáltam a szekeret! Most itt van a dominus Kinstler!

Az asszony mosolyogva nézett az idegen szemébe és halkán, egyszerűen mondta neki:

- Szívesen látjuk! Nevét sokszor olvastam a lapokban és örülök, hogy megismerhettem...

Pál Ernő udvariasan meghajtotta magát és válaszolni akart, de Radnóti András megelőzte:

- Olaszországba akar menni az éjjeli gyorsvonattal, de abból semmi se lesz! Egy hétig itt maradsz nálunk! Egy hétig, ugy-e, Emmuskám? Kapsz itt olyan vendégszobát és olyan házi kosztot, hogy hetedhét országon se különbet, ugy-e Emmuskám? Lesz még időd elég, hogy bűdös, avas olajat egyél Olaszországban!

Radnóti András kaczagva odaállott a fiatal ember mellé és a jóságos rusztikus emberek naiv vidámságával nézett Pál Ernőre, aki viszont az asszonyt nézte mély, kutató pillantással. Radnóti András kerek feje, napbarnított arcza és hizásnak indult pongyola termete mellett Pál Ernő a maga fürtös hajával, finom, szellemes arczával és karcsu természetével valóságos Adónisznak látszott. Az asszony ezt a különbséget nyomban észrevette és valami kelletlenség suhant az arczára, mint egy futó árnyék.

- A szemeit nézd, Emmuskám, a szemeit! Ilyen szomorú szemeket még nem pipáltam. Pedig ennek a ficzkónak szerencséje volt egész életében! Még most is olyanok a szemei, szakasztott olyan szomorúak, mint az iskolában, ahol szomorú szemü francziskánusnak neveztük! Te fiu! Mi a manóba nézed te a világot ilyen szomorú szemekkel? Emmuskám, lelkem, ilyen szomorú két szemet láttál-e te valaha?

Az asszony nem szólott egy szót sem. Mélyen elpirult. És mig Radnóti András pihegve, köhögve, nagyokat fujva tovább fecsegett: azzal az ürügygyel, hogy megsürgeti az ebéd behozatalát, kisietett a szobából.

*

Egy hónap is eltelt azóta, amióta Radnóti András, a kerekfejű, jókedvű falusi gazda, félig erőszakkal behozta magával a sápadt arczu, szomorú szemü embert, aki Olaszországba készült.

Az asszony megint varrt, de nem volt egyedül. Ott ült vele szemben Pál Ernő, aki szomorú szemekkel nézte a fiatal asszonyt.

És a szomorú szemü ember csöndesen megszólalt:

- Emma... befejeztem a szobrát... holnap elutazom...

És az asszony letette a varrását s alig hallható, reszkető hangon szólott a szomorú szemü emberhez:

- Ernő... ne menjen még...! Ne menjen még...! Ne menjen még...!

És annyi vágy, annyi bánat, annyi esengés volt a szavában, hogy Ernő még szomorúbb szemekkel nézett a fiatal asszonyra:

- Hát ön nem boldog?

- Nem! Nem voltam boldog soha! Unatkoztam, rettentően unatkoztam egész életemben! És csak azóta érzem, csak azóta tudom, mi a boldogság, amióta ön itt van... amióta láthatom az ön szomorú szemeit!

- De gondolja meg, Emma... Radnóti becsületes, jó ember, aki gyöngéden szereti önt... és én művész vagyok, aki asszony szerelmét nem is tudnám viszonzni teljes odaadással... aki ambíciójának, dicsőségének mindent feláldoz...

- Férjem gyöngédségétől undorodom! Százszor inkább elszenvedném az ön megvetését, csak maradhassak a közelében...

- Itt csupa vidámság az élet és én minden ok nélkül szomorú vagyok. Elérhetetlen ideálok után szomorkodom. Emma, maga nem értene meg engem!

- Megértettem, hogy szeretlek! Megértettem, hogy az asszonynak szerelem kell! Se Isten, se becsület, se hűség, se kötelesség - csak a szerelem! Szerelmes vagyok a szomorúságodba, szerelmes vagyok a szomorú szemeidbe! Szerelmes vagyok beléd és nem bírok magammal. Már késő minden okosság. Ha nem találkozom veled, egész életemben nyugodt és tisztességes asszony maradok. Most vége, vége, mindennek vége! Én a te édes, szomorú szemeid nélkül többé nem tudok élni!

- A gyermekeid, boldogtalan...

- Nem tudok élni a te édes, szomorú szemeid nélkül! Átkozott legyen a perc, amikor először a házukba léptél... de többé nem tudok élni a te édes, szomorú szemeid nélkül!

- Holnap éjjel utazom...

- Ernő, ne hagyj el! Mi lesz belőlem, ha nem néznek rám többé a te szemeid!

Fölugrott, odatérdelt a fiatal szobrász elé és görcsös zokogással a lábaira hajtotta fejét. Pál Ernő magához vonta, magához ölelte az asszonyt, vad lángok cikáztak ki szomorú szemeiből, kereste az édes, bűnös teremtés száját és ajkai hosszú, fájdalmas, leirhatatlanul kéjes csókban forrtak össze. Amikor Pál Ernő nagysokára kibontakozott a gyönyör kábultságából, odasúgta mámorosan, erejevesztetten az asszony fülébe:

- Még ma éjjel utazom...!

*

Pál Ernő búcsu nélkül távozott a Radnóti András házából és búcsuzás nélkül ment el az asszony is. Megölelte, megcsókolta még egyszer az alvó gyermekeket, ott sirt fölöttük sokáig keserves, szivszakgató sirással... azután fölállott és ment a szomorú szemek után. Ment, amerre a szomorú szemek parancsolták. Ment. Talán a becstelenségbe, a meghasonlásba, a szenvedésbe, a késő megbánásba, az elzúllásba, a nyomorba, a halálba... Ment, ment és nem tudott visszatérni többé!

Ofélia.

Könnyü kocsinkról leszállottunk a Vértes hegység valamelyik szelid hajlásu dombja tövében és leheveredtünk az erdő szélén; talán ugyanott, ahol sok száz évvel ezelőtt a Budavárából vadászatra kelt Mátyás király leste a félénk őzeket fölajzott nyilával és ahol a fák homályában rábukkant a pillangókergető szép Ilonkára, aki százszor félénkebb volt még a legijedősebb őzikénél is.

Virágzó galagonya-bokor árnyékába hajtottuk le fejünket és élveztük a természet édes harmóniáját, mint valami zsongó, suttogó, álomra szenderítő halk zenét. A tölgyek és bükkfák sűrű levelei csöndesen reszkettek a meleg tavaszi napfényben, amint az erdőn végig-lopódzó, gyöngye sóhajtáshoz hasonló szellőcskék meg-megrebbentették a vékony, üde galyakat. Elrejtett fészkeikben petyegtek, csacsogtak a hosszú vándorlásból visszatért énekes madárkák és a bájos hangzavarba élesen rikkantottak bele a sárga csőrű fekete rigók, jókedvű fuvolásai az Isten zenekarának. Félig lehunytt szemmel néztük a fürge harkályt, amint piros bóbitás fejével fölkuszott a mohos fák kérges törzsein és mesés gyorsasággal kikopácsolta belőlük a hosszú testü czinczin-bogarat, a pettyes hátú vörös futókát és a potrohos, szőrös száz lábu férgeket. Jövendőmondó kakukmadarak feleltek egymással a távolban és zümmögve, dongva röptültek el fölöttünk a szorgalmas méhecskék, soha el nem fáradó, mézgyűjtő utjukon. Egyet kanyarodtak az erdőszélen keresztül, aztán megint visszaröptültek a napsütött, fényes mezőre, ahonnan időnkint édes kakukfü-illat csapott felénk, mintha csak magát a természet fűszeres lehelletét éreztük volna; mintha csak az Isten maga lehelt volna ránk, azzal a végtelenül csodatévő, határtalanul szerelmes lehellettel, amit az alkotás legnagyobb napján az első ember hideg testébe fuvalt.

Csönd, béke, nyugalom volt körülöttünk az egész világ. Néztem és hallgattam ezt a főszegecs összhangot és áhitatos szívemnek minden dobbanása egy-egy imádság volt ahhoz a felfoghatatlan jószághoz, aki mindezt teremtette és akit ebben a pillanatban -

*

Ebben a pillanatban éles, fülsértően fájdalmas kaczagás hangzott felém az erdőből, hogy döbbenve kaptuk föl a fejünket mindnyájan, akik hallottuk.

Megzörrent a bokor mögöttünk és egy csodálatos alak lépett elénk az erdő félhomályából: egy parasztfforma leány, akinek a szája mosolyogni látszott, a szemepillája pedig tele volt hintve könnyel, mint az olyan virág kelyhe, a melyiken elkésett harmatcsöppek ragyognak, túl a reggel idején. Rövidre tűzött selyemszoknya volt rajta, mint az uri kisasszonyokon, de valami paraszti ingváll-féle takarta el a keblét és a lábain nem volt se harisnya, se cipő. Összekuszált fekete haja tele volt tüzdelve mezei virággal és rikitó színű virágok kandikáltak ki a teleszedett kötényéből is, lángvörös pipacs, kék buzavirág, vad szegfű, kigyó virág, apró szemű nefelejts, oroszlánszáj, ruta és szulák, ahogy rendetlen összevisszaságban fölkapdosta őket a tarka mezőről és az erdőn végig-csörgedező patak partjáról.

Egy ideig mozdulatlanul bámult ránk könnyharmatos szép szemével, mintha fürkészt volna bennünket. Azután gyors mozdulattal a homlokára mutatott és megszólalt:

- Ez itt a menyasszony-koszorúm! Ezekből pedig... látják ezt a sok virágot a kötényemben? Ezekből pedig koszorút fonok a kis lányom számára! Nem látták a kis leányomat? Olyan aranyos, édes jószág! Gödröcskék vannak az orcáján, amikor ránevet az édes anyjára! Hol a leányom? Az Isten szerelmére kérem, adják ide a leányomat! Maguk dugták el! Maguk dugták el! Hamar, hamar, adják ide a leányomat!

Sikoltott, fenyegetett, könyörgött, azután egyszerre csak megszolidult, kaczer mozdulattal libbentett a kötényén és lágy, hizelkedő hangon szólott hozzám.

- Magának adom ezt a vad rózsát, ha visszaadja a leányomat! A hány menyecske van a világon, mind magába szeret, ha ezt az égő vadrózsát odatúzi a szive fölé. Nézze csak! Magának adom ezt a kékszemű nefelejtset! Ha ezt a virágot magánál tartja, sohasem felejt el a szeretője!

És elkezdett dúdolni csöndesen, fájdalmasan.

Volt szeretóm, de már nincsen!
Elveszett az édes kincsem!

Éles, szakgatott kaczagással fejezte be a dalt, azután megint ránk meredt a tágra nyílt fájdalommas szemével:

- Hát igazán nem látták a leányomat? Igazán nem látták?

Jaj, mi lesz belőlem,
Ha elvették tőlem!
Ha elvették tőlem
Az én szemem fényét,
Életem reményét!

- Az Isten irgalmára kérem, uraim, adják ide, adják ide!

- Nem láttuk a leányát, szegény teremtés! szólottam hozzá részvétellel. - Ha megtaláltam volna, visszaadnám magának.

- Isten fizesse meg a jóságát! Jaj, félnék magától, ha nem nézne rám olyan kegyes pillantással! Szégyeljék magukat! Maguk mind egyformák, amikor el kell forgatni a bolond leányok fejét! Ugy-e turbékolunk, esküdözünk, hazudozunk, amikor kell a szegény fehér nép csókja? Azután mikor elég volt a szerelem - hipp-hopp! úgy eldobnak bennünket, mint a rongyot. Jó, jó! Ne beszéljen! Maga is megtenné! Maga is megtenné!

És elkezdett énekelni valami bús nótát a hűtelen juhászról, aki miatt kútba ugrott a szeretője. Nekem pedig úgy rémlett, mintha Ofélia állana előttem és Ofélia hangját hallanám:

Holnap Szent Bálint napja van!
...
Bement a lány, de mint leány
Többé nem jöve ki!

Harangszó csengett át az erdőn. Távolról jött a hang és szinte szétfolyt, elveszett a lombzugásban, szinte beitták a sűrű falevelek, de a leány fölkapta rá a fejét.

- Esketőre harangoznak! Engem visznek esküvőre! Szép leszek ebben a hosszú patyolatruhában? Jaj de hogy lehessen az, amikor ez a koszorú mindig lecsúszik a fejemről és láncz csörög a kezemen, lábamon? Tudják, ki a vőlegényem? Az én vőlegényem az Isten szolgája! Meggyóntam neki mindent, meggyóntam neki azt is, hogy szeretem... ő pedig mérget öntött a szívembe és kitaszított a templomból! Szép! Ha ilyen az Isten szolgája, miféleképpen lehetnek azok, akik az ördögöt szolgálják?

Lekapta fejről a hóbertos, ferde koszorút és messze hajította magától. Azután sovány ujjaival elfödte a szemét és tompán, zokogva szakadt ki minden szó a szívéből:

- Temetésre harangoznak! Hallják? Én tisztán hallom, pedig úgy fáj a fejem! Azt mondja ez a harang:

A mikor letették
A fekete földbe,
Nem lehettem nála!
Rám borúlt a tömlőcz
Fekete homálya!

- Azt mondják a rosszakaróim, hogy meghalt az én leánykám, az én édes szivecském, de én nem hiszem, akárhogy huzzák is azt a kiállhatatlan, csúf harangot! Az a fehér galamb, aki elvitte, majd visszaadja nekem! Megyek utána! De a virágokat maguknál hagyom! Mondjanak értem egy szép imádságot! Ajánlom magamat, uraim!..

Illedelmesen bókolt, mint a jól nevelt uri kisasszonyok, belémarkolt a kötényébe, gyors mozdulatokkal arcunkba, szemünkbe dobálta, valamennyi kusza virágát, azután kaczagva futásnak eredt és eltűnt a déli álmodó, mélyen léleklő renetegben.

*

Félóra multával, mialatt tünődve találgattuk a szegény tébolyodott kilétét és örütségének a valószínű okát: nehéz lépések dobogását hallottuk és egy öreg paraszt-ember csörtetett felénk sebbel-lobbal. Ránczos, fakó arcza fényes volt az izzadságtól és széles, kerek kalapja alól kövér veritékcsöppek hulladoztak pitykés dolmányára.

Nagyot sóhajtván állott meg előttünk az öreg paraszt és tisztességtudó alázatossággal megemelte a kalapját.

- Áldja meg az Isten a nagyságos urakat, nem láttak erre felé menni egy eszelős asszony-személyt?

- De igen, láttuk! - válaszoltam én. - Az imént beszélgetett velünk. Talán a leánya?

- Az! Sajnos, hogy ilyen sorsra jutott. Egész világéletemben becsületes ember voltam. Nem tudom, mivel érdemeltem meg, hogy az Uristen keze így rám nehezedett.

- Mióta van így?

- Most hetivásárkor mult egy esztendeje! Haj, sokat kellene beszélnem, ha mind el akarnám mondani a szerencsétlenségét!

Szemeit a földre szegezte és úgy tett, mintha végképpen el akart volna hallgatni. De nem sokáig tartott a némasága. Erőt vett rajta - úgy gondolom - az öreg emberek bőbeszédűsége és a szerencsétlen embereknek az a vágya, hogy jól kibeszélhessék magukat azok előtt, akik érdeklődést mutatnak irántuk. Egyet-kettőt köhintett, azután rákezdte a mondókáját. Folyékonyan beszélt. Látszott, hogy nem mi vagyunk az elsők, akikkel a szomorú esetet közölte.

- Olyan szép, okos teremtés volt az, hogy öröm volt ránézni. Mindig is irigyelték tőlem, mert hát szebb hajadon nem volt nálánál hetedhét országon és több esze volt, mint az egész falunak. Istenfélő volt és áldott, jólelkű, akár csak a kezes bárány. Nagyon szeretett a templomba járni és ott kezdődött a szerencsétlensége... éppen ott, a templomban! Egy fiatal káplán jött a faluba, aki azóta már plébános lett a meghalt öreg papunk helyén. Azótától még többet járt a leányom az Isten házába. Minden héten meggyónt, megáldozott és sokszor volt együtt a káplán urral, aki szép dolgokat prédikált neki az örök üdvösségről. A leány sokat imádkozott, sokat sirt és egyszer csak előállott a nagy szóval, hogy ő megy a városba szolgálatot keresni. Akkor már annyira volt, hogy nem is maradhatott volna meg a faluban csufság nélkül. Csak az én buta paraszt-szemeim nem láttak semmit! Elment. Álló két esztendeig nem adott hírt magáról. Akkor azután hallottam róla, de olyat, hogy majd sóbálványnya meredtem. Megjött a híre, hogy a Klári elemésztette a gyerekét és a tömlőczben várja, hogy a bíró urak kimondják rá a szentenciát. Akkor elmentem ahhoz a szenteskedő gazemberhez és agyon vertem

volna, mint a kutyát, ha ki nem veszik a kezeimből. Engem is lecsuktak. Amikor kiszabadultam, nem a tömlöczben, hanem a bolondok házában találtam meg a leányt. Egy félesztendő mulva hazaküldték. Aszondták az urak, hogy nem veszedelmes a bolondsága, hát odahaza is eltengődhetik a szegény még egypár esztendő. Meg azután az is kisült, hogy a gyermeke természetesen mult ki a világból és csak azért hibbant meg az esze, mert fájt neki a gyermek halála és mert az a rongy ember, aki gyalázatba keverte, azt felelte neki, amikor segítségért fordult hozzá, hogy bukott leányokhoz semmi köze sincs! Azóta elköltöztem a faluból és itt huztam össze magamat az erdőben, egy kis kalyibában. Itt élek az eszelős leánnyal. Vigyázok rá, de hiába. Mindig el-elszökik tőlem és attól félek, hogy egyszer majd soha többé nem akadok rá! No hát így történt!

Valahol messze újra elkezdett csilingelni a harangszó. Oda mutattam, ahonnan a hang jött.

- Arra ment a leánya, öregem!

- Arra ment? Templom van arrafelé. Jól van! Elindulok a nyomában; talán még egyszer föl-szedem valahol.

Bozontos szemöldökét összehúzta és daczosan rántott egyet a vállán.

- De jegyezzék meg az urak, hogy a templomba be nem megyek. Azóta templomküszöböt nem lépett át a lábam! Nem járok se misére, se prédikációra. Odáig vagyok én, hogy Istent se hiszek már! Nem! Nincs! Nem lehet az, hogy legyen! Ha volna, nem rontott volna meg engem, aki mindig becsületes voltam! Ha volna, nem túrné, hogy gazembereké legyen az Isten háza!

Megemelte a kalapját és elment arra felé, ahonnan a harangszó még egyre csilingelt, mintha imádkozásra akarta volna föl hívni magát az erdőt is. Öreges, de izmos alakja lassankint belemosódott a fák reszkető árnyékába. Amerre súlyos, szeges csizmáival elhaladt, ott a ruganyos fű nem emelte föl többé letaposott fejét.

*

Pár óra mulva lassan ügettünk tovább a hűvös, madárdalozó erdei utakon. Nemsokára egy falusi templom előtt hajtott el a kocsink. Valami ünnep volt aznap. A templom ajtaja nyitva volt és halk orgonaszó áradt ki a fehérre meszelt boltozat alól.

Leszálltam a kocsiról és benéztem a küszöbről. Éppen az oltári szentséget mutatta föl a pap. A ministráns fiú csöngetett és a nép ájtatosan leborult. A pap pedig fényes ornátusában ott állott az oltár előtt. Szép, fiatal arcza át volt szellemülve, magas homloka ragyogott, mintha ott csak az égiek számára volnának szűziesen tiszta eszmék, mintha ott bűnös gondolatok sohasem fogamzhatnának, mintha ott nem lakhatnék soha hitvány, aljas tettek emléke.

Ofélia csodálatos nyugalommal ott térdelt a legutolsó pad szélén és zavaros, megtört, könnyes szemei folyvást azt a glóriás papot nézték. Nézte, nézte a papot és nem rohant hozzá, hogy átszellemült arczába vágjon az öklével. Nem rohant hozzá, hogy az egész falu szemeláttára kiüsse kezéből a szentséget.

Odakünn tündöklött az ég, nevetett az erdő, és béke, nyugalom, összhang volt az egész világ.

A hatvan éves asszony.

Ernő jó fiu volt és Ernőnek szép szemei voltak. Ezekkel a szép szemekkel legtöbbször az asszonyokat nézte. Neki a természet is olyan volt, mint egy üres keret, ha nem mosolygott benne valami kedves leánykép, valami csábos, érdekes asszonynak az arcza.

A legvirágosabb ligetben, ahol sorjában illatoztak a rózsák, a szegfűvek, a liliomok, Ernő közönyös szemmel sétált, ha nem volt ott asszony, akire rászögezhette volna epedő szemeit, akinek a pillantásába belefúrhatta volna a maga sóvárgó, sokat kívánó és mindig szerelmet kínáló pillantását.

Neki a legpoétikusabb magányosság nem volt beszédes, ha hiányzott belőle az asszony, akinek a csacsogását a világ legeragadóbb zenéjének tartotta. A madarak énekében sem gyönyörködött, ha nem volt mellette valami édes asszony-teremtés, aki figyelmeztette volna, hogy a madarak milyen szépen énekelnek. S ha fölnézett a csillagos égre, csak azt sajnálta, hogy az éjjeli ég sötét kárpitja alól nem kandikál ki valami tündöklő tulvilági asszonynak a feje; csak azt sajnálta, hogy a csillagok nem fényes asszonyi szemek... hogy a hidegen ragyogó csillagok nem értik, amikor ő a maga delejes szemeivel elkezd beszélni a szerelem nyelvén és azt mondja minden kisugárzó pillantással: Ugy-e nem fogsz sokáig ellenállani? Ugy-e elfogadod azt a gyönyört, amivel az én néma, de égő vágyam megkínál?

És Ernő nem volt finnyás, válogató, amikor vonzó szemeit az asszonyokra emelte. Nemcsak az elegáns asszonyok érdekelték, akik drága szövetekből szabatnak maguknak ruhát, akiknek a termetét kifogástalanná teszi a divat és a szabóművészet, akiknek az arczbőre selymesen puha, finoman gondozott s akiknek a keztyűje, a czipője, az illatszere csupa előkelőség. Ernő épen úgy érdeklődött az egyszerű varróleány iránt is, aki déli harangszóra hazamegy ebédelni a külváros valamelyik földszintes házába, ahol szurtos gyerekek játszanak az udvaron félmeztelenül s ahol a műhelyek nehéz, fülledt szaga olvad össze a csatorna-páráktól megrontott egészségtelen levegővel. Ernő utána ment a masamód-kisasszonyoknak is, akik három forintos kalapban járnak, akiknek a vállain olcsó köpenyket lenget a szél, akik minden hónapban egyszer váltanak keztyüt s akiknek a czipőit kopottá, formátlanná teszi a sok gyaloglás. Sőt Ernő akkor is úgy állott meg, mintha valami ígézet csapott volna hozzá, ha egy-egy csinosképű cselédleány surrant el mellette az utcán, akinek a csupasz karjai duzzadtak az egészség és az ifjuság erejétől, akinek a durva, de ritmikus mozgása tele volt az imént otthagyt falu friss zamatával.

Ebben a szelid, szép szemű Ernőben benne volt Cherubin, az apród, aki félig ártatlanul, félig öntudatosan szomjazik az asszonyok csókjára; és benne volt Don Juan, a kéjvágy örök lángjában égő hideg gavallér, aki a kormányzó büszke leányának és Mazettó paraszt-menyasszonyának egyszerre teszi a szépet s egyforma könnyűséggel szeretné megcsalni mind a kettőt.

De mégis több volt benne a Cherubin, mint a Don Juan. Igaz, hogy ő sem volt válogató, ő is egyik pillanatban a Suzanne viganója után szaladt, a másik pillanatban Almaviva grófnő csipkés selyemszoknyája előtt omlott a porba s a harmadik pillanatban a kis Fanchon, az édes kertészleány szájáról lopta le a mézet; de volt ebben a csapongásban valami bájos szeleburdiság, volt ebben a mohóságban valami naiv gyermekesség, volt ebben a szerelmeskedésben valami az április szelességéből, valami fékezhetetlen vágy, ami virágfakadaskor duzzadoz körülöttünk s ami a leghevesebb ostrom közben is kedves, megnyugtató hangon így szól az asszonyokhoz:

- Csak játszom! Nem akarok ártani senkinek!

*

Igen, igen. Az Ernő csapongásában árnyéka sem volt meg a hideg, utálatos számításnak.

Ernő maga is elpirult, amikor a nőben föl akarta kelteni a szerelem szunnyadó hajnalát. Ernő maga is égett egy kicsit, amikor a szemével, a meleg pillantásával lángot akart gyujtani az asszonyokban, akikkel véletlenül találkozott.

Ernő nem akart szerencsétlenné tenni senkit, csak azt akarta, hogy minden asszony szeresse. Az egyik jobban, a másik - még jobban, de tragikum nélkül, viharok nélkül, kedvesen, könnyedén, odaadással és annyi hűséggel, a mennyit a gyönyörnek egy-egy édes pillanata megkíván.

Ernöben nem volt meg a Don Juanok vad és makacs kitartása, akik ravaszság, erőszak árán vivják ki a diadalt; akik fölteszik magukban, hogy minden áron meg kell ejteniök azt a nőt, akit maguknak kiszemeltek.

Ernő nem akart elcsábítani senkit; ő csak meghódolt azoknak, akiket a fátum ereje és a szép szemekben rejlő varázs a karjaiba vezetett; ő csak boldogítani akarta azokat, akik önszántukból, minden erőltetés nélkül nála keresték a boldogságot. Csak arra volt határtalan képessége, hogy boldogságot adjon; de irtózott minden durvaságtól; és nem járt egy uton azokkal, akik be akarják törni azt az ajtót, ahol sokáig hasztalanul kopogtattak.

A gyöngédség és a boldogításnak ez a határtalan képessége okozta, hogy Ernő az asszonyokkal szemben nemcsak a rangra, nemcsak a ruhára, nemcsak a műveltségre, hanem az időre sem volt tekintettel.

Aki nem volt fanyar és kellemetlen, aki ragaszkodott ahhoz, hogy valami tekintetben tetszetős maradjon, akinek az izlése diadalmasan harczolt az idővel és szépsége maradványait a lélek frissességével tette kívánatosná: annak a szeméibe édes vágygyal merültek el az Ernő szemei s annak az ajtaján ezzel a diskkrét kérdéssel kopogott a sóvárgó, néma pillantás:

- Szabad?

*

S egyszer egy ragyogó áprilisi délelőtt a jóságos, szépszemű Ernő a városligetből jött befelé, ahol teleszivta magát levegővel, napsugárral, lombosodó fák illatával.

Nem volt fáradt, s mégis bágyadtnak érezte magát. Egész testén valami megfoghatatlan, gyönyörteljes izgatottság remegett végig, valami mámor, valami szédülés, mintha édes, erős bort ivott volna.

Egy omnibusz döcögött el mellette lomhán, álmosan. Ernő fölugrott rá.

Nem ült benne más, csak egy idősebb uriasszony, akinek a fátyola föl volt vetve s akinek az érett, matrónaszerű alakja tiszteletet parancsolt volna mindenkinek.

Ernő simogató, puha pillantása végigszaladt a matrónán s kezdte vizsgálni az arcát, a szeméit, a kezeit, a fekete, elegáns ruhából illemes diskkrétcióval kikandikáló czipőt.

Bámulattal vette észre, hogy a haj félig ősz, de nagyon gazdag és még a fehérsége is jól áll, mert elég sima homlokra borul és az öreg asszony arcaszíne csaknem fiatalosan rózsás. Észrevette továbbá, hogy a keztyűs kezek finomak és kicsik... hogy a diskkrétül kikandikáló sárga czipőnek is vékony, csinos formája van.

Az áprilisi nap beragyogott az omnibusz ablakán és a lomhán czammogó lovak előtt pajkosan czikáztak a visszatért fecskék.

Ernő szemei mélyen, hosszasan néztek az idős asszony szemeibe és azok a szemek a vonzás magikus erejénél fogva egyszerre csak visszaadták a fiatal ember vágyakozó nézését. Az a nő, aki koránál fogva bizonyosan anyja lehetett volna Ernőnek s aki becsületben töltötte egész életét, úgy nézett a fiatal emberre, mintha azt kérdezte volna:

- Mit akar velem? Még tetszem önnek? Meg akarja zavarni a nyugalمامat?

A hatvan éves asszony nem botránkozott meg, nem utasította vissza Ernő csodálatos pillantását, hanem inkább átengedte magát annak az édes gondolatnak, hogy az ifjuság még nem szállott el tőle egészen; hogy nincs végkép kítaszítva azok köréből, akik ihatnak az élet poharából, mert ime, van valaki, akiben illúziót keltett, van valaki, aki úgy néz rá, ahogy csak a vágy, a szerelem szokott nézni az emberre.

S az öreg asszony arcza elpirult a vágytól, a megindulástól, a büszkeségtől, mialatt a jószágos Ernő puha szemei rajta pihentek; mialatt Ernő szemei hosszú nézéssel szedegették össze a szép matróna arczáról a még ott viruló pirosságot, életerőt, asszonyi bájok maradványát; mialatt az Ernő szerelmes gyöngédsége, minden asszonyt boldogítani akaró jósága így szólott magában:

- Ma éjjel szép álmaid lesznek, asszonyom! Látod, ezt nekem köszönheted!

A hatvan éves asszony, akit az Ernő nézése ezen a rövid uton megszépített és megfiatalított, úgy szállott le a kocsiról, mint valami szemérmes kis leány, aki most érzi először a szerelem zavarát.

Ernő udvariasságból még utána nézett a kocsi ablakain keresztül és látta, hogy az asszony, aki lesütött szemmel ment egy darabig, a kanyarulatnál megfordult és csodálatosan gyöngéd, csodálatosan hálás pillantást vetett rá, aki utoljára volt szerelmes belé - egy negyedóráig.

Leszámolás.

A bankár, aki öt-hat évig eszeveszett bátorsággal és hajmeresztő szerencsével játszott a maga és a mások papirjaival: tétlenül, némán, kétségbeesett arczczal ült a tárva-nyitva álló vasszekrény előtt.

Összeszámolta utolsó pénzét, utolsó készleteit, és ez a revízió kiderítette azt a szörnyű bizonyosságot, hogy könnyelműen eljátszotta a maga és a mások vagyonát. Ha csak valami hihetetlen szerencse, valami meseszerű véletlenség nem segíti lábra, vége van, vége van menthetetlenül!

Az üres vasszekrény tágra nyitott ajtajával úgy nézett rá, mint egy éhes, tátott száju szörnyeteg, aki föl akarja falni áldozatát.

Sorra járta mindazokat, akiken valaha segített, de a hálás viszonzás mindenütt elmaradt. Rajta nem szánakozott senki. Még a rokonok is elutasították; egyik jezsuita-modorban, sajnálkozó vállvonogatások közt, a másik egyenesen, határozottan, pokrócz-gorombán. Milliomos kollegák, akiknek igazán csak egy mozdulatukba került volna, hogy kirántsák a hinárból a napról napra lejjebb súlyedőt: kárörömmel, gúnyos, gögös mosolylyal kiáltottak föl, amikor becsapták mögötte az ajtót:

- Segitsen magán, ahogy tud! Eviczkéljen ki a maga emberségéből! Elég sokáig ült a nyakunkon. Ha elbukik, annál jobb ránk nézve!

Nem mutatkozott segítség sehol, sehol. Magányos hajótörött a tajtékozó, részvétlenül gördülő hullámokon nem lehet olyan egyedül, mint amilyen elhagyatottan vergődött és kiabált segítségért ez a veszni készülő lélek a nagy főváros utczáin szerte hullámozó emberek élő oceánján.

Összetett kézzel, csaknem térden állva kérte a szerencsét, hogy segítsen rajta; de a szerencse végképen elfordult tőle, mint a kitarított nő a szeretőjétől, ha többé nem tudja arannyal megtömni a zsebeit.

Egy hét, egy nap, egy óra, talán tiz percz még az egész becsület, az egész hirnév, az egész fiktív gazdagság, az egész földi egzisztencia, - azután jön a földindulás, jön a megsemmisülés; azután vége mindennek!

Ott ült az üres vasszekrény előtt, a díszesen, európai kényelemmel berendezett bolthelyiségben, mint az elitét a siralomházban. Szédült. Homlokát kiverte a halálos verejték. Szeretett volna sirni, zokogni, hangoosan imádkozni az Istenhez, a sátánhoz, valami titkos erőhöz, hogy dobjon elébe pénzt, pénzt, amivel rendbehozhatta differenciáit; de nem sírt, nem zokogott, nem imádkozott, hanem inkább összeszedte végső erejét és vidámságot erőltetett a sápadt képére, mert a comptoirban dolgozó segédek időnként fürkésző pillantásokat vetettek rá; és mert az utczáról minden pillanatban beléphetett az a dúsgazdag megbízó, aki még segíthetett volna rajta s akinek nem lett volna szabad megtudni, hogy egy tönkrement, kétségbeesett emberrel áll szemközt; sőt inkább azt kellett volna kiolvasni ennek a sápadt, torz arcznak a vidám mosolyából, hogy itt minden a legjobb rendben van; hogy itt minden csupa virágzás, csupa szerencse, csupa szilárd, gazdag üzlet, csupa bizonyos nyereség.

Ott ült, iszonyu mosolylyal a vonagló ajkán, és várt, egyre várt. Nem tudta, nem akarta elhinni, hogy vége van. Hányszor állott a bukás szélén és mégis mindig megmenekült, mint a veremből kiugró vadállat. A sorsnak valami csodálatos közbelépése mindig megszabadította. Meg fogja szabadítani most is. Lehetetlen, hogy ő, a legjobb, legügyesebb, legszerencsésebb játékos, elveszítse a játszmat, mikor mások, nálánál százszor ügyetlenebbek és hitványabbak, élnek és uralkodnak briliáns módon a hiszékeny ostobák légiói fölött.

Várt, egyre várt. Minden érzéke lázasan megfeszült. Agya hallucinációk rabja lett. Érezte, látta, hogy a szomszéd utcából most fordul be az az ember, aki meg fogja menteni rettentő állapotából. Igen, igen, ott közeledik a megváltó. Olyan tisztán és világosan látta, hogy le tudta volna írni a kalapja formáját, a nyakkendője színét. Már számlálta magában a másodperczeket. Egy, - kettő, - három, - négy! - - Most!

Topp! Csakugyan betoppant valaki a bankhelyiségbe. A bankár ösztönszerűleg becsapta reszkető kezével az üres szekrény ajtaját és hirtelen föllállt a székről, de a lábai úgy inogtak, hogy erősen megfagózkodott a szomszédos asztalkában, nehogy összeroskadjon.

Sejtelve megcsalta. Nem az volt, akit várt. Nem az a gömbölyü képű, naiv, nyájas ember, aki mosolyog, mint a remény; aki elhozza megtakarított ezreseit egy nagy csomóban és szeliden, kedvesen, bizalmasan így szól a bankárhoz:

- Minden vagyonomat az urra bízom! Rendelkezzék vele tetszése szerint és duplázza meg rövid idő alatt. Hiszen az ur páratlanul ügyes és szerencsés. Az ur elsőrangú szaktekintély! Hallottam a hírét sokszor, nagyon sokszor! Üdvözlöm és ajánlom magamat!

Nem az volt, akit várt.

Az az ember, aki most belépett hozzá, sápadt volt, kisértetiesen sápadt, mogorva és bizalmatlan. Nem volt a kezében semmi, csak egy erős bot. Azt szorongatta sovány, sárga ujjaival. Odalépett hozzá és szólott tompa, komor hangon, szigoruan, követelően, bizalmatlanul:

- Hitegetéseit, halasztásait többé nem fogadom el! Tudom, hányadán vagyunk! Huszonötezer forintot biztam önre. Ha ezt az összeget nem adja át nekem azonnal, egy óra múlva itt lesznek a rendőrök!

A bankár nézett a szomorú, sápadt, szigorú alakra és nem válaszolt.

- Egy óra múlva! Érti?

Most sem válaszolt. Homályos, vékony fátyol ereszkedett a szemei elé és ezen a fátyolon keresztül nézte a szörnyű jövevényt. Iszonyodva vette észre, hogy a keze csupa csont, a feje száraz koponya, a szemei mély üregek és a bot végén valami megvillan, mint a kasza pengéje. Most már tudta, hogy mindennek vége van. Ez a látogató nem ember. Ez a halál.

Lecsukott szemekkel, hörögve roskadt a székre, mint az ájult, vagy szélütött. Mire föleszmélt és szeméit kinyitotta, a rettentő idegen már nem volt a boltban. Eltűnt nesztelenül. De az, amit mondott, zúgott a fülében, mint az utolsó ítélet harsonája.

A segédek nyugodtan dolgoztak hátul széles, kapcsos könyveik előtt. Nyilván a Halál volt, aki csak neki jelent meg, hogy átadja a végzet üzenetét. Hiszen ha látták volna, most a segédek is úgy remegnének, úgy borzonganának, mint ő.

Szerencse, hogy nem látta senki és nem hallotta senki: mit mondott. Így még elkészítheti a végső számadást hamarosan, röviden, rendőri beavatkozás nélkül.

- Egy óra múlva? Jó! Egy óra múlva meglesz!

*

Szép, lombos fák bőlintó ágai közt halad a bankár a keskeny, árnyékos uton, föl a hegy felé. Hatlövetű revolver van a zsebében. Egy golyó talán elég lesz, de ha nem volna elég, ott a második, a harmadik, gyorsan, egymásután. Kitűnő találmány a revolver azok számára, akiknek hamar kell végszámadást csinálniok. Az ember nem ér rá habozni ezzel az ördögös tüzelő-szerszámmal. Paff - egy! Paff - kettő! Paff - három! Egy szempillantás alatt megvan az egész.

Ki sejténé, hogy az a viruló, erdős hegy, ahol a bankár most fölfelé halad, ennek a sápadt, bús embernek a Kálváriája? Ki sejténé, mikor egy tisztáson megáll és lenéz a messze-fehérlő városra, hogy most utólszor nézi azt a helyet, ahol felesége, gyermeke várja otthon, a megszokott, kedves szobákban, gondtalanul társalogva, papácska nevét emlegetve? Azok a szerelmes párok, akik elmennek mellette tele édes vágygyal, duzzadó életkedvvel, rózsás remény-nyel, a lét legboldogabb illúzióival - vajjon sejtik-e, hogy ez a könnyesszemű ember most búcsuzik a világtól, tele kétségbeeséssel, kiábrándulással és marczangoló önváddal?

Nem sejtik!

Igy megyünk el egymás mellett naponként, ezer és ezer esztendő óta, boldogok és boldogtalanok, hosszú életre és gyors halálra szántak. A gyönyörnek egész mennyországát, a kétségbeesés egész poklát hurcoljuk magunkban, egymás közvetlen közelében; és elmegyünk egymás mellett, nem látva semmit, nem sejtve semmit, közönyös szemmel, érdeklődés nélkül, megszokva és unva ezt a soha meg nem szünő emberi forgalmat. Helyes, hogy így van. Ha látnunk, éreznünk kellene mindenki boldogságát, mindenki szenvedését: megölné az embert az irigység vagy a szájalom.

Megy, megy a bankár feljebb, feljebb a hegyoldalon, az erdő sűrűségében, ahol a lemenő nap aranyos sugarai lenge tánczot járnak a karcsu fák megnyúló, növekvő árnyékával. Megy köztük a szomorú ember, legsötétebb árnyék ebben a derült félhomályban. Megy nehéz sóhajjal az egészséges, erős, viruló fák közt; és a fák nem tartóztatják föl, nem beszélnek le kétségbeesett szándékáról. A madarak, a sárgarigók, a pintyőkék, akik nagyokat fütyentenek körülötte és igazi bohém-vidámsággal csacsognak, fecsegnek a szellős erdő minden zugában, nem sajnálják, nem vigasztalják, nem mondják neki: Ne öld meg magad, te szegény ember! Ne öld meg magad!

Ha emberek nem segítettek rajta, nem beszéltek le komor szándékáról: hogy tegyék azt érzéketlen fák és könnyelmű madarak, akiknek fogalmuk sincsen arról, hogy az élet milyen fontos, az élet milyen drága!

De ha szánnák, ha vigasztalnák, ha le akarnák is beszélni - neki már az mit érne? A végső számadást meg kell hogy csinálja okvetetlenül, mert a rendőrök azóta már keresik és a lapok rotációs gépei örült gyorsasággal forgatják a nevét, hogy másnap az ország minden pontján elhülve, csodálkozva és megbotránkozva olvassák ezt a nevet a gazemberek, sikkasztók, világcsalók listáján.

Megáll az erdős út egy kanyarulatánál. Minek menne feljebb? Itt hajtja végre önmagára kimondott halálos ítéletét. Gyönyörű hely. Minden csupa nyugalom, béke, összhang, összedült életének iszonyú diszharmóniája itt olvadjon át a csöndes megsemmisülésbe.

Még látja maga fölött a fák zöld koronáit, a sugárzó eget. Még érzi maga körül a pezsgő, eleven világot. Agyveleje még tele van az élet benyomásaival, a múlt tömérdek emlékeivel. Gondolatai még kergetik egymást villámgyorsasággal. Érzései még odatapadnak kimondhatatlan erővel azokhoz, akik oda vannak nőve a szívéhez. Itélő elméje még rendez, kárhoztat, sajnál, összehasonlít. Egész szervezete teljes működésben, mint azoknál, akik folytathatják az életet.

De mi lesz egy perczzel később? Mi lesz azután, hogy a revolvert halántékára sütötte? Mi lesz egy pillanattal azután, hogy az élet elröpült és beáll az a hideg mozdulatlanság, amit halálnak nevez az ember?

Nem sok kell hozzá, hogy megtudjuk. Csak egy kilencz milliméteres revolver. A bankárnak megvan az ehhez való kvalifikációja.

Besötétedett az erdő. Már nem látszik a lecsorgó, fényes könny, amiben a szegény elköltöző lélek megtisztul, mielőtt végtelen utjára menne. Már nem látszik a fára akasztott primitív Mária-kép, - az a Mária, aki isteni szelidséget és bocsánatot lövell a nyomorult vergődőkre, amikor fölpillantanak hozzá végső vivódásaikban. Más nem látszik, csak egy villanás.

*

És ott fekszik a holttest az erdő puha szőnyegén. Egy kis vér festi pirossá a pázsitot körülötte. Fölkél a hajnal, megéled az erdő, mint egy óriás zenekar. Fújják a rigók csacska melódiájukat; és beleénekel minden madár, aki énekelni tud.

A halott mozdulatlanul fekszik, arczzal a földre borulva és nem ébred.

Jön a dél forró heve, jön az alkony bíboros pompája. Lemegy a nap méltóságosan; feljön a sok fényes csillag az égen; és a langyos éjszakában zümmögő éji bogarak, fantasztikus alaku pillék röpködnek össze-vissza.

Azután újra virrad, újra édes zene tölti be az erdő minden rejtékét; pillangók kóvályognak a vadvirágok körül, madarak fütyülnek, trilláznak bolond jókedvvel, szakadatlanul.

A halottal, aki arczzal a földre borulva pihen, nem törődik senki. Se a hajnal, se a dél, se az éjszaka, se a fák, se a virágok, se a madarak, se a pillangók, se a zümmögő bogár-nép.

De a halott se törődik semmivel. Meggyalázott neve keringhet millió ujságban, feleség, gyermek zokoghat keservesen, anarkisták levegőbe röpíthetik az összes császárokat, támadhat olyan hausse a börzén, mint a Bábel tornya, átkozhatják vad szitkok közt azok, akiket gyalázatosan megcsalt, adhatnak a színházakban szenzációs premièereket, hullámozhat örült forgatagban a világ minden eseménye, - az erdőben fekvő halott nem törődik semmivel.

Míg meg nem találják és el nem szállítják a halottas kamarába: ott fekszik a puha fűben, arczzal a föld felé fordulva, önvád nélkül, panasz nélkül, könny nélkül, nyugodtan, némán, mozdulatlanul.

Papa, gyere vissza...

Rettenetes vihar dühöngött a tengerparton. Ott, ahol én tartózkodtam, egész éjjel úgy bömbölt a tenger, mintha millió éhes oroszlán ordított volna ijesztő közelségben. És időnként mintha száz meg száz ágyut sütögettek volna el: villámok csapdostak bele a haragos óceánba. Felülről is ömlött a víz. A zuhogó felhőszakadás vastag, sebes özöne összevegyült a pezsgő, magasra ugró tenger-habokkal.

Sokszor láttam csatázni a tengert, de még ilyen tombolást nem láttam soha. Reggelig nem hunytam le a szememet. Nézttem a jól becsukott ablak mögöl a szakadatlan villámlást és néztem az őrző hullámokat, amint ölelkeztek a fekete felhőkkel és nekirohantak a széles part sárgásfehér fövényének és ették, marták a homokot, mintha föl akarták volna falni az egész elegáns fürdőt.

Reszketett fejünk fölött a háztető. A nekiszabadult orkán átsüvöltött a falakon. Ingadozott, remegett, dühöngött minden. Csak egy pont, egy kicsike pont látszott szilárdnak ebben az általános vaczogásban: a világító-torony a kikötő végén. A lázadó hullámok hiába csaptak föl egészen a fényt lövellő ablak párkányzatáig. A torony állott, mint a vezér, aki nem veszti el nyugalma a forradalom dühös tömegei közt. Állott rendületlenül; és a csöndesen, szabályosan forgó üveg ragyogó kékvetet hintett a fürgeteges messzeségbe, mintha sugarakból font mentő-köteleket dobált volna ki a borzalmas éjszakába.

Töprengtem az ember hitványságán és a természet óriás erején. Eszembe jutott: ilyen vihar fujta szét a Fülöp spanyol király legyőzhetetlen armadáját. *Afflavit et dissipati sunt.* A nehéz, természetes, méltóságos gályák úgy szétrebbentek mint a pelyva, amikor gyöngye szél támad a szérűn. Több ilyen leczkét a gögnek, a zsarnokságnak, hatalmas óceán!

Van-e felségesebb egy ilyen villámló, mennydörgő zivatarnál? S még sem mertem gyönyörködni benne, mert eszembe jutottak a szegény halászok, akiket talán utólért ez a kegyetlen szélvész s akik most kétségbeesetten pusztulnak el a felhőkig dagadó hullámokon. Láttam a nyomorult hajótörötteket, amint görcsösen átkarolnak egy-egy deszkadarabot és sápadt arczczal kérnek az Istentől szabadulást; de szabadulás nem jön sehonnan; a dühös víz üti, korbácsolja őket; erejük fogy; tagjaikba dermedés áll; és egy utolsó hörgéssel lefordulnak a fekete, tajtékos habokba; és úszik a halott csöndesen, szétzilált hajjal, panasz nélkül; most már viheti őket a hullám a part felé, ahol a rongyos család szivszorongva várakozik rájuk.

Reggel felé megcsitult a vihar s engemet is elnyomott az álom. A bömbölő zúgásból csak valami tompa, jajgató moraj maradt meg; és ennek az egyhangu ritmusánál mélyen elaludtam.

Dél felé járt az idő, amikor fölbredtem. Meleg napfény sütött a szobámba. Fehér sirályok röpködtek a széttépett felhőkből kivillanó égbolt kéksége alatt. Boldogan nyujtózkodtam a kényelmes, puha ágyon, mert az ember önző, gyalázatosan önző! Jól esett éreznem, hogy én ime élek; én teljesen ép vagyok; bennem nem tett kárt a vihar; az én kis hoteletem nem törte össze az óceán; én nem pusztultam el, mint az a sok szerencsétlen, akiket a szélvész a nyílt tengeren talált; én ime toalettet csinállok és lemegyek a table d'hôte-os terembe és ebédelek finom, nemzetközi gentlemanek közt és hallgatom a zenekart és nézem magas, biztos terrászról a tengert és engedem, hogy a megint jó fiuvá szelidült tenger diskkrét mormolással vegyüljön belé a Strauss-kerिंगő grációzus hangjaiba.

A társas ebédnél nagy katasztrófákról beszéltek a beavatottak. Hatvan bárka teljesen elpusztult a benne levőkkel együtt. Negyven-ötven visszaérkezett, de borzasztó állapotban. Inkább össze-vissza tört deszka-omladékok voltak, mint bárkák. Valószínű, hogy egy Angliába siető

kisebb gőzös is elsüllyedt a szikla-zátonyok közt. A rév-kapitányság lesújtó információkat adott ki és a fürdő körül fekvő apró halász-falukban sirtak, jajveszékelték az asszonyok.

Ebéd után hosszú sétára indultam a parton. A merre mentem, mindenütt romok, omladékok hevertek. A tenger kezdte kidobni magából, amit előtte való éjjel összetört. Imitt-amott deszkák halmaza torlódott föl; és a repedt, forgácscsá hasogatott törmelékből elgörbült szegek állottak ki. Tömérdek moszat, csigahéj és állat-kadáver feküdt mindenfelé a nedves homokon.

Messze magam mögött hagytam a fürdőtelepet. Olyan helyre értem, ahol teljesen egyedül voltam. Leültem egy kősziklára és néztem a tengert és hallgattam a végtelen erő lassu morajlását, amint a hullámok lábaim elé gördültek a mozgó, határtalan síkságról és nagyot loccsantak a szomorú, magányos part szirtdarabjain.

És amint hátamat a sziklának vetve néztem a tengert: csodálatos kiabálás csapott a fülembe. Valami vékony rikácsolás. De nem sirálnak a hangja volt az.

Odafordultam, ahonnan a hang jött. És láttam egy kis leányt, tőlem vagy száz lépésnyire. Föl és alá szaladt a parton; majd megállott és mellel nekifordult a tengernek; karjait fölemelte, mintha fenyegetett volna valakit; azután kezeit összekulcsolta, mintha imádkozott volna valakihez. Azután megint szaladni kezdett; megint megállott és kiabált, kiabált torkaszakadtából.

Nem vett észre, vagy nem törődött velem, amint közeledtem hozzá. Nekifordult a tengernek és vékony, kicsi hangján kiabált, szakadatlanul kiabált:

- Papa, gyere vissza! Papa, gyere vissza!

Várt, vajjon nem kap-e feleletet? Szemei kimeredtek a rettenetes, végtelen óceánra. Feleletet várt. De nem válaszolt más, csak a hullám gördülése. És akkor újra kiabált:

- Papa, gyere vissza! Papa, gyere vissza!

Édes arczocskája nekivörösödött a kétségbeesett erőlködéstől. Tíz lépéssel odább futott, mintha azon a helyen biztosan megkapná a választ; és újra kezdte élesen, harsányan, vad kiartással:

- Papa, gyere vissza! Papa, gyere vissza!

Rimánkodás, könyörgés volt a hangjában. Simogatta, becézte a tengert. Majd dühbe jött, haragudott és követelte, hogy válaszoljanak neki. Nem akart belenyugodni abba, hogy a roppant víz közönyösen locsog apró lábainál és senki sem válaszol, égen-földön senki sem válaszol, amikor ő azt kiabálja szépen és gorombán, lágyan és kétségbeesetten:

- Papa, gyere vissza! Papa, gyere vissza!

Egészen hozzáléptem, vállacska-jára tettem a kezemet és nyájasan kérdeztem a kicsikétől:

- Kit hívsz, leánykám?

Még mindig a tengerre nézett. Nem tudott elválni a tengertől. Mellecskéje zihált a nagy erőlködés miatt. Végre rám emelte bátor és ártatlan szemeit. Nem félt tőlem. Meg sem lepődött, hogy egy idegen van mellette a magányos parton. Egyenesen felelt a megszólításra:

- A papámat hívom!

- Hol a te papád?

- Elment ladikkal a tengerre!

- Mikor ment el?

- Régen!

- És nem jött vissza?
- Nem jött vissza!
- Miért nem jött?
- Nem tudom!
- És ha te hívod, visszajön?
- Visszajön! Papa nagyon szereti a mamát és Erzsikét!
- Ki a te mamád, leánykám?
- Látja azt a házat? Ott lakik a mama! Most nagyon sír!
- Elvezetsz a mamádhoz, ha szépen kérlek?
- Elvezetem.
- Hány éves vagy?
- Öt.
- Gyere, menjünk!

Magas, homokos dombon állott a ház; inkább halászkunyhó; szegényes kamarájában égett a mécs a boldogságos Szűz képe alatt. A kis leány anyja kuszált hajjal ült az ágy szélén és nézett a képre.

Amikor megállottam a küszöbön, fölugrott és elém rohant. Öröm és félelem keveredett az arcán.

- Hírt hozott a férjemről?
- Nem tudok róla semmit, szegény asszony! Találkoztam a kis leányával a tenger partján. Ő hozott ide. Talán segítségére lehetek valamiben?
- Az uramat adjátok vissza! Nem kell nekem más segítség! Az uramat adjátok vissza! Jaj, oda van! Vége van! Meghalt!

Levágta magát a földre és tépte a haját. Vigasztalva szóltam hozzá:

- Hátha még visszajön? Ötven bárka megmenekült, bizonyosan tudom!
- Az uramé nincs köztük! Meghalt! Bizonyosan meghalt! Tegnap éjjel megállott a falióra és a Mária-kép magától leesett. Akkor halt meg az uram! És én vagyok az oka, mert én mondtam neki, hogy lusta vagy, éhezni hagysz bennünket, eredj ki a tengerre és három napig vissza se jöjj! Most nem jön vissza soha többé! Jól elküldtem a halálba! Ugyan jól elküldtem az én drágámat! Jól elküldtem!

Sírt, jajgatott, görgette fejét a földön. Azután odacsuszott a Mária-kép elé és fenszóval imádkozni kezdett. Amikor imáját befejezte, hozzám fordult és nyöszörögve mutatott a kis leányra:

- Segitse meg valamivel ezt a kis, árva koldust!

Egy darab aranypénzt nyújtottam a kis leány felé. De az apróság, aki néma csodálkozással nézte az egész jelenetet, nem fogadta el, hanem daczos mozdulattal kifutott az ajtón.

Letettem a pénzt az asztalra és egy-két perczig még ott maradtam a szegény asszonynál, akit bátorítani, vigasztalni igyekeztem, bár az én szívem is fájt és alig birtam visszatartani a könnyeimet.

Homályosodott már, amikor lementem a dombról és visszaindultam a fürdőtelep felé.

Az esti szürkületben még határtalanabbnak látszott az óceán, amint a növekvő dagály elkezdte morogva, dörögve ostromolni a partokat.

És egy messze ponton, a háborgó hullámok előtt, ott állott a kis leány. Maga is csak egy homályos pontocska, egy csöppnyi csöpp, szemben a végtelen óceánnal.

Nem hitte, hogy az apja meghalt és bízott az Istenben, akiről azt hallotta, hogy jó. Szembe szállott a közönyös mindenséggel, az irtózatossággal és belekiabálta kérését, könyörgését, követelést, szívszakgató hangon a végtelenségbe:

- Papa, gyere vissza!... Papa, gyere vissza!

Becsület.

Sudermann »Morituri«-ját adták a Nemzeti Színházban. A bemutató-előadás után pikkoló mellett hajnalig vitatkoztunk és én a vitát körülbelül ezekkel a szavakkal fejeztem be:

- Sok úriembernek nagyon imponál, amikor a párbajképtelenségtől remegő Fritzchen azt kérdi az apjától, vajjon párbajképtelenség esetén Csikágóba menjen-e pálinkát mérni, vagy marhával kereskedjék-e az apja kapitálisával; vajjon az öreg úr hasonló helyzetben szintén így cselekedett volna-e... és erre a Major (ausser Dienst) fenséges göggel azt válaszolja: Én nem cselekedtem volna így! Vagyis: lödd magad föbe, fiú, mert hasonló helyzetben én is föbe lőttem volna magamat! - Nekem ez a páros beszéd csöppet sem imponál. Sőt károsnak, immorálisnak és ostobának találom, hogy a huszadik század elején egy apa ilyen válaszzal tör a fia életére; hogy ilyen arrogáns megkülönböztetést tesz emberi foglalkozások közt; hogy első gondolata nem a fia jövője, hanem ez: aki nem lehet többé katona, nem rugdoshatja agyon a szegény paraszt-regrutát, nem kaszabolhatja össze a civíl-hundot kénye-kedve szerint, annak többé nincs mit keresni a földön! A fiu nem tisztességtelen, csak a társadalmi pozícióját vesztené el, ha lovagias elégtételre képtelennek találnák. És az apa mégis inkább akarja halva látni a fiát, semhogy Csikágóban pálinkásboltot nyisson vagy marhával kereskedjék. Pálinkát mérni Csikágóban, avagy marhával kereskedni Kentuckyben: van olyan tisztességes foglalkozás, mint a miniszterség vagy a kúriai bíróság. A becsületes pálinkamérő nyom annyit az emberi érték abszolút mérlegén, mint az exczellenciás diplomata; a becsületes marhakereskedő van olyan hasznos tagja az emberiségnek, mint a legbüszkébb generális. És én gratulálnék Fritzchennek, a Herr Major fiának, ha csakugyan megemberelné magát; ha szakítana az apja bárgyu hiuságával és a maga üres pöffeszkedésével; ha eddigi tétlen életét fölcserélné hasznos, produktív munkával; ha nem a lovagias majmok czimboraságában, hanem a magára kiszabott munka férfias teljesítésében keresné a becsületet. Szóval: ha Csikágóban pálinkát mérne, vagy Texasban marhakereskedőnek csapna föl!

Vitánkat a kávéház szomszéd asztalánál egy úr hallgatta végig. Hirlapokat tartogatott az arcza elé, de észrevettem, hogy néz ránk és figyel arra, amit beszélünk. Nem volt még öreg, de haja félig már őszbe borult. Mély és rezignált pillantása többször találkozott az enyémmel.

Hamarabb távozott, mint mi. És amikor mellettem elment, könnyedén megemelte a kalapját. Társaságunkból senki sem ismerte. Én sem.

Másnap reggel a következő levelet kaptam.

*

»Ne vegye cinizmusnak: én még tovább megyek önnél.

Az élet, az élet, az az első! A legdrágább! A semmivel ki nem pótolható!

A becsület emberi csinálmány. Az élet az örök természeté. Én, uram, »becsület« nélkül élek tizenöt esztendő óta. És egészséges vagyok. Jól érzem magamat.

Nem hallgatná meg az esetemet? Irónak, morálfilozófnak, elmélkedő embernek elég érdekes az én történetem.

Sokkal nagyobb bünt követtem el, mint a »Morituri« Fritzchenje. Nem a párbajbírósgot: a büntetőtörvénytörést hívtam ki magam ellen. Talán ön is tud róla. Hogyne? Hiszen az ujságok akkor hasábotak irtak rólam; és azok az ujságírók törték el legkegyetlenebbül a pálczát fölöttem, akik legtöbbször végigették a lakomáimat, amikor enyém volt minden chambre separée. A tudósítók tomboltak a gyönyörüségtől; a vezérczikkezők jéghideg

bölcseséggel tárgyaltak le a sárga földig és csalhatatlan logikával bizonyították, hogy ezt az erkölcsi bukást nem élhetem túl, hogy okvetlenül föbe kell magamat lőnöm.

Borzasztó idők voltak, uram! A hajam szála égnek áll, ha visszagondolok rá; ha földidézem magam elé annak a pokoli gyötrődésnek minden fázisát.

Igaz, hogy a bizonyítékok elégtelensége és a védőügyvéd fényes dialektikája megmentett a börtöntől. De mikor a vizsgálati fogságból kivánszorogtam: a becstelenség bélyege oda volt sütve a homlokomra.

Éreztem, hogy a társadalomban eljátszottam a szerepemet. Hogy többé nem vagyok egyenlő azokkal, akik pozíciót foglalnak el. Hogy többé nem aspirálhatok semmire, ami szociális tisztességgel van összekapcsolva. Hogy a becsületnek vége. Fuimus!

Hiu és érzékeny voltam. Rendkívül fogékony minden bók, minden kitüntetés iránt. Képzelteti, hogy ilyen természetű ember micsoda gondolatok közt számolt megváltozott helyzetével; micsoda érzések közt fogadta el valóságnak az emberek látható megvetését. Valóságnak, ismétlem a szót, mert kezdetben olyan voltam, mint akit irtózatosan fejbe vágnak valami fütykössel és félig elveszti az eszméletét.

Néztem a tárgyakat magam körül, de nem láttam tisztán. És nem is akartam látni, mert ez a félhomály olyan jól esett a lelkiismeretemnek, mint a bujdosó rablónak a sötét erdő.

Órákig motyogtam bambán, egyhanguan, ki se moczczanva ültő-helyemből:

- Csak álom! Csak álom! Csak álom!...

Ott jártam az örültség határán. S vártam és reméltem, hogy teljesen megőrülök. Milyen jó lesz akkor. Mosolyogva, nevetgélve járok a tébolyház gyönyörű udvarán. Emelt fővel. Becstelenségem tudata nélkül. Mert a szegény bolond nem emlékszik semmire. A szegény bolond élete gyöngyélet: csupa kedves képzelődés, csupa tündöklő álom! Ha megőrülök: szabadon képzelhetem magamat Cézárnak, Washingtonnak, Bonaparténak, a föld leghatalmasabb, legbecsületesebb emberének.

De nem ment a dolog. Nem tudtam megőrülni. Nagyon erős a koponyám, nagyon józan az agyvelőm. A legiszonyubb vérnyomás sem robbanthatta széjjel a judiciumnak ezt az átkozott gépezetét.

A kábult lélek szaharai szárazságát könnyek zápora követte. Megeredt a szemek csatornája és szakadt, szakadt a könny, mintha özönvizet akart volna támasztani bennem, hogy lemossa minden gyalázatomat.

Sírtam, mint a gyermek; sírtam, egyre sírtam; és a sírás után eltűnt minden homály, minden kábultság, minden ön-áltatás; a félig éber, félig alvó állapot minden haszontalan illúziója.

Mint amikor nagy nyári eső után megüdülni a füledt levegő és erdők, hegyek körvonalai tisztán, élesen ragyognak a kéken sugárzó ég alatt: olyan tisztán, élesen láttam magam előtt egész helyzetemet.

Megcsináltam életem bilanszát és a végső leszámolásból kiderült, hogy meg kell halnom. Tartozom a világnak. Tartozom azzal, hogy golyót röpitsek az agyamba.

Igen, igen! Ugy fogok tenni, mint más kompromittált gavallér. Kettős célú érek el: öngyilkosságom árán visszaszerzek a közbecsülésből legalább annyit, hogy az emberek bámulni fogják a lelkem erejét; másrészt meg öntudat nélkül fogok porladni a föld alatt; megszabadulok örökre a szégyen és a gyalázat mardosásaitól.

Az a gondolat, hogy meg fogok halni, nyugodtabbá tett. Most már csak tőlem függ, meddig akarom hordani életem terhét. Amikor akarom, akkor rázom le magamról. A töltött revolver ott hevert az asztalomon. Egy nyomás, azután mindenek vége.

Multak a napok és sajtyszerű impressziók vettek erőt rajtam. Olyan voltam mint a halálraitelt, akinek megengedik, hogy szabadon járjon-keljen az utcán, amikor kedve tartja. Szobám volt a siralomház, ahonnan kezdtem gyakrabban kijárni az emberek közé, noha bujkáltam előlük és minden ismerősömet messze kikerültem. Irtózat volt találkoznom valamelyikkel. Amikor némán, köszönés nélkül haladtak el mellettem azok, akik egykor dicsekedtek azzal, hogy velem kezet szoritottak: majd leégett arczomról a bőr. Erről a kínról fogalma sincs önnek. A pokol minden kénköves lángja krajczáros tüzijáték ahhoz a mélységes, kárhozatos lobogáshoz képest, ahogy a szégyenpír dúlja, emészti a megvetett, megalázott nagyravágyás beleit. Ilyenkor utáltam magamat; utáltam az embereket; undor és gyűlölet rázott ki; ilyenkor sziklává erősödött bennem az a szándék, hogy nyomban haza megyek és a koponyámat szertesztet locsantsom. Minden tagomban reszketve siettem a lakásomra és fölkaptam a revolvért. - De letettem megint; letettem azzal a meggyőződéssel, hogy ez a bösz, hitvány hangulat nem alkalmas a meghalásra; hogy az élettől szebben, méltóságosabban, minden földi salaktól megtisztulva kell búcsút vennem. Hisz a halál időpontja tőlem függ. Akkor halok meg, amikor nekem tetszik.

Sokszor kimentem a temetőbe; részint azért, mert ott egyedül kóborolhattam a sirok közt; részint azért, hogy megszokjam a halált. És épen a temetőben szerettem meg az életet! Vagyis ott jutottam annak a tudatára, hogy az életet mennyire szeretem!

Egyszer megállottam egy gentleman sirja mellett, aki több százezer forint elkártyázása és el-sikkasztása után bátran és lovagiasan föbe durrantotta magát, hogy a kompromittált becsületnek eleget tegyen.

Oda támasztottam fejemet a szép márványobeliszkre és sirtam, sokáig sirtam. Nem a sikkasztó gentlemant sirattam, hanem önmagamat. Azután tünődni kezdtem azon, hogy lám, ez a gentleman milyen gyorsan határozott, milyen hamar készen volt a halállal; és én még mindig élek, még mindig bujkálok az utcákon és a temetőkben; és egyre prolongálom a halál terminusát, ahelyett, hogy lefeküdném a gentleman mellé, aludni, pihenni, nem tudni semmiről semmit...

Tünődéseim közben a temetőnek egy tisztásán, ahová az utról hórihorgas nyárfák vetettek árnyékot, lefeküdtem a puha fübe és elaludtam. Réges-rég nem aludtam olyan hosszasan, olyan édesdeden.

A nap épen búcsuzóban volt, amikor fölébredtem. Gyönyörű tiszta, enyhe fény ömlött alá a felhőtlen égről; madarak csicseregtek az ágakon; fehér pillangók cikáztak át fölöttem szerelmes csapongással, kéjes libegéssel; és a temető sok ezer virágából fölszálló illat balzsamossá tette a langyos esti levegőt. Élet járta át minden idegemet; életet szivtam be testem minden pórusával; agyam, szivem, májam, tudóm, mind csak azt érezte, hogy az élet kimondhatatlanul jól esik!

És ebben a pillanatban nem haboztam bevallani önmagam előtt, hogy szeretem az életet! Igen, az életet magát! A folytonos lélekzetet, a mozgást, a nézést, az álmat, az ételt, az italt! Szeretem az életet, az élet mindennapi folytatását! Szeretem cél nélkül, ambíció nélkül, közbecsülés nélkül, *sőt becsület nélkül!*

Ebben a pillanatban tisztában voltam azzal, hogy a világnak nem tartozom semmivel. A világnak van joga megvetni engem, de nekem is van jogom semmit sem törödni a világgal!

Láttam, éreztem, hogy a teremtésnek semmi köze a mi fölfogásainkhoz. A természet, a jó, a kedves, a nagy természet: kutyába sem veszi az emberek itéletét.

A fű, ahová ledőltem, nem kérdezte: ki vagyok? Mi vagyok? Becsületes vagy becsstelen? Apostol vagy zsvivány? Nem kérdezett semmit; csak adott lágy pihenőt, hűvös fekvőhelyet.

A madarak nem mondták: mi csak becsületes embereknek dalolunk; hanem énekeltek szépen; nekem énekeltek.

A virágok nem mondták: mi csak párbajképes embereknek illatozunk; hanem átengedték magukat nekem; megengedték, hogy édes illatjukat beszívjam, akár csak egy szent, vagy egy király közeledett volna hozzájuk.

A nap épen úgy megaranyozza sugaraival az én szomorú képemet, mint a legtisztességesebb ember arcját.

A levegő épen úgy hozzámsimul, épen úgy átengedi magát nekem, mint a legnagyobb, a leghatalmasabbnak.

Ha mindenki megvet is az emberek közt, enyém az egész föld, enyém az egész világ! *Mert a természetben nincs becsületérzés, csak életösztön!* A természetben nincs jogrend, nincs büntető kódex, nincs diszkvalifikáció! Ott nincs egyéb, csak élet, élet, élet mindenki számára, válogatás nélkül!

Élni, megélni, ez a fő! Szinte énekeltem ezeket a szavakat, azután távoztam a temetőből. Betértem egy külvárosi korcsmába és ettem, ettem, hatalmas étvágygyal ettem. Úgy faltam, mint egy éhes napszámos.

Hazatérve, megszámláltam a pénzemet és láttam, hogy alig van már egynéhány forintom. Ujra kiütött rajtam a hideg verejték. Fojtogatott az a gondolat, hogy rá kell szorulnom az emberekre, hogy életem feltételeit tőlük kell megszereznem!

El kell hát mennem házról házra, hogy munkát keressek, hogy foglalkozást kapjak! Tűrnöm kell a gúnyos pillantásokat, a megvető mosolyt, a goromba, pimasz bánásmódot; tűrnöm kell ezentul mindent, ha élni akarok!

Itt a bökkenő! Mit ér az élet, ha emberektől függ? Akkor tán mégis jobb volna meghalni! Ó Drosse ur! Herr Major ausser Dienst! Hol a kapitálisod? Hadd menjek pálinkásnak, marhakereskedőnek Csikágóba!

De az élethez való nagy, vallásos ragaszkodásomat megjutalmazta a gazdag, a mindenható, a szerencsés meglepetésekben kifogyhatatlan élet!

Három nap mulva meghalt a nagybátyám, akinek egyetlen élő rokona én voltam. Minden vagyona rám maradt. Kétszázezer forintot örököltem.

Azelőtt, amíg közbecsülésben állottam és milliók fordultak meg a kezemen: számba se vettem volna ezt a semmiséget. Most többre becsültem a Krózus kincseinél, mert megadta nekem az élet szabadságát; megadta nekem azt a kimondhatatlan boldogságot, hogy függetlenül élhettem az emberektől! Hogy embertársaim szivtelen megvetésükkel nem hóhérkodhattak rajtam!

Messze mentem, nagyon messze Magyarországtól. Tó partján vettem házat, szép kis kerttel, ahol virágok és pompás gyümölcsök teremnek. A ház mögött zöld erdő terül el. Az is az enyém. Nem háborgatom a benne lakó vadakat, sőt magamhoz édesgetem őket és télen én adok enni nekik. Olyan jól megférünk egymással. Nem néznek le, sőt ragaszkodnak hozzám. A halaknak kenyérmorzsát hintek a tóba. Ha közeledem a parthoz, szinte kivetik magukat a vízből. Azokkal sincs soha semmi bajom. Cselédeim is jó szívvvel vannak hozzám és a

kedvemért nagyon megbecsülik magukat. A környéken, amerre csak járok, mindenütt megsüvegelnek a farmer-szomszédaim, noha én távol vagyok attól, hogy a közbecsülést keressem.

Igazán szép és nyugodt életet élek, a világtól elvonulva. Ha néha kedvet kapok látni valamit a művészet remekeiből: Rómába, Párisba utazom, vagy máshová; gyönyörködöm a premièerekben; meghallgatom a kedves operáimat; megnézem a képtárakban a kedves képeimet. Járok-kelek a nyüzsgő bulvárdokon, elveszve tömérdek ember közt, akik nem ismernek engem és akiket nem vagyok köteles ismerni. Élek itt is, ott is, mindenütt, homályban, közbecsülés nélkül, sőt azzal a tudattal, hogy van a földnek egy kicsi kis pontja, ahol én meg vagyok becstelenítve; de élek, uram, élek! És az élet olyan kellemes dolog, ha az embernek pénze és egészsége van, hogy még a mások megvetése sem tudja elvenni a zamatát!

Azóta Budapesten is megfordultam egy párszor. A honvágy időnként haza csal. Elmegyek mindenüvé, ahová pénzzel be lehet jutni; és nem kívánom senkitől, hogy rám ismerjen. A szemem se rándul meg, amikor hajdani tisztelőim mellett köszönés nélkül haladok el. Ugy hiszem, már nincs bennem semmi hiuság. Semmi azokból a lovagias urakból, akik a világra való tekintetből szokták föbbe löni magukat. A természetnek igazi filozófja lettem. Súlyedés, vagy emelkedés ez?

Döntsék el a pszichológus urak.

Én csak arra gondolok, hogy az élet mennyivel hatalmasabb minden szabálynál, minden elméletnél; és hogy az, amit az emberek becsületnek hívnak, mennyire nem éri meg a természet nagyszerűségében való elmerülést, a természet örök szépségeivel való egybeolvadást!«

*

Név nem volt a határozott, gömbölyű betűkkel irt levél alatt. A levélíró - talán komolyan, talán tréfából - csak így jegyezte magát alá: »A csikágói pálinkás«.

Az Isten közönyös...

Halk eső suhogott odakünn. A szemközt levő kert sárguló bokrain fennakadt a víz és a hervadt leveleken úgy csillogtak a gömbölyű csöppek, mintha valamennyi bokor könnyel lett volna tele hintve.

Filozofáltam és épen a következő mondatokat vetettem papírra: »A királyok azt akarják, hogy mindig nekik legyen igazuk. Hűséget követelnek alattvalóiktól, amikor ők hűtelenek, hódolatot, amikor ők a nemzeteket lenézik, és kegyeletet a saját emlékeikkel szemben, amikor ők a nemzetek kegyeletét, tehát milliók kegyeletét lábbal tapodják...«

Egyszer csak heves, erős kopogás hangzott az ajtómon.

- Szabad!

Az ajtó kipattant és halvány képpel, egészen kikelve magából, egy ismerős fiatal ember lépett a szobámba.

- Mi baj, Ferikém? Maga úgy rohan be hozzám, mint a forgószél!

A fiatal ember kivette a zsebkendőjét és törölte vele a homlokát. Alig tudott szólani, annyira lihegett. Egy ideig csak meresztette rám a szemeit, mintha minden mondanivalóját a szemével akarta volna elmondani.

- Odahaza van valami baj? Itt a szék. Üljön le és beszéljen!

A fiatal ember leült, felsóhajtott és az első szót végre dadogva lökte ki a száján:

- Nem... nem odahaza!...

- Hát akkor mi a baj? Magával történt valami? Szóljon!

- A nagybátyám...

- Mi van az öreg Dobozyval?

- Azt hiszem, megőrült...

- Mit mond? Ne tréfáljon!...

- Nem tréfálok! Még most is reszket minden tagom attól, amit láttam!...

- Dobozy István, az én kedves öreg filozófusom, aki mindig mosolygott, akinek a lelke csupa összhang... akinél bölcsebb, derültebb embert nem láttam soha életemben?

- Az öreg ma délután nálunk volt. Apámmal, anyámmal bement a mellékszobába, - azt hittem, egy kis bizalmas beszélgetésre. Éppen meg akartam parancsolni a szobalánynak, vigyen be csibukot és fekete kávé. Egyszer csak az anyám kirohan a szobából és jajveszékelve kiált rám: Feri, Feri, segíts az apádnak! Eredj be rögtön, nem bír vele! - Egy ugrással bent voltam az apám mellett, akinek a karjaiból éppen akkor tépte ki magát a nagybátyám. Amikor meglátott az öreg, olyan erővel dobta magát a nyakamba, hogy majd lezuhantam a szőnyegre. Sírt, szakadtak a könnyei, fojtogatott a karjaival és egyre azt kiabálta: Nem nőhetett meg! Félben maradt! Te megnőttél, mindenki megnőtt... csak az én aranyom nem nőhetett meg! Csak az én kerek almácskám, az én kicsi férgem! - Azután ellökött magától, fellökte a szalonnaszirt, tépte a haját, tört, zúzott mindent, ami a keze ügyébe került... azután ájulva bukott végig a padlón. Apám embereket hozatott, de mielőtt megérkeztek volna, nagybátyám magához tért, csöndesen megölelt mindnyájunkat, bocsánatot kért a zavarért, amit okozott és a maga lábán a lakására ment...

- Mi történt hát, az Isten szerelmére?

- Ma reggel meghalt a kis leánya!

- A kis leánya? Nem tudtam soha semmit erről a leányról! Én azt hittem, hogy az öreg úr agglegény.

- Az öreg úr nem is volt soha házas... Ezelőtt nyolcz évvel - akkor ötven éves lehetett - valami szegény teremést szedett föl az utcáról. Csinos, kedves leány volt; magánál tartotta, hogy vezesse a háztartását. Bizalmas viszony fejlődött ki köztük és nemsokára megszületett a kis Ágnes. Az anyja három év múlva meghalt és Pista bácsi volt azontul az anyja, a dajkája, a nevelője. Ugy szerette a gyermekét, hogy ilyen szeretetről fogalma sincs az embernek. Maga is gyermekké vált ennek a gyermeknek a kedvéért. Nem is az apja, hanem a játszótársa volt. Meséket gondolt ki a számára, mulatságos, kedves meséket és együtt kaczagott a kis leánnyal, akinek minden este ő vetette meg az ágyacskáját. Lefekvéskor együtt imádkozott vele és sokszor megesett, hogy lehajtotta fejét a gyermek párnájára és együtt aludt el a kis Ágneskével, aki átfogta az apja nyakát apró karjaival. Csak mi tudunk róla, a család. A világ előtt sohasem emlegette. Később törvényesíteni akarta, de a halál közbelépett. Az volt a baj, hogy olyan mértéktelenül szerette azt a kis leányt!

- Borzasztó csapás! Hány éves volt a gyermek?

- Most decemberben lett volna hat éves.

- Miben halt meg a szegény teremés?

- Ragály... torokgyík... három nap alatt vége volt. A leghíresebb orvosok tehetetlenül állottak halálos ágya körül.

- Rettentő... Rettentő csapás!

- Menjen hozzá azonnal! Ön talán az egyetlen ember itt Budapesten, akire hallgat, aki hatással van rá... aki talán megvigasztalhatja, vagy legalább lecsöndesítheti.

Odakünn kiderült az ég. Alkonyodott. A sáppadt őszi nap lement a budai hegyek mögött és könnyű, kékes pára lebegett végig a városon. Vettem a felöltőmet, a kalapomat és gyors lépésekkel megindultam az öreg Dobozy István lakása felé.

*

Meghúztam az előszoba csöngetyűjét. Dobozy István maga nyitotta ki az ajtót. Egy nyugodt, szelid ember állott előttem. Még az a mosoly is ott volt a szája körül, amivel annyiszor kíséerte a szavait, ha kettecskén el-elbeszélgettünk a világtörténetről, a politikáról, a filozófiáról, a mindenség törvényeiről és mindenféle örök dologról, aminek a fejtegetése mulatságot okoz a mulandó embernek.

Némán a kezem után nyúlt, gyöngéden megszorította és jobbomat el nem eresztve a harmadik szobába vezetett, ahol kék selyemmel volt bevonva minden. A szoba közepén kék ravatalon, kék mennyezet alatt állott a kis koporsó és hófehér ruhában, hófehér arczczal feküdt benne a kis Ágnes, a Dobozy István Hófehérkéje, aki nem fog fölbredni többé. A kis test egészen megnyúlt a halálban. Tíz évesnek látszott. Lebontott szőke fürtei mereven simultak a csodálatosan komoly arczocskához... de azt az édes, gyermeteg bájt, ami együtt jár ezzel a bimbókorral, a hideg, borzasztó halál nem rabolhatta el. Két gyertya égett a kis halott fejénél, csöndesen, lobogás nélkül. Sárgás fényük ráesett a halott arczára, de a félig nyitva maradt nagy szemek homályos tükre nem verte vissza ezt a szomorú ragyogást.

Némán rámutatott az édes-bús ravatalra. Nem birtam beszélni. A hangom elcsuklott és a torkomon maradt. Végre ő szólalt meg.

- Most először látja Neszikét?

- Először...

- Ugy-e szép kis leány volt?

- Szép... végtelenül bájos...

- Igaz, ön még sohasem volt nálam... csak az utcán, a körben, a kávéházban találkoztunk... mégis mennyire megbarátkoztam önnel! Köszönöm, hogy eljött, de... nincs szükségem a vigasztalására!...

- Szomorú elégtételekre szolgál, hogy önt ilyen erősnek találom!...

- Igen, erőseknek kell lennünk, mint amilyen erős az Isten, aki a halált kitalálta. Közönyösöknek kell lennünk, mint amilyen közönyös az Isten! Mert ön jól tudja, ugy-e, hogy az Isten közönyös?

- Tudom!...

- Mert ha az Isten nem volna közönyös, hogy tudná végignézni mukkanás nélkül azt a tömérdek fájdalmat, ami naponként, óránként, percenként millió és millió ember boldogságát teszi tönkre? Ha nem volna közönyös, hogy maradhatna nyugodt, amikor minden nap ezer meg ezer katasztrófa történik a földön... amikor minden nap ezer meg ezer anya örül meg a gyermeke sirján, ezer meg ezer lágyszivű férj lesz öngyilkossá a felesége halála miatt? Ha nem volna közönyös, hogy türhetné beavatkozás nélkül, hogy a lavina leomoljék és eltemessen egy virágzó falut, tele ártatlan asszonyokkal, gyermekekkel, munkabíró, jólelkű férfiakkal? Ha nem volna közönyös, hogy tudta végignézni a véres háborúkat, a vértanúk gyötrelmes halálát, az ártatlan emberek tömeges megsemmisülését? Ha nem volna közönyös, hogy tudta végignézni a Bertalan-éjszakát? Ha nem volna közönyös, hogy tudná végignézni a rettentő hajótöréseket, ahol egyszerre öt-hatszáz ember fúl meg az óceánban örült kacagások, szivfacsaró üvöltések, kétségbeesett imádkozások közt? Ha nem volna közönyös, együtt jajongana a szenvedő emberekkel, akik felzokognak hozzá... és a tömérdek fájdalomtól, a nagy részvétől, a keserves szánakozástól már régesrég meghasadt volna a szíve.

Csodálatos hangon mondta el ezeket. Félig meggyőződéssel, félig kegyetlen iróniával, de tompán, nyugodtan, szenvedély nélkül. Hagytam, hogy beszéljen szegény.

- A tézis ez: Az Isten öröktől fogva nézi a szenvedések egész sorát, az Istent az örökös fájdalom szemlélése nem pusztítja el, az Isten tehát közönyös. Ebben egyetértünk?

- Egyet!

- Ön tudja, hogy az Isten közönyös, de azt tudja-e, hogy miért közönyös az Isten?

- Nos?

- Azért közönyös, mert az Isten tudja, hogy halál nincs! Tudja, hogy az után, amit mi halálnak nevezünk, következik egy édes fölébredés, egy meglepően szép fordulat, egy előre nem sejtett gyönyörű megoldás! Mint a jajgató gyermek, akit tréfából bedobnak a sötét szobába, ahol egyszerre kigyúladnak a villamos lámpák és ahol nyalánkságokkal megrakott asztal várakozik a remegőre: olyanok vagyunk mi emberek, akik félünk a haláltól, akik a halálban örök megsemmisülést látunk, akik az elválás kinjait nem bírjuk elviselni. De a halál után egyszerre kigyúladnak a villamos lámpák és a legcsodálatosabb édességek vannak előttünk. Az, aki leirhatatlan szorongások közt fúl meg a tengerbe, egyszerre csak boldogan föllélegzik és mosolyogva, isteni nyugalommal nézi az óceán hullámvását, ahol az imént fuldoklott... mert csak játék volt az egész! Az anya, akinek a szíve megrepedt a gyermeke koporsója fölött, a férj, aki agyonlőtte magát a felesége sirján, egyszerre csak azoknak a karjaiban találják magukat,

akiknek az elvesztése pokoli kint, elviselhetetlen fájdalmat okozott nekik. Boldogan, fényes ábrázattal mosolyognak egymásra, gyönyörrel ölelik, csókolják egymást... mert csak játék volt az egész! Csak játék! Egy részlete annak az örök életnek, amit mindnyájan élünk itt a földön, odább százezer csillagon és mindenütt az egész univerzumban! Egy felvonása annak a színjátéknak, amit az Isten parancsából játszaniuk kell. Ha befejeztük a játékot, jön egy kis pihenés. Teljes épségben, tiszta öntudattal pihenünk, mint a komédiás, aki megölte magát; akit valami rémes katasztrófa sujtott a színpadon. Azután újra kezdjük, újra fölveszszük a kosztümöt (mert a test csak jelmez ebben a divina komédiában), újra szeretünk, sírunk, kétségbeesünk, meghalunk... és újra fölélünk a lejátszott felvonás után, újra élvezzük felvonásközökben azt a kimondhatatlanul édes tudatot, hogy nincs halál, nincs igazi elmulás... hogy mindnyájan, akik vagyunk, örökké leszünk! Tudja most már?

- Tudom!

- És az Isten azért közönyös, mert ezt az örök kapcsolatot látja, mert ezt a gyönyörű színjátékot ő szerezte! Tudja most már?

- Tudom!

- És nekünk az a kötelességünk, hogy az Istenhez hasonlitsunk! Ha ő nem sajnál minket, mi se sajnáljuk magunkat. Ha ő közönyös, legyünk mi is közönyösek! Ha ez a közöny a legfőbb tökéletesség, közelítsük meg ezt a tökéletességet mi is! Én már megközelítettem!... Nézzem rám!

Ránéztem. Az arcza nyugodt volt.

- És én most oda megyek ahhoz a csöpp leányhoz, aki ott fekszik a koporsójában és nyugodtan elbúcsuzom tőle!... Oda megyek hozzá... megfogom az összekulcsolt kezecskéit és azt mondom neki...

Oda ment a kis koporsóhoz és felordított, mint egy vadállat.

- Mért hagytál itt drága Neszikém, világom, mindenségem!... Mért vett el tőlem az az átkozott hóhér... az a czudar... az a...! Hát sohase csókoljuk meg többé a papát aranyos kis szájam... sohase játszunk többé bujócskát a papával piczike lábacskaim...! El akarnak vinni tőlem Neszikém, lelkem, drágaságom...! Nem engedlek, nem engedlek...! Nem engedlek! Takarodjék innen maga... takarodjék mindenki... a halál is... az Isten is! Nem adom! Nem adom!

Őrültk erővel kiemelte a nyulánk testecskét a koporsóból... és magához szoritotta... és vad szökdelések közt járt vele a kék szobában... és csókolta boldog zokogással... és addig suttogott a fülébe édes, rejtelmes dolgokat, amíg betegápolók jöttek és elvitték a szegény filozófust messze, messze, nagyon messze, magas kőfalak közé, szegény élőhalottak szomorú kolostorába.

Minden pontosan ment. Az Isten nem avatkozott belé.

Töredék.

A vasuti hídról egy jól öltözött fiatal ember ugrott a vízbe és néhány pillanatnyi vergődés multával - mint a hogy riporter-kollegáim írni szokták - »nyomtalanul eltűnt a habok közt.«

Öt percre rá kurta kis különvonat robogott át büszke csörtetéssel a vashidon. Valami nagyon gazdag és előkelő, harminczszor milliomos úr ült a vonaton, aki nászutazásra ment a fiatal feleségével. A különvonat bámulatos fényüzéssel volt fölszerelve. Három szakaszból állott. Az elsőt hálósobául, a másodikat étkező teremül, a harmadikat szalonul használták. Az ebédlő-terem lehetett vagy tizenkét méter hosszú. A szalon kék selyemmel volt bélelve és a benne álló butorok valóságos remekei voltak a pazar eleganciával párosult izlésnek. A hálósobát két mennyezetes ágy, több mesés szépségű kerevet és lágyan hullámzó függöny diszította a legdrágább selyemből. A hálókupéból márvánnyal kirakott fürdőszobácskába lehetett lépni, ahol velencei tükrök alatt mahagóni fából faragott székek és elefántcsonttal, zománczsal kirakott ébenfa-asztalkák fogadták a látogatót.

A harminczszor milliomos úr nagyon meg volt elégedve a világgal és nyájas derűtséggel nézett ki a szalon-kupé ablakán, mikor a luxusvonat a csörömpölő vashidon villámgyorsan átrohant.

Egy szegény vasuti bakter a hid másik oldalán éppen akkor szedte föl a vízbe ugrott fiatal ember kalapját és hátrahagyott felöltőjét, amiből valami kéziratcsomó és egy darab rongyos papiros potyogott ki ezzel a banális felirással: *Megölöm magamat, nehogy éhen veszszek!*

A szegény bakter a gazdátlan kalapot, felöltőt és kézirat-töredéket kézbesítette az illetékes hatóságnak, én pedig az illetékes hatóság révén hozzájutottam a nyomtalanul eltűnt fiatal ember kézirat-csomójához, amiből azt látom, hogy az illető fiatal ember meg volt áldva poétai tehetséggel, de neuraszthéniában, jellemgyöngeségben szenvedett és gyáván megszaladt a jövő szomorú arcuzata előtt, ahelyett, hogy a világ bölcs beosztásában megnyugodott volna és koplalásai közepette gyönyörködött volna mások boldogságában, akik külön vonatokon tesznek nászutazást és harmincz milliós hitbizományok jövedelméből bámulatos sikerrel képviselik a kifogástalan gentlemanek korrekt magatartását és erkölcsi tökéletességét.

A fiatal öngyilkos gyávaságát határozottan elítélem, mindamelllett kézírataiból közreadom az alábbi mutatóványt, mert tagadhatatlanul érdekesen, hangulatosan van megírva és az emberben azt a sejtelmet kelti föl, hogy ez a szerencsétlen szökevény némivel több filozófiával, önfelegeléssel és kapaszkodó kitartással vihette volna valamire.

*

A tengerész vígan utra kelt.

Nesztelen suhan előre a langy fuvalomban lágyan ingó gálya és hosszú, sistergő barázdákat hágy maga után. A vitorla dagad, mint az örömtől, dicsőségtől hullámzó emberi mell. A nap ragyogva lövelli szét sugarait. Isten veled föld!

A tengerész vígan utra kelt.

Elnyugodott a fedélzet ormán és pillantása ott édeleg a szálló, sülyedő hullámokon. Czimpái tágulnak, ajkai gyönyörrel szivják be az óceán sós ízét; a nap heve barnítja fiatal homlokát.

Előre! Előre!

Milyen ifjunak, milyen erősnek érzi magát. Mennyire bízik aczél-idegeiben, hatalmas tüdejében, akadályt óhajtó karjaiban! Képzete hevével szárnyalja át a távolságot és szabadon röpköd a mindenségben. Előtte a szerencse, a dicsőség, a jövő!

Álmodik, ébren álmodik.

Lát eget, csodálatos kékségű eget. Ez a boltozat nappal százszorta tisztább, éjjel százszorta ragyogóbb Európa bágyadt egénél. Lát röpködni millió madárkát, bíboros, ezüstös, zománcz-fényes szárnyakon.

Partra száll és a parti fövényen apró, meztelen lábak illannak tova. A mély árnyu, kábitó illatot lehellő, óriás gyümölcsöt hajtó rengeteg ős fái suttogó lombozatukkal betakarják, amint halad. Távolban a bölény szügyig áll a buja, friss fűben és panaszos bőgéssel fordul felé; nagy, fekete szemei lankadt tűzben égnek.

A nap arany sugarában fürdő fehér városok tündéries csoportban vonulnak el a révedező tekintet előtt. Czifra pagodák mesés diszű belsejében bizarr illatot szagol, vad melódiákra figyel, soha nem hallott titokzatos hangokat hall.

Tigrisbőrön elterülve sárga bort önt a kupába, édes bort, királyoknak való bort; lobogó láng lesz tőle a vér. Lát elvonulni rojtos palankint és benne nyulánk, bronz-testű nőket, akik kéjsóvár szemmel, ópium-mámorban karjaikat feléje tárják.

Igézetes álom!

Lát aranytól duzzadó erszényt, illatos fűszercsomagot, elefántcsont-hegyet, ébenfa-erdőt, szinig telt aranyporos tonnákat. Ó gazdagság! Csak a kezét nyújtja ki és minden, minden az övé!

Türelmetlenül kiált föl:

- Holnap! Nem akar holnap lenni soha?

Szegény bolond!

A holnap eljött és eljött véle az, akit nem várt az álmodozó.

Utközben eljött a halál, ez a sáppadt, tréfás szörnyeteg. Oda suhant a fiu mellé, pusztító lázat lehelt rá, azután váz-karjaiba vette és fagyottan, meredten kivetette a lágyan tovarengő hajóból.

*

Most alszik a tenger fenekén; lábain ónsúly. A víz rémitő tömege még ringatta tegnap; ma fagyos mellére nehezül.

Gyászos régiók, mesés birodalom, amilyenről forró, fényes fantáziának sincs fogalma.

Hegyek és szakadékok, szirtek és mély utak rejlenek ott; közöttük irtózatosszörnyek harcolnak és eszik, falják egymást szakadatlanul. Ismeretlen világok terülnek el; rajtuk az óriás Leviathán iszapos teste kúszik.

Megkövült rengetegbe sóhajtva tódul az ár. A tenger szakadatlan, tompa moraja titáni omladékokon törik meg; özönviz előtti városok, örökre megsemmisült népfajok maradványain.

Hatezer év uratlan bitangjai: fegyverek, drágakövek, aranyzsákok hevernek rakáson a tenger alatti magányban. És a halak, amint néma karavánokban elvonulnak, fényes pikkelyeiket hozzájuk dörzsölik.

A napvilág küzdve hat át e kristály-hegyeken. Bizonytalan, zöldes fénynyel világítja meg a halott tengerészt, aki buja omboly-ágyon hever.

Alaktalan monstrumok enyves szájukat odaértetik vállaihoz, szagolják sáppadt képét, azután némán tova suhannak.

Alszik.

Csigák telepednek a hajába, szép, fekete hajába, ahová hajdan annyi csókot lehelt egy-egy édes, illatos szájj.

A csillag-burány meszes ágyát szemgödreiben veti meg. És a koráll, ez a csodálatos, élő virágot hajtó bokor, kíváncsian hajlik alá halovány fejére.

Alszik.

Soha napfény nem hat el hozzá. Sohasem ébreszti tengerész víg danája. Lebegő hajók könnyű árnyéka sohasem érinti meg többé.

Öreg édes anyja ott porladoz a falusi temető valamelyik zugában. Menyasszonya fiatal férj ölén mosolyog. Barátjai réges-régen elfelejtették!

*

Poéták, gondolkozók, művészek! Hányan indultatok, mint ő, vígan az ideál meghódítására és hányan feküsztek, mint ő, élő halottak gyanánt a feledés mélységeiben.

Titeket is a halál fagyos keze ért utól, lelkes utazók. A lélek halála. A szellem halála. Százszor iszonyubb annál a másiknál. A lassu, alattomos, apró túsúrásokkal gyilkoló!

Minden seb egy szép hitet tép ki a szivedből, egy édes reményt tipor össze.

Az a gyászos, tompa zaj, amit a kedveseid koporsójára dobott göröngy okoz: arra tanít, hogy nincs igazság az égben.

Az a gúnyos mosoly, az a hideg tartózkodás, az a sértő kicsinylés, amit balsikereidben jó barátaidnál tapasztalsz: arra tanít, hogy nincs igazi ragaszkodás a földön.

Azután biztos jövőd szétomlik, szétbomlik ujjaid közt, mint a kártyavár.

Azután az ajtók bezárulnak előtted; visszhang nem felel panaszaidra; eszméid aratásán közönyösség tipor; és a művészet termő földje csak neked nem akar gyümölcsöt hajtani.

Azután büszkeséged harcra száll a nélkülözéssel. Azután méltóságodat megalázzák.

És végre - ó nyomor! - megszáll a kétség önmagad iránt.

Egy nap a szárnyaló idő hideg havát a fejedre hinti.

Most kilobban, elsáppad, megsemmisül az utolsó illúzió is. Ez a ragyogó bengáli tűz több rózsaszínű fényt nem vet a lét durvaságaira.

Szorongva vetsz magad körül tétova pillantást. Talán maradt egy ág, egy magányos kis ág, amibe még belekapaszkodhatol?

Semmi!

Künn elhagyottság, benn sivár üresség. Hit, szenvedély, szerelem, hír, tehetség, lángész - az ifjúságnak ebből a szent álmából mi maradt? Sötét füst és romok.

Ekkor - ó élőhalottak, szív és értelem hajótöröttjei - többé nem küzdötök már. Mélyen lehajlik a homlok és fölöttetek elhullámszik a feledés csöndes árja. Vége mindennek.

Alázuhantok a tömeg örvényébe. A nyomor fagyos gyűrűjébe szorit, a tivornya mocskot ejt rajtatok, a tunyaság megemészti idegeiteket, az éhség kirágja, fölbontja eleven hulláitokat. Ha csak az öngyilkosság vigyorgó réme nem mutat egy szöveget, egy pisztolyt, egy darab mély vizet, hogy pillanat alatt kivezessen az utcai sárból, a földi elaljasodás határtalan förtelméből!

Hová?

Villám.

Dús András megállott a pitarajtóban és mérges, gyűlölködő pillantást vetett az asszonya felé, aki a tűzhely körül forgolódott.

Most jött haza éppen a mezőről, ahol egész alkonyatig kaszált. Nagyot pendült a vas, amint az éles szerszámot ingerülten odalökte a falhoz; ő pedig rekedt, rikácsoló hangon veszekedni kezdett a feleségével.

- Már megint pityeregtél? Ide nézz, a szemembe nézz egyenesen!

Az asszony meg se fordult és egy szóval se válaszolt neki.

- Sirsz, mert a szemedre hányom a rosszaságodat! Sirsz, mert czéda vagy, hűtelen vagy, a Dézsi Ferke szeretője vagy!...

Megvillant a szép fiatal asszony nagy fekete szeme, mint a haragos felhő.

- Nem igaz! Hazudik, aki mondta!

- Hát akkor az egész falu hazudik, mert az egész falu beszél!...

- Nem igaz! Nem igaz!

- Minden veréb erről csiripel, minden kutya erről ugat... még a prücskők is azt muzsikáltak ma egész nap a fülemben: Dús András, megcsal a feleséged, megcsal a feleséged!

- Hát minek tűr meg a háznál? Hajtson el magától, ha bizonyos benne!

- Éppen az a te gonoszságod, hogy nem tudok a nyomára jönni semminek! Titkolódsz, hazudozol... alávaló módon megcsalsz a hátam mögött és mikor haza ténfergek a mezőről, olyan ártatlan képpel fogadsz, mintha te volnál a szűz Mária! Menj! Menj! Torkig vagyok veled!

- Hát még én a kigyelmed bánásmódjával!

- Ez a hála? Hitvány! Én vettelek ki a porból, a szemétből.

- Ha így bánik velem, inkább ott hagyott volna kend!

- Egy szoknyában jöttél hozzám a koldus anyádtól és most van házad, telked, selyemviganód, aranykösöntyűd...! Ha vasárnap a templomba mégy, nincs olyan asszony, aki meg ne irigyelne! És így fizeted vissza, te rongy, te czudar!

- Hát most miért bánt? Miért szidalmaz? Adtam rá okot?

- Tegnap az a semmirekellő itt ólálkodott a házam körül és te szóba állottál vele...

- Beszélgetni csak szabad?

- Nem szabad, ha mondom! Ezzel a gazemberrel nem szabad!

- Mit vétett kigyelmed ellen?

- Mit vétett? Mintha nem tudnám, hogy meg vagy babonázva! Mintha nem érezném, hogy egy esztendő óta ki vagy cserélve! Hideg a csóкод, jég az ölelésed, pityeregsz minden ok nélkül, vinnyorsz, mint a beteg állat!

- Soha egy szóval nem csábított engem.

- De jár utánad mint az árnyék... úgy néz rád, mintha meg akarna enni a szemével... és mikor összenéztek, jól látom, hogy boldogok vagytok mindketten. Ez az ember ellopta tőlem a szívedet!

- Kigyelmed maga dobta el magától. Nem kellett ahhoz idegen segítség! Egy esztendő óta kín és megalázás az életem! Egy esztendő óta nincs olyan nap, hogy kigyelmed ne piszkoljon, ne gyanúsítson, ne sértegesen minden igaz ok nélkül! Ha elmegy hazulról, haraggal megy el, ha megjön, káromlás a köszöntése. Epébe mártja minden szavát, megmérgezi minden falatomat! Ugy bánik velem, mint a legutolsóval! És mikor nem bírom tovább a méltatlanságot, mikor elfakadok sirva, azzal gyanúsít, hogy a szeretőmet siratom! Ha így akar bánni velem, inkább most kergessen el, mint később, mert ennek rossz vége lesz!

- De nem kergetlek el! Hová? A Dézsi Ferke karjaiba? Hohó! Még van annyi eszem! Nem kergetlek! Itt maradsz, aranyom! Addig kinozlak, míg kigyógyulsz a bűnös szerelmedből vagy belehalsz! Ha belepusztulsz, legalább egy rossz asszonynyal kevesebb lesz a világon! Bezárlak, gúzsba kötlek, de a Dézsi Ferkóé nem leszel soha!

- Meglássuk! vetette oda daczosan a szép fiatal menyecske.

Dús Andrással egyet fordult a világ.

- Erzsi! - ordított föl iszonyu hangon és a másik pillanatban durva, csontos öklével az asszonyra ütött.

Dús Andrásné egészen megkábult a kegyetlen csapástól, de tán még inkább a szégyentől. Tán-torogva ment a kis kertjébe, leborult valahol egy sűrű bokor alján és sokáig egyebet se tett, csak tördelte a kezét és ezeket a szavakat zokogta folyton-folyvást:

- Mit vétettem az Istennek! - - Mit vétettem az Istennek!

A lemenő nap piros fényt vetett mindenre és véres gondolatokat ébresztett a szegény, vergődő teremtés zavaros fejében.

- Ezt tovább ki nem állom! Vagy magamat ölöm meg... vagy - -

De nem fejezte be. Összeborzadt, keresztet vetett magára és tovább zokogott a növekvő homályban.

Dús András azalatt odabenn nagyokat ivott; most még többet, mint rendszeren. Egyik pintes üveget a másik után hozta ki a kamarából. Sovány, sápadt arcza kigyult a bor tüzeitől és a fokozódó mámor még embertelenebbé tette goromba, kemény vonásait. Amikor már jól teleszitta magát, elkezdett danolni, csufondárosan, hetykén, csak azért is! Hadd hallja oda-künn a neheztelő asszony, hogy ő nem búsul, meg se bánja, amit tett és iszik és kurjongat magában, ha úgy tartja kedve.

A szapora ivás azzal végződött, hogy a dühös, kegyetlen ember tökéletesen elázott és jóformán ruhástul, csizmástul roskadt a vetetlen nyoszolyára, ahol csakhamar a részegek mély, buta álmába merült.

Dús Andrásné nesztelenül besuhant a szobába, elfujta remegő szájával a gyertyát, lassan az ablak mellé huzódott és száraz szemekkel, álmatlanul bámult ki a csöndes éjszakába. Fölkelt a fogyó hold és sápadt fényét elöntötte a szerencsétlen asszony halavány orczáin.

*

Élféjtájban gyöngé kopogás hallatszott az utcára nyíló kis ablakon. Dús Andrásné meg se rezzent, meg se rémült, pedig senkit se várt ezen az éjszakán. Amint az ablakot kinyitotta, Dézsi Ferke állott előtte.

- Menjen, az Istenért, menjen! Ha valaki meglátná! Ha fölébredne az uram!...
- Nem tehetek én arról, hogy itt vagyok! Nem tehetek én arról, hogy magát szeretem! Nem tehetek én arról, hogy nem jön a szememre álom!
- Menjen, menjen!
- Hát maga mért nem alszik? Mit jelent ez a magányos virrasztás?
- Menjen!
- Maga sirt! Olyan a szeme, mint a harmatos virág!
- Jaj csak menjen, menjen!
- Tapodtat se addig, mig meg nem tudom, mi a baja?
- Semmi, semmi!
- Összeveszett az urával?
- Nem... nem!
- Mondja meg! Ha csak egy hajszálát meggörbitette, összetöröm!
- Nem, Ferke, nem! De nem szereti, ha magával szóba állok!
- Engem a császár se tilthat el magától! Legfeljebb az Isten választhatna el minket, de az Isten magát nekem szánta! Mit agyarkodik rám az a kevély, felfuvalkodott ember? Nem követtünk el semmi rosszat! Mert az csak nem bűn, hogy magát kimondhatatlanul szeretem?
- Becsületes asszony vagyok... ezt sem hallgathatom!
- Tudod-e, mért jöttem ide? Azért jöttem ide, mert majd megöl a bánat, a sóvárgás, a szerelem! Csak az a reménység tartja bennem az életet, hogy egyszer te is elárulod magad... egyszer te is bevallod, hogy szeretsz... egyszer te is ide omlasz a vállaimra és nekem adod az édes száját, az édes szemedet, az édes titkodat!... Tedd meg, Erzs, tedd meg! Ha nem teszed meg, áldjon meg az Isten, mert utoljára láttál! Ugy elmegyek világgá, hogy többé a hiremet se hallod!
- Ferke, Ferke, ne menj el!

Dús Andrásné odaomlott a délczeg legény vállaira, átölelte mindakét karjával, mintha többé sohasem akarná elbocsátani, odaadta neki a száját, a szemét, a titkát és a fülébe sirta mindazt, ami régesrég összegyülemlett a szívében. Így maradtak együtt sokáig. Sirtak és nevettek a boldogságtól. Beszéltek arról, ami elmúlt és arról, ami még ezután jöhet, félhangon, mély sóhajtások közt, szerelmes suttogással.

- Anyám a szomszéd faluban lakik, szólott végre Dús Andrásné. - Holnap elmegyek hozzá. Talán sohasem térek vissza többé. Ha eljössz, meg fogod tudni, mire szántam el magamat!
- Ott leszek!

Mikor a legény lassu lépéssel távozott és a kis ablak nesztelenül betevődött, vasárnapra virradt. Piros hajnal fakadt az égen és csengő szavával megszólalt a harang a távol toronyban.

*

Vasárnap délután a korcsma lugasában ült Dús András egy csapat félig-ittas paraszttal. A nyári nap perzselő forrósága elől oda vették be magukat az árnyékot tartó, hűvös lombok alá.

Égett a levegő, mint a tüzes kohó, maguk a fecskék is tikkadtan, nehezen röpködtek a házak körül és a messze határon nagy, lomha felhők gomolyogtak föl egymásután.

Dús Andrásné épen akkor ment el a lugas előtt, amikor a férje tele-pohárral a kezében valami felköszöntőbe kezdett a kaptos parasztok közt. Fekete kendőjét úgy a fejébe huzta, hogy alig lehetett ráismerni.

Dús András ráismert. Kiszaladt az utczára és a felesége utjába állott.

- Hová?

- Megyek az édesanyámhoz!

- Mi dolgod az anyáddal?

- Bocsásson, mennem kell!...

- Menedd kell a szeretődhez! Találkozni akarsz a szeretőddel, mi?

És felkaczagott Dús András éles, utálatos, szakgatott kaczagással.

Az asszony határtalan megvetéssel nézte végig.

- Mondhat amit akar, mégis elmegyek!

- Jól van, babám, de én is megyek veled, hogy utközben el ne lopjon valaki!

És Dús András újra kaczagott, hogy szinte köhögött belé. De mielőtt elindult volna, fölnézett az égre.

- Hallod-e, ne bolondozzál! Mindjárt a nyakunkba szakad az eső.

- Mondtam, hogy elmegyek!

- Hát akkor menjünk! Ugyis sétáló kedvemben vagyok! Hanem a te lelkeseden szárad, ha bőrig ázunk!

Az asszony ment, ment előre, mintha menekülni akart volna kinzó hóhéra elől. Dús András nehezen szedte a lábait, de csak ment utána erős akarattal.

Már elhagyták a falu végét és kiértek a sikságra, ahol se domb, se kunyhó, ameddig szem ellát.

A róna közepén lehettek már. Ekkor rohamos gyorsasággal elfeketedett az ég, vakító villámok szökdeltek a dörgő sötétségben és jéggel vegyes zápor zuhogott alá, mintha millió hegyes nyilat röpitettek volna le a magasságból.

Dús András káromkodva nézett körül. Sehol semmi menedék. Csak egy magányos, hatalmas, széles koronájú fa állott vagy száz lépésnyire tőlük. Dús András odarohant és maga mellé állította a feleségét is.

Amikor látta, hogy az óriási fa sűrű levelei nem bocsátják keresztül a zuhogó záport, egyszerre megvidámult. Tréfálkozni kezdett és a szép fiatal asszonyt félkarral átölelte.

- Nem is rossz dolog így kettecskén, összebujva - - hej!

Az asszony undorodva tépte ki magát az ölelő kar durva szorításából és egy lépéssel tovább állott.

Dús Andrást ez a vonakodás, ez a nyiltan kifejezett utálat határtalan dühbe hozta. Szemét elfutotta a vér, homlokán kidagadtak az erek.

- No ha te undorodol tőlem, hát akkor kilöklek a zivatarba, mint egy komisz kutyát!

Vállon kapta és durva taszitással ellökte a fa oltalmazó koronája alól.

Dús Andrásné alig tett husz lépést, vakító fény csapott a szemébe, borzasztó csattanás tette siketté és kábulva, szédelegve rogyott el a vizes homokon.

Amikor magához tért és nagy nehezen a lábaira állott: visszafordult a fejével oda, ahonnan egy pár perczel azelőtt a záporosóbe taszították.

A fa alatt nem állott senki. Dús András ott hevert a földön, szétzilált, lehasított ágak közepette, kékes fekete arczzal, nyitott, merev szemekkel.

Az asszony megrémült, de nem sirt. Letérdelt, kezeit összekulcsolta és fölneézett az égre, mint aki hálaimát mond a mindent látó, mindent értő örök birónak.

- Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben - - szenteltessék meg a te neved - - legyen meg a te akaratod!

Hangosan imádkozott egy ideig a csöndesedő viharban, azután fölkelte és szaladt, röpiült a szomszéd falu felé, ahol az anyja lakott, mint a kalitból kiszabadult madár.

A heves zápor halk, áldásos esővé változott. És a szelid víz mosta, mosta szakadatlanul a Dús András nyitott, merev szemét; villámütött, kékesfekete homlokát.

Az utolsó levél.

Nagy Dénes volt a neve, de a barátjai közönségesen Lovelacenek nevezték, mivelhogy kiváló szerencséje volt az asszonyok körül és nem egy szerelmes regényt, nem egy szenzációs drámát játszott el életében.

Az átélt gyönyörök és viharok még nem hagytak erős nyomokat a külsején. Még mindig volt valami fiatalos üdeség a barna képén, valami fényes, lappangó tűz a kék szemeiben, noha már a harminczas évek derekán lehetett és tömött, fekete hajába imitt-amott ezüst szálakat kezdett befonni az idő. Érdekes külsejét a gavallér, nőcsábító férfiak tipikus eleganciájával párosította. Kifogástalanul, hódító izléssel öltözködött, mint azok az emberek, akik az asszonykultuszt teszik életük hivatásává s akik elsősorban mesterek a szerelem művészetében.

Lovelacenek az volt a fő dicsekvése, hogy nálánál jobban az asszonyt senkisé ismeri.

- Minden zsánerben otthon vagyok. Annyi nővel volt dolgom, hogy a legvastagabb álarcz mögött is (mert a legtöbb, sőt talán valamennyi művelt asszony álarczczal jár) azonnal föl ismerem azt a nőt, aki megadja magát nekünk és azt a nőt, akit nem lehet elcsábítani. Ha regényíró volnék, annyi pszichológiával tudnám festeni az asszonyt, annyi rejtett, finom vonást tudnék fölhozni a nők komplikált lelki világából, hogy a hivatásos skriblerek, akik csak találgatnak, sejtene, szimatolnak a fantáziájuk segítségével, eltátnák a szájukat belé.

Ez volt a szavajárása, amikor pajtásaival beszélgetett a klubban, a zsurok fülkéiben, azzal a nyugodt, előkelő fölényvel, amit a siker, a tapasztalás, a tartós szerencse ad az ilyen szuverén gavalléroknak.

*

Legujabb hódításának Pető Bélánét szemelte ki, egy mérnök feleségét, akivel az északi tenger partján, Norderneyben ismerkedett meg. Petőné abban a korban volt, amikor az asszonyok a legszebbek, a legkivánatosabbak, arcukon, természetükön, egész mivoltukban az érettség üde hamvasságával.

Első látásra belészeretett s az a sejtelem nyomult édes izgatottsággal az agyába, hogy ez a szép, kívánatos asszony a karjai közt fog pihenni; hogy izlelni fogja ennek a hamvas gyümölcsnek a zamatát is... hogy ez a remek teremtés lesz hódításainak a koronája.

A mérnökkel intim barátságot kötött, hogy akadály nélkül és mennél sürűbben járhasson a feleségéhez. Amilyen alattomos, lelkiismeretlen, szerelemsovár és néha - amikor nem közeledhetett elég gyorsan a céljaihoz - ijesztően melankolikus volt Lovelace: éppen olyan nyílt szívé, kedves, vidám és ártatlan ember volt Pető Béla. Testestől, lelkestől a hivatásának élt és ami szabad órája megmaradt, azt a feleségének szentelte, akit a maga egyszerű módja szerint, nem föllengősen, nem romantikusan, de hűséges, erős ragaszkodással szeretett.

A felesége, Berta, leánykorában a szinpadra készült, de hamar lemondott a bizonytalan dicsőségről, amikor a jó módu, tekintélyes mérnök komoly szándékkal közeledett hozzá és megkérte a kezét. Csak valami sóvárgás, valami kielégítetlen vágy maradt benne az után, amiről önszántából lemondott. Így vagyunk mindennel, amit nem ismerünk. Vágyott rá, mert ismeretlen volt előtte; de férjének sohasem mutatta, hogy elégedetlen; hogy bánkodik vagy sóvárog az után a világ után, amit a házasság egyhangu nyugalomával, csöndes kikötőjével cserélt föl.

*

Amikor az érdekes gavallér elkezdett a mérnökökhez járni, Berta már nyolcz éve volt férjnél. Lovelacet az asszony kedvesen fogadta és úgy bánt vele, mint egy disztinvált ismerőssel. Nem zavarodott meg, amikor jött, sőt még akkor sem fogta el a zavar, amikor egyedül maradt vele a hangulatos rokokó-szalomban. Mert gyakran megesett, hogy Lovelace nem találta otthon a barátját (gyakran éppen akkor szaladt föl az asszonyhoz, amikor tudta, hogy a férje nincs otthon) vagy hogy Pető Béla ebéd után sürgősen távozott a házból és joviális hangon fölkerlte Lovelacet: mulattassa egy kissé a feleségét. Ebben a derék, jó emberben, aki mindent a maga becsületes, ártatlan szemével nézett, árnyéka sem volt a gyanakvásnak. Ugy bizott a feleségében, mint egy szent madonnában és Berta, akitől a sors megtagadta az anyaság örömét, ezt a megtisztelő bizalmat gyöngéd dédelgetéssel viszonzta. Ugy bánt az urával, mint egy nagy gyermekkel és a robusztus, erős, naiv embert ez a bánásmód még boldogabbá, még bizóbbá tette a felesége iránt.

Lovelaceben a démon irigysége lobbant föl ennek a szelid harmóniának a láttán. Maró gunynyal dicsérte a férj jóságát, ördögi szatírával ment neki az asszony illúziójának, tönkre akarta tenni, meg akarta alázni azt az embert, aki barátjául fogadta és megengedte neki, hogy a feleségének udvaroljon. De sokszor próbált és diadalmasnak bizonyult manővere itt csütörtököt mondott. Az asszony modorában, nézésében semmi változást sem tapasztalt; az asszony szívéhez egy lépéssel sem jutott közelebb.

Azután a gúnyt, a kárörömet mély levertség váltotta fel. Ez a gavallér, aki stúdiumot csinált a szerelemből, most úgy belezavarodott a szerepébe, mint egy kezdő komédiás. Megtörtént vele az a hallatlan kudarc, hogy ezt az asszonyt, akit biztosra vett, nem merte még megközelíteni sem. A magány, az alkalom nem használt neki semmit. Hozzá akart hajolni, hogy érintse ajkaival az illatos haját, hogy rálopjon a vállára egy észrevétlen csókot - és nem merte megtenni. Volt az asszony nézésében valami csodálatos tisztaság, volt a magatartásában valami tiszteletet parancsoló erő és nyugalom, ami visszahajította, lefegyverezte a támadó gavallért. Ez a szép, diadalmas ember csak bánkódni, epedni, sóvárogni tudott az asszony közelében. De a bánat, a sóvárgás sem vitte közelebb a szívéhez.

A második esztendő végén, amikor megint együtt ültek a szalomban, Lovelaceben úgy meggyült a keserőség, hogy egyszer csak lehajlott a Berta kezére és igazi könnyeket hullatott rá. Ez volt az első eset, hogy az asszony megrémült és zavartan fölállott; de a következő percben megint nyugodtan kérdezte:

- Mi történt? Mi baja?

És ez a nézés, ez a hang elvette minden bátorságát. A vallomás már a száján lebegett, de nem tudta kimondani. Gyávának, hitványnak, semminek érezte magát ezzel a nővel szemben. Fölgyenesedett, valami banális ürügyet suttogott tompa, rekedtes hangon és ideges ellágyulása fölött erőltetetten gúnyolódva, lesütött szemmel ment ki a szobából, mint egy lopáson kapott, megszégyenített gyerkőcz. Érezte, hogy a döntő csata elveszett.

Magából kikelve rohant végig az utcákon és fájdalmasan nyöszörgött, mint egy megvert kutya:

- Ez az asszony nem szeret engem!

Betámolygott az Operába és mialatt a szinpadra bámult, ahol a ballerínák közt a volt kedvesei keringöztek, hányták a csókokat obligát mosolygással jobbra-balra, ő csak ezt hallotta kizendülni a zenekar minden akkordjából:

- Ez az asszony nem szeret engem!

A klubban odaállott beszélgetni elegáns cimborái közé, de mást nem hallott, mint a maga belső szavát:

- Ez az asszony nem szeret engem!

Hazatérve, ledobta magát az ágyára, sírt, imádkozott, tépte a haját a düh és a fájdalom paroxizmusában és mint egy tomboló őrült, egyre csak azt kiabálta:

- Ez az asszony nem szeret engem!

*

Pető Berta csöndesen mészáros ki a Dunapartra néző ablakon. Észre sem vette, mikor a szobaleány belépett:

- Nagyságos asszonyom, levelet hoztak!

- Adja ide!

A szobaleány behuzta maga után az ajtót. Pető Berta pedig fölbontotta a levelet.

Ezt olvasta benne:

»Kedves, imádott Bertám!

Bocsásson meg, hogy így szólitom. Ez az első és az utolsó levelem. Több nem következik utána.

Ön az első asszony, aki nem szeret engem! Még eddig minden asszony szeretett, akit én szeretni akartam! Ön az első, aki megvert, lesujtott, összetört.

Érti, hogy így nem élhetek tovább? Ez a csalódás széttepi minden idegemet. Örültség környékezik, de én nem akarok megőrülni! Inkább meghalok!

Tudd meg, te csodálatos, kegyetlen, édes asszony, hogy senkit a világon úgy nem szerettem, mint tégedet. Én csak egy kis alamizsnát akartam tőled koldulni, de arra sem volt bátorságom, mert megöltél a tisztaságoddal. Ha eltaláltad volna, hogy szenvedek, kimondhatatlanul szenvedek... ha időnkint csak egy csókot adtál volna nekem vigasztalásul, balzsamul - lett volna erőm, hogy viseljem magamban azt a poklot, amit így hívnak: Nem viszonzott szerelem.

De te hideg voltál, nyugodt voltál, kegyetlen voltál! Nem érezted, hogy egy agyontiprott ember, egy haldokló jajgat a közeledben. Nem érezted, hogy gyors segítségre van szükségem, különben elpusztulok! Nem érezted! Ez a legvilágosabb bizonyossága, hogy nem szeretted, hogy sohasem fogsz szeretni!

Nem akarlak látni többé. Nem akarom látni, hogy nyugodt vagy, boldog vagy, erős vagy, amíg én vonaglom, mint a megtaposott féreg. Nem akarom, nem tudom nézni a férjed boldogságát, aki minden este a karjaiba vehet, aki minden este végig csókolhatja a te ajkaidat - a te ajkaidat, én tilos üdvösségem, én elérhetetlen menyországom!

Nem akarlak látni! Senkitse lássak többé a világon! Olyan hideg, olyan nyugodt akarok lenni, mint amilyen te vagy. Meghalok.

Azt hittem, erős, igaz, kétségbeesett nagy szerelmemmel előbb-utóbb meg foglak hódítani. Vége! Nincs több reményem! Ez volt az életem célja. Megszűnt. Hát minek éljek tovább? Ugy is utálom, gyűlölöm az egész multamat. Olyan silány, nyomorult ember voltam!... Csak úgy volna értelme a létezésemnek, ha te szeretnél. Ha te nem szeretsz: menj, menj a föld alá, haszontalan gazember!

Isten veled szerelmem... gyilkosom! Ha majd künn fekszem a temetőben, jöjj ki a síromhoz... dobj rá egy hervadt rózsát a szivedről... adj egy csókot a sírkövemre!

Isten veled!...

Lovelace.«

*

Pető Berta sokáig állott egy helyben sáppadtn, szó nélkül, földbe gyökerezett lábbal. Nézte a levelet, háromszor is végig olvasta, azután valami megvillant a szemében:

- Tréfa! Tréfa!

Reszketve ment a villamos csöngetyühöz és mikor a szobaleány bejött, halk hangon adta ki a parancsot:

- Menjen azonnal Nagy Dénes úr lakására... A nagyságos úr beteg... talán valamire szüksége lesz - - siessen, siessen!

Az az idő, amíg a cselédeány visszatért, egy végtelenségnek tetszett neki.

A cseléd kiabálva lépett be hozzá. Egészen ki volt kelve a képéből. Reszketett, mint a nyárfalevél.

- Jézus Máriám! A nagyságos ur! Jajajaj!... Éppen akkor vitték ki a kapun...! Jézusom, segíts! Az a szép ember! Láttam, mikor a mentők kivitték.

Jajveszékelve rohant ki a szobából, hogy az egész udvarral tudassa a szenzációs ujságot: Nagy Dénes, a nagyságos ur és a nagyságos asszony barátja, fejbe lőtte magát!

Pető Berta tántorgó lépésekkel ment át a szalonon és egy karosszékbe rogyott, ahonnan annyiszor hallgatta Lovelace finom beszédét, annyiszor nézett a Lovelace szép szemeibe...

Ott ült. És egyszer csak elkezdtek folyni a könnyek az arcán és elkezdett zokogni mindig erősödő, görcsös zokogással. Sirt, sirt, kétségbeesetten, borzasztó fájdalommal, szívszakgató gyönyörűséggel.

És egyszer csak elhallgatott. Az arcza olyan fehér lett, mint a fal és a feje hátra lankadt; úgy feküdt a széken, mint egy halott. Egyik kezét a szívére szoritotta, a másik ott pihent Lovelace utolsó levelén, a levélnek ezen a pontján:

»Ön az első asszony, aki nem szeret engem!«

*

Lovelace, a nagy asszonyismerő, tehát csalódott. Ez az asszony szerette legjobban!

Egy, kettő, három...

Egy.

Senkit sem bámultak és irigyeltek annyira, mint Pándy Pistát, a megye legdaliásabb, legszebb, legnépszerűbb emberét.

A szerencse tenyerén hordozta ezt a barna képű, fekete haju fiút, aki mindenben tulszárnyalt másokat. Ő volt a legjobb vadász, ő ülte meg legjobban a lovat, ő kártyázott a legnagyobb hidegvérrel és ő vette feleségül a megye legbájosabb, leggazdagabb leányát, akivel nyolcz év óta csodálatosan boldog házasságban élt. Három finom arczu, kényes baby röpködött a kastélyban, Velasquez ecsetére méltó úri apróságok, akik csevegtek-csivogtak örökké, mint a fiatal fecskék és kedves gyerekkaczagást vegyitettek a vendégek lármájába, amitől mindig hangos volt a Pándy-kastély.

A fiatal, elegáns asszony rendkívül büszke volt az urára, akit minden megyei dáma irigyelt tőle. Boldog, szerelmes pillantásokat vetett rá a vendégek előtt és ha egyedül maradtak, nem félt a bizalmas magánytól, ahol minden szabad a férjnek; nem gondolt unalommal arra, hogy a törvény nevében köteles elviselni valakinek a tolakodó fölhevülését, hanem a gyönyör igazi szomjával, a vágy mindig megújuló frissességével dobta magát az érdekes, kíváncs ember karjai közé.

Fényesen, melegen ragyogott a reggeli nap a Pándy-kastély széles terásszán és az összegyűlt vendégek tátott szájjal néztek a szép, boldog, örömtől sugárzó házigazdára, aki perfekt vadászkosztümben ott állott a terász elején és harsogó hangon osztogatta parancsait az ispánoknak, a béreseknek, a hajtóknak, az egész futkosó, vágató, szolgálatkész cselédségnek.

Amint ott állott a napfényben ruganyos tagokkal, csillogó szemekkel, kevély tartással: olyan volt, mint az egészség, a boldogság eleven szobra, amit a természet műcsarnokában az Isten állított ki közszemlére.

A vendégek képzeletében Pándy Pista már ott ült a főispáni szék magasában. Sőt ebben a fényes, zajos perczen szentül meg voltak győződve róla, hogy ez a merész, kedves, szerencsés fiu minden lehetne, ha akarná. Lehetne miniszter, király, császár, pápa... minden a világon, csak tenné föl magában, hogy az lesz!

Ostorpattogás hallatszott és kocsi gördült be a kastély udvarára. Amint a jóvérű paripák tüszögve megállották a terász márványos lépcsői előtt, egy gavallér-alak ugrott ki a nyitott kocsiból, akiben Pándy Pista régi és előkelő barátját, gróf Bercs Aladárt ismerte föl.

S amikor Pándy Pista gróf Bercs Aladárt fölismerte, hirtelen elsáppadt. De csak egy pillanatra. Nem vette észre senki. A bámulók, az irigyek, a hódolók, a lármás, jókedvű paraziták zsbongó csoportjában nem vette észre senki.

És a következő másodperczen Pándy Pista tüntető örömmel üdvözölte gróf Bercs Aladárt. Leszaladt a lépcsőkön, derékon kapta mind a két karjával és úgy vitte föl a terásszra, ahol a híres gavallér könnyű, kecses mozdulattal hajtotta meg magát a ház asszonya előtt.

- Vadászol velünk! Persze, hogy vadászol! Éppen most indulunk!

- Szalonruhában vagyok... nem készültem erre... bocsáss meg, ha...

- Semmi megbocsáss! Nem bocsátunk! Van nekem vadászruhám egy szekrényre való. A statúránk körülbelül egyforma. Pompásan fog állani rajtad. Gyere, csináljunk toalettet! Én leszek a komornyikod!

Pándy Pista nevetett, nagy, zajos, víg nevetéssel. Ujra átölelte mind a két karjával gróf Bercs derekát és vitte a mellékszobák felé.

A gróf komoly, éles pillantást vetett rá kerek monokliján keresztül és vonakodni akart, de a boldog, nevető, erőszakos ember nem bocsátotta ki a karjaiból és vitte magával valami vendégszobába, ahol a grófot husz perc alatt kamáslis, zöld kabátos, bagolytollas vadászszá alakította át.

Az egész társaság hurráh-kiáltásba tört ki, amikor Pándy Pista megjelent Bercs Aladár gróffal a kastély lapos erkélyén.

- Még egy pohár konyakot, még egy harapást a friss pogácsából, azután mehetünk! Befelé, urak, befelé a terembe! - kiabált Pándy Pista nevető arczzal, tele tüdővel.

Víg, zajos pohárcsengés hangzott ki a tágas étkezőből. Az aranyárga ital szinte sugárzott a kristálypoharakban, amint a beáradó reggeli napfény keresztülcsillogott rajtuk.

Csupa nyíló rózsza volt az egész terasz és a fehér oszlopok köré fonódott szinpompás virágokból kábitó illat szállott föl a tiszta, ragyogó levegőbe.

Pattogva, csörömpölve állott elő a hosszú kocsisor. A kutyák vihogva, nyihogva ugráltak körül a toporzékoló lovakat és a kerek-kalapos, vadászpuskás társaság aranyos jókedvvel robogott ki a legboldogabb, legirigyeltebb férfitündöklő édenkertjéből.

A szép háziasszony ott állott a márványlépcsők legfelső fokán és fehér csipkekendőjével búcsut és szerencsét intett a kalaplengető vadászoknak.

A három finom arczu apróság is ott ugrált a mama körül és csengő hangon utána kiáltott Pándy Pistának, aki a fényes társaságot vezette:

- Pá, apuka, pá! Gyere vissza minél előbb!

Kettő.

Gróf Bercs Aladár és Pándy Pista együtt haladtak az erdő sűrűjében. Rigók fütyentettek az összeboruló ágakon és mindenfelől hangzott a bujdosó kakuk jövendőlkő szava.

Csendesen lépdegélt a két ember, mintha elgondolkozott volna valamin. A vállukra vetett drága vadászfegyver remekül kovácsolt csöve fel-felcsillant a mély, zöldes homályban.

Gróf Bercs Aladár törte meg a hallgatást.

- Nagyon komoly ügyben jöttem hozzád, barátom...

Pándy Pista ijedten emelte rá a szemét.

- Komoly?...

- Rendkívül komoly. Sajnálom, hogy a választás rám esett, de nem térhettem ki a kaszinó megbízása elől.

- Mi az? Mit akar a kaszinó?

- Nem emlékszel? Csodálom! Jó emlékezőtehetség a gavallér első kelleke, ha lovagias ügyről van szó.

- Kérlek, mit akartok?

- Hat héttel ezelőtt nyolczvanezer forint veszteséggel állottál föl a kártyaasztaltól. Nem tudtál fizetni. Partnerednek, Jób grófnak, ezzel a pénzzel adós maradtál. Kötelezvényt állítottál ki, hogy három hét múlva fizetni fogsz. Három hét múlva sem fizettél. Jób beleegyezett a prolongálásba és újabb három hetet adott. A terminus ma délután lejár. Sajnálom, hogy ez nem jutott magadtól eszedbe.

Gróf Bercs Aladár szárazon, hidegen beszélt és éles pillantással nézett Pándy Pistára.

Pándy Pista sáppadt lett, mint a fal és szemeit lesütötte. Azután kezével végig simította homlokát, mintha ezt a rossz álmot ki akarta volna dörgölni onnan.

- Mit csináljak?

Hangja reszketett. Csaknem nyöszörgött.

Gróf Bercs keményen vetette oda:

- Fizess!

- Hetek óta fűt-fát megmozgattam, hogy a pénzt előteremtsem. Nem sikerült. Nincs, nincs! Nem tudok fizetni!

- Fizetned kell!

- Most nem... három nap múlva... egy hét múlva...

- Ma délután!

- Lehetetlen!

- Szólj őszintén az apósodnak, a feleségednek...

- Nem szólhatok! Becsületszavamra fogadtam nekik, hogy többször nem veszek kártyát a kezembe!...

- Becsületszavára?

Gróf Bercs Aladár nem tegezte többé hajdani bizalmas czimboráját.

- Az én helyzetem irtóztató! Könyörüljete rajtam! Várjatok egy hétig... két hétig... talán valahol még kapok kölcsönt... igaz, hogy el vagyok adósodva, de talán van még a világon jószívü uzsorás...

Gróf Bercs három lépéssel tovább huzódott és kegyetlen, gúnyos megvetéssel nézett rá villogó monokliján keresztül.

- Rosszul tette, hogy közénk jött. Ön nem volt a mi társaságunkba való. Lesz rá gondunk, hogy összeköttetéseink megszűnjenek.

Pándy Pistán hideg borzongás futott végig.

- Mit akarsz ezzel mondani?

- Azt akarom mondani, hogy a kaszinó tagja nem maradhat olyan ember, akiben nincs gavallérbecsület. Kétszer adtak önnek halasztást. Több prolongációra nem számíthat. Tudomására hozom, hogy holnap a kaszinó választmánya összeül és kigolyózza önt.

Pándy Pista homlokát kiverte a hideg verejték. Zúgott a füle, mintha viharos szél süvített volna belé.

- Irgalom!... Nekem a kaszinó mindenem!... Megszoktam az előkelőséget, a magas légréteget, a ti nemes, fönséges társaságokat!... Megfúlok, ha ezt a levegőt nem szivhatom többé. Ott van a fény, a pozíció, az élet, a dicsőség. Ha onnan kilépek, le kell mondanom minden állásom-

ról!... Visszasülyedek a közönséges emberek közé!... Nem tisztel többé a világ!... Ujjal mutogatnak rám!... Borzasztó! Borzasztó! Könyörüljete rajtam!... Csak most... csak még egyszer...

Tántorgott, térdre esett... csaknem átfogta karjaival a monoklis gróf lábait... és lázban égő, rémült szemeiből gömbölyű könnycseppek gurultak alá.

A kaszinó küldötte némán hátat fordított és elment. Hidegen, nyugodtan, mintha egy darab száraz fát rugott volna félre az utjából.

Három.

Pándy Pista sokáig ott ült a harmatos fűben, ahová lerogyott.

Ugy rémlett neki, hogy apró, fekete golyók száguldanak keresztül-kasul az erdőn és valamennyi golyó a fejére koppan. Rettentőn verte a fejét ez a fekete jégeső.

A hatalmas, gyönyörű bükk- és tölgyesalak úgy integettek felé, mint egy sor magas akasztófa... mint egy sor pellengér, ahová a Pándy-név volt kiszögezve vérpiros, lángoló betűkkel.

Ugy látta, hogy a lombok, a levelek egytől-egyig mind sárgák, ijesztően sárgák, mint a beteg ember képe és a fák nyílásai közt csodálatos vadászalakok suhannak át, akik puska helyett kaszát hordanak a vállaikon és vicsorgó fogsorral mosolyognak rá mindenfelől.

Azután vékony fátyol borult a szemére és ezen a fátyolon keresztül furcsa képeket látott: egy fiatal nőt, aki éppen hátat fordított neki, mint az a kegyetlen gavallér... három gyászruhás angyalt, akik apró ujjacskáikkal megfenyegették, és egy csomó embert, akik gúnyosan hahotáztak.

Gépiesen fölállott és a gyönyörű Winchester csövét a szájába tette. Lábával a puska ravaszát tapogatta.

Messze, valahol az erdő másik végén, fujták a hallalít. A kürtszó vidáman, frissen, dallamosan csengte végig a rengeteg susogó templomát.

Ebben a pillanatban lövés dördült, visszhangos, hatalmas lövés. A vadászok odarohantak. S ott hevert előttük a legirigyeltebb ember, az egészség és boldogság királyi szobra... darabokra törve.

Gyászmenet indult a kastély felé. Halottat vittek haza. Vér, könny és szomorúság, nehéz sóhajok és lehorgasztott fejek kísérték.

Egy fekete, bölcs holló-madár, aki két órával előbb látta kivonulni a fényes, kaczagó társaságot, így káromgott a kastély legmagasabb jegenye-fáján, amikor a gyászos menet elvonult alatta:

- Lassabban, irigyek! Lassabban, boldogok! Mi fordul gyorsabban az emberi életnél? Egy, kettő, három! És vége mindennek!

Olvasni akart.

- Jó napot, Cserép úr! Mit visz már megint a hóna alatt? Valami finom bonbon a feleségének?

Cserép úr megállott és szelid kék szemeivel mosolyogva nézett rám.

- Könyv! Egy csomó érdekes könyv!

- Mifélek?

- Itt van mindjárt egy kötet szemelvény Hérodotoszból. Itt van Cicero vádbeszéde Catilina ellen. Nem tudok latinul... hiszen a könyvelők általában nem tudnak latinul... de rajongok Ciceróért és fordításban veszem meg a műveit. A klasszikusokat mind fordításban veszem meg. Nagy sulyt vetek arra, hogy a görög és római klasszikusok ne hiányozzanak a könyvtáramból. Nyugtalan volnék, ideges volnék, ha nem volnának ott. Kell... igenis kell, hogy mindig a szemem előtt lássam a nagy Homérot, a bölcs Vergiliust, a kedélyes, okos Horácot. Cézárt sem engedem; Liviust sem; Sallustiust sem; de legkevésbé Tacitust! Tacitus az ideálom!

- Mit olvasott belőlük?

- Még csak keveset... imitt-amott valamit... tudja kérem, nincs elég időm. A bank rettenetesen elfoglal. Én vagyok a főkönyvelő, én írom a fontosabb leveleket, én járok el a nagy missziókban, én értekezem a miniszterekkel, a mágnásokkal, a képviselőkkel, a külföldi bankárokkal... én vagyok minden, amikor muszáj. És így nincs elég időm... nincs elég időm!

- De hát akkor mért szedi össze ezt a sok könyvet, Cserép úr?

Cserép úr a papirosba csavart csomagot lágyan, gyöngéden megsimogatta, mint valami kedves gyermeknek az arcát.

- Mert olvasni akarok!

- Micsoda? Hiszen épen most mondta, hogy nincs elég ideje.

- Igen, igen, olvasni akarok. Nem most. Később. Sokkal később. Amikor majd nem könyvelek többet, nem számolok többet, nem viszem többet a vállaimon a bank dolgát, hanem a magam ura leszek és úgy osztom be az időmet, ahogy nekem tetszik. Most a bank, meg a családom rendelkezik velem.

- Nagy a család?

- Négyen vagyunk! Én, a feleségem, meg a két kis leányom. Amikor vége a hivatalos munkának, jön a familia. Sétálni viszem a feleségemet. Kimegyünk a zöldbe, vagy színházba megyünk. Vacsora után játszom a gyerekekkel. Néha kártyázunk. Hiszen imádom a familiámat. Nem venném a lelkemre, hogy én belemerüljek az olvasásba, a feleségem meg unatkozzék mellettem és a kis leányok szomorúan menjenek aludni, mert a papájuk nem játszik velük. S azután minden este olyan fáradt vagyok, mint a kutya. Olvasás közben egyszerre csak bóbiskolni kezdek és a könyv kiesik a kezemből.

- De ha ennyi könyvet vásárol, ugyancsak sok könyve lehet már, Cserép úr!

- Vannak, vannak... szép számmal vannak, Shakespeare összes művei. Molière összes művei, Jókaitól száznál több kötet. Jósikától, Keménytől, Eötvöstől negyven darab. Jules Verne-től egész kollekczióm, mert ez a zsáner a legkedvesebb zsánerem... Ezek aztán a regények! Tudomány, fantázia, költészet, mese, remek stílus, mind együtt... A két évi vakáció, Grant kapitány gyermekei, Dél csillaga, Öt hét léghajón, Cascabel Cézár, Hatteras kapitány, Utazás

a holdba, Utazás a tenger alatt, Utazás a föld központja felé, Bombarnac Klaudius, A hódító Robur, Strogoff Mihály utazása, Kériban, a vasfejű, A tizenöt éves kapitány, A rejtelmes sziget, Servadac Hektor kalandos utazása a naprendszeren át...

- Nagyszerűen tudja!

- Pedig kettőt sem olvastam végig belőlük. De ha egyszer én hozzájutok az olvasáshoz! Valósággal neki fogok hasalni, mint a szomjas vándorlólegény a patak friss vizének! Olvasok, olvasok szakadatlanul! Egyebet nem teszek, csak olvasok, olvasok reggeltől estig! Ki fogom meríteni az olvasás minden gyönyörűségét. Duskálni fogok abban, ami után annyi esztendeig hiába epedtem. Ott lesz előttem a könyvtár, a gondosan elrendezett, pedáns pontossággal osztályozott könyvtár... mert nálam az irodalom különféle ágai szerint van elrendezve minden, akár csak a Muzeumban, az Akadémiában. Egyik polczon a költői munkák, regények, anthológiák... a másik polczon irodalomtörténet, esztétika, világtörténet... a harmadik polczon nevelés, oktatás, filozófia... a negyedik polczon életleírások, kor- és jellemrajzok... az ötödik polczon földleírás, régészet, utinapló... a hatodikon jog- és államtudomány, törvénykönyvek, politikai iratok... a hetediken csillagászat, nyelvtudomány, enciklopédiák, orvostan, hadtudomány, gazdászat és kertészet, mindenféle dikcionárius! Uram, ha nekem egyszer lesz időm! Ha egyszer én olvashatok! Nem fogok cserélni a muszka császárral! Nálamnál boldogabb ember nem lesz a világon!

- Igazán? De hát akkor miért nem lett könyvtárőr? Mért nem választott olyan hivatást, ahol kielégíthette volna olvasó-szenvedélyét?

- Nem tudja ön, hogy a sors a legnagyobb satirikus? S azután válogathattam én? Mikor az embert már suhanczkorában arra kényszerítik, hogy kenyeret keressen! Ez épen a rettentő satira. Arra vagyok teremtve, hogy könyvek közt töltssem el az életet... szép könyvek közt, okos könyvek közt... arra vagyok teremtve, hogy végigolvassam a világirodalom minden remekmunkáját... és lesz belőlem bankhivatalnok! Bankban dolgozom, ahol rubrika és sablon az egész világ, - ahol a könyveket nem olvassák, hanem vezetik! Ez épen a satira!

Cserép ur fájdalmas gunynyal kaczagott és bucsuzásra nyújtotta jobb kezét:

- Isten önnel. Még be kell mennem egy könyvkereskedésbe, ahol Tolstojt, Turgenyevet és Sollohubot veszek. Most egészítem ki az orosz regényírók szériáját. Igen, én kibőjtölöm a fátumot. Velem a sors gyalázatos malicziával bánt, de én kibőjtölöm. Tizenöt esztendő óta gyűjtöm a könyveket és a fölösleges krajczárokat. Nemsokára lesz annyi vagyonom, hogy egy kis házat, egy kis földet, egy kis kertecskét vásárolhatok valahol falun. Ott én leszek az úr. Ott majd pótolom azt a szörnyű mulasztást, amire a gyalázatos fátum rákényszerített. Uram, ha nekem egyszer lesz időm! Ha egyszer én olvashatok, szabadon, kényelmesen, kedvem szerint, minden egyéb gondtól megmenekülve! Ha egyszer én úgy istenigazában kiolvashatom magamat!

A Cserép úr szelid, kék szeméből szinte kicsordult a könny. Ugy nézett a levegőbe, mint valami rajongó aszkéta, aki viziót lát szomoru barlangjában, keserű gyökerei, állott vize és szomoru koponyái közt. Vége a koplalásnak, a gyötrődésnek, a hallatlan önsanyargatásnak. Angyalok jönnek az égből szép fehér liliummal, zöld rozmaringgal... rózsás, szárnyas gyermekfejcskék sűrögnek ki az aranyos felhőkből és dalolva, tánczolva viszik föl az aszkéta lelkét a mennyország fényözönébe.

Cserép úr előtt is megjelent a könyvtár, a hatalmas, a széles, az irodalom különböző ágai szerint rendezett könyvtár. Ezernyi fényes szellem köszöntötte a sugárzó távolból. Homér, Virgil, Arisztofanesz, Dante, Shakespeare, Petőfi, Dickens... babérkoszorus fejek egész légiója lépett ki az üveges szekrényből... Mind odaállottak a volt könyvelő elébe, aki ott

hevert a könyvekkel körülrakott divánon, szabadon, boldogan, isteni kényelemben... odaállottak elébe a ragyogó szellemek és szólottak hozzá mély, túlvilági hangon:

- Itt vagyunk! Rendelkezzél velünk, ó Cserép Ábrahám! Rendelkezzél velünk!

*

És Cserép Ábrahám urat nemsokára céljához segítette az Isten. A fölösleges forintok felszaporodtak, és Ábrahám úr a felszaporodott forintokon megvette a falusi házat, a hozzávaló földet, a hozzávaló kertecskét.

A házat egy budapesti építőmester alakította, át csinos barokk-stilü villává, a földeken kalászba szökkent a buza és a rozs, a kert tele volt virággal, gyümölcsfával; és a kis istállóban büszkén toporzékolt egy könnyü kocsiba való szürke paripa.

Szép volt minden, kedves volt minden; és Cserép Ábrahám úr, aki tetemes nyugdíjjal hagyta ott a fővárosi bankintézetet, gyönyörködött ebben a falusi paradicsomban.

Ő maga rendezte be a házat új butorokkal, kaczer izléssel: a szalont, az ebédlőt, a hálószobát, a gyerekek szobáját, az üveges erkélyt, ahol túják és agavék közt egy miniatür-szökőkut vize locsogott és tágas kalitkában különböző dalosmadarak énekeltek.

De valóságos csoda volt az a tágas, kerek szoba, ahol a könyvtárát állította föl, a háznak egészen a végén, jóformán elkülönítve a többi szobától.

Nehéz, kettős függönyök omlottak végig az ajtón, hogy kívülről semmiféle lárma be ne jöhessen. Hatalmas karos-székek állottak mindenfelé, két oldalt le- és föltoható tartókkal, hogy a könyveket beléjük lehessen helyezni. A szoba közepén perzsaszőnyeggel borított rengeteg diván kínálta fejedelmi kényelmét annak, aki végigheveredve, hanyattfekve szeret olvasni érdekes, izgató francia regényeket. A falakat kemény diófából faragott polczok futották körül, és ezeken a polczokon ezer meg ezer könyv állott egymás oldalán bőrkötésben, vászonban, selyemben, aranyos burokban, mint egy glédába igazodott, tarka-barka egyenruhába öltözött hadsereg.

Cserép Ábrahám sugárzott az örömtől és olyan izgatott volt, mint nászéjszakán a vőlegény, amikor először ült be a teljesen elkészült könyvtár-szobába. Megkérte a feleségét, a gyerekeit, a cselédséget, hogy ne háborgassák... hogy csak akkor kopogjanak az ajtón, ha majd elérkezett az ebéd ideje.

Szállottak az órák, megjött a dél, magasan állott a nap és a vastagon elfüggönyözött ajtón megkoppant az első figyelmeztetés.

Semmi válasz. Ábrahám ur annyira elmélyedt az olvasásba, hogy nem hallotta meg a hívó koppanást.

Másodszor is zörögtek. Harmadszor is zörögtek. Negyedszer is kopogtak. Semmi válasz.

Azután a feleség maga ment az ajtó elé és hívta, hívta, hangos szóval hívta Ábrahám urat. Semmi válasz.

Azután a gyerekek vékony hangja kezdte türelmetlenül sürgetni a papát, és az apró ujjacskák doboltak, dörömböltek a süket ajtón. Semmi, semmi válasz.

Azután feszítővasakat hozott az aggódó cselédség és végre betörték az ajtót.

Ábrahám úr ott ült egy karosszékben. Nagyon sápadt volt az arcza és a feje kissé előrehajlott, a mellére. Merev térdén valami sárgaborítékos könyv pihent, félig kivágva. A papírvágó kés lenn feküdt a mozdulatlan lábai előtt.

Most sem válaszolt.

A satirikus sors megnémitotta. Örökre és végkép megnémitotta.

Amikor megvolt mindene... amikor ott volt a fáradtságosan összegyűjtött, nagyszerű könyvtár... amikor olvashatót volna mindent, reggeltől estig: akkor a satirikus sors egy kis szívveléltéssel örök vakságot legyintett a mohó szeméire szegény Cserép Ábrahámnak!

Ott ült a karosszékbén lecsukott szemhéjjal, bután, halálsápadtan, élettelenül, ezer meg ezer könyv közepette Ábrahám ur, aki egész életében olvasni akart.

Esküvő.

Délután fél hat óra tájban hosszú, piros posztót húztak végig a tömjénszagu, öblös templom közepén. A posztó egyik vége a főoltár lépcsőjén nyugodott, a másik vége kifutott a nyílt utcára és puhán terpeszkedett szét a piszkos kövezeten.

Díszes, nagy esküvőknél szokás így felöltöztetni a földet, hogy a kocsikból kilépő urak és hölgyek lakkcipőjére ne tapadjon semmi szenny és a mirtuszkoszorus, boldog menyasszony fehér selyemcipellője makula nélkül haladhasson a főoltárig, mintegy annak a jelképezéseül, hogy ilyen tisztán, makulátlanul megy majd az egész életen át annak a karján, akinek örök hűséget fogad az oltár előtt.

A templom kapujától jobbra-balra két lovasrendőr állott föl; és - hogy a disz még nagyobb legyen s a fenyegetett rend még jobban meg legyen óva - egy gavallér-külsejű fiatal rendőrfogalmazó sétált fel s alá hivatalos méltóságának egész komolyságával.

A járó-kelők észrevették az utcán terpeszkedő piros posztót, a lovasrendőröket és az ünnepélyes rendőrfogalmazót, és kezdtek egymásután besurranni a főkapunak egyik szárny-ajtaján át a templom belsejébe, ahol a nagy csillár már teljes fényében ragyogott.

A főkapu még nem volt egészen kinyitva. Az csak pontban hat órakor tárul föl a maga egész szélességében, amikor majd a fényes nászkiséret odarobog a templom bejárása elé.

A perselyes vén ember, aki rendszeren ott ül a kapu küszöbén és reggeltől estig gyűjti alázatos imádkozások közt a kegyes krajczárokat, nyugtalanul izgett-mozgott a templom előtt. A szerény öreg most érezte, hogy állásának némi fontossága van, mert a sekrestyével együtt ő fogja szélesre föltárni a főkaput a nászmenet érkezésekor. Fontossága tudatában minduntalan kitipegett az utcára és egyet-egyét rántott reszkető kézzel a piros teritőn, hogy feszesebben álljon, majd bizonyos hatalmaskodó göggel jelölte meg az oldal-bejárást a csöcselékhez tartozó vénasszonyoknak, akiknek az esküvő épen olyan kedvelt ingyen-multság, mint a temetés. A vén alamizsnást nemcsak a hivatalával járó hatalom tette izgatottá, hanem az a reménység is, hogy gazdag borraivalókat fog kapni az elegáns, jókedvű vendégseregtől.

A bámész publikum kezdett szaporodni a templomban. Tiz közül legalább is nyolcz, aki épen arra járt, befordult a szentegyházba és a várakozók közé vegyült. A legtöbbjének fogalma sem volt arról, hogy kit fognak megesketni ebben a templomban, de bement és föltette magában, hogy végignézi az esküvőt.

Gyülekezett a nép. Kartonruhás, naiv cselédleányok jöttek, összefogózva, hangos vihogással. A templom előtt egy pillanatra némán és zavartan megállottak. Féltek, hogy az ünnepélyes rendőrfogalmazó nem fogja őket bebocsátani. De mikor látták, hogy az Isten házába ezuttal is szabad a bejárás, fürge mozdulattal besiklottak az oldalajtón, mint vasárnaponként a Népszínház karzatára.

Azután előkelő, hetyke uracsok jöttek, akik csak a templom belsejében vették le a kalapjukat és csörömpölve húzták végig az ezüsfogantus sétatálcát a szentegyház márványán.

Azután sebbel-lobbal berohantak a mamák, akik megszimatolnak minden esküvőt és minden esküvőre magukkal hurczolják a hervadozó, vén leányaikat, hogy csodálatos meghatottsággal versenyt irigyeljék a menyasszonyt, akinek egy rossz izlésű tökfilkó már bekötötte a fejét.

Azután sűrű csoportokban jöttek az ismerősök, a jóbarátok, a távolabb álló kedves rokonok, akik igazán érdeklődtek a menyasszony vagy a vőlegény iránt s akik el voltak határozva, hogy jóakarattal, boszuság nélkül fogják végigélni az ünnepélyes aktust.

És végül jöttek azok, akiknek kegyetlen melegük volt künn a napsütötte piacon s akik most kitűnően érezték magukat a bűvös templomban. Ezek úgy jöttek ide, mint ahogy befordulunk a kioszkba egy porció fagyalatra, ha nagyon kiverte homlokunkat az izzadság. A templom végre is a legolcsóbb hüselő hely. És ezenkívül részünk lehet egy kis érdekes komédiában, amihez szintén ingyen jut a mulatságkedvelő fővárosi ember.

Az idő haladt s a nászmenet még nem jött. A vörös tunikába öltözött egyházi már meggyújtogatott valamennyi gyertyát a főoltáron, és az orgonás, aki nagyszerű nászindulóra készült a bevonulás alatt, próbaképen egyet-egyét vakkantott a kórus magasában. Ilyenkor a publikum azt hitte, hogy a fényes proceszsió már megérkezett, és a boszuság moraja harsant föl, amikor észrevették, hogy csalódtak.

Fecsegés-locsogás verte föl az egyház visszhangos csöndjét. A padok zsufolásig tömve voltak, és a padok közt, egészen a főoltárig, sorfalat állott a roppant közönség, ámbár ehhez az esküvőhöz voltaképpen nem volt semmi köze.

Az oltárok fölött álló kőszentek és szelid arcú madonnák különös pillantásokat válthattak egymással, amikor öt-hat fiatal ur csoportjából a következő beszélgetés hangzott föl hozzájuk:

- Te Karcsi, mikor kezdődik a spektakulum?
- Hat órakor.
- Micsoda? Hat órakor? Hiszen hat óra már régen elmúlt!
- Disznóság, hogy így megvárakoztatják az embert!
- Szentelen pizsmogók!
- Bizonyosan azt hiszik, hogy lopjuk az időt!

De végre a kocsik igazán előrobogtak és a vakkantó orgonás igazán rákezdett a Lohengrin nász-indulójára.

A szélesen kitért főkapun először a két vezető vőfély ugrott be a templomba, bokrétás, pántlikás botokkal, és mint két diadalmas Napóleon, kezdte fölállítani a publikum kettős sorfala előtt a kocsikból egymásután leszálló vőfélyek és nyoszolyóleányok hosszú csatarendjét.

Polgárok, sőt nyárspolgárok voltak valamennyien, de adták a mágnást komoly, büszke grandezzaival. A szűk, fehér keztyűbe szorított nagy kezek időnként egy-egy monoklit erőszakoltak a szemszögletekbe, és a nyoszolyóleányok széles, piros ábrázatáról halkan hulldogált az oda nem illő párisi púder. Az ambíciózus örömszülők, hogy a nászkiséret minél többet mutasson, szereztek valahonnan egy aranygalléros tábornokot és két diszruhás gyászmagyart, akikben sokan a felsőbb biróság két eminens tagját ismerték föl.

Amikor a két bokrétás Napóleon befejezte a kevély csatarend fölállítását, általános szenzáció támadt. A publikum lökdöste, taposta egymást, száz meg száz ember a padok tetejére állott, és a morgás úgy megnőtt, hogy a Lohengrin-indulót alig lehetett hallani.

Most jött a karcsu, fehér ruhás, mirtuszkoszorus menyasszony a jól megtermett, elég csinos vőlegény karján. A mátka-pár szemérmes büszkeséggel lépegetett a főoltár felé, és a fölállított csatarend párosával utána nyomult.

Megható, fenséges pillanat volt; és csodálatosképpen mindenki tudott valamit mondani a fiatal párról, a legközelebb álló jóbarátok épen úgy, mint a legtávolabb álló ismeretlenek.

- Ez a vőlegény gyanus alak!
- Ez egy kész rom! Határozottan lötyögnek a lábszárai. Nézze csak!

- Hát persze!... Hiszen - négyszem közt legyen mondva - olyan lump még nem volt a világon, mint ez a... hogy is hívják?

- Ismeri?

- Nem! De vagy huszszor láttam holtrészegen az orfeumokban!

- Ez még semmi! Azt mondják, lopott a kasziros-leányoktól!

- Kaucziót sikkasztott, ezt pozitive tudom!

- Na én nem értem, hogy lehet egy országos gazembernek ilyen szerencséje!

- Én inkább Rózsa Sándorhoz adtam volna a leányomat, mint egy ilyen kiélt, immorális trotlihoz!

- Hagyja el! Van nemezis! Nem adok neki félesztendőt és skandalummal megy szét ez a házasság!

Mialatt a pap gyönyörű orációkat intézett a fiatal párhoz a fényben ragyogó oltár előtt: a publikum hölgytagjai a szép menyasszonyt tárgyalták le halk, de gyors suttogással:

- Mindig ilyen vézna volt ez a leány?

- Két kiló hús sincs a szegénykén...

- S az egyik válla magasabb, mint a másik...

- Dehogy! A háta közepén van kinőve... Még a mider se takarja el ezt a kerek púpot!

- Gratulálok a vőlegénynek!

- Nagyobb baj van itt! Örökölt hektika!... Én nem adnám férjhez az ilyen göthös teremtést!

- Nem hiszem, hogy hektikus volna... de a természete! Azt mondják: háromszor szökött el az apja paradés kocsisaival.

- Szegény Pepikéről bizonyosan tudom, hogy az erénydíjat Solymáron már - -

- Hihíhi! Nézze csak azt a nyolcz sápadt fiatal kamaszt ott a tizedik oszlopnál!... Mind a nyolczczal viszonya volt, Isten úgy segítjen!

- No köszönöm!... És az apja vagyonos?

- Gazdag! De rossz uton szerezte. Azt mondják, csalással, uzsorával, hamis bukással!

- Brrr!

- És az ilyen leány férjhez megy! Más becsületes leány pártában marad és az ilyen leány - -

- Ne búsuljon! Az ilyen házasságon nincs áldás! Olyan bizonyos, mint a kétszer kettő, hogy skandalummal fognak elválni!

- Olyan botrány még nem volt, amilyen ez lesz!

- Isten ne adja, de én félek, hogy ezt az asszonyt agyonveri a férje!

- És akkor egy rossz teremtéssel kevesebb lesz a világon!

- Punktum!

- Amen!

*

Az esküvőnek vége volt. A szives, meleg, őszinte gratulációk elhangzottak. A boldog pár indult kifelé a templomból és a szép fiatal asszony ráhajtotta fejét a daliás férj vállaira és könnyezve, meghatva, büszkén sugta neki, míg fátyolos szemei a roppant publikumon nyugodtak:

- Milyen gyönyörű esküvőnk volt! Milyen fényes közönség! Milyen boldogság, mikor az embert ennyien szeretik!

Jean.

- Jean!

Jean megjelent. Magyar fiu volt tetőtől talpig, Kecskemét vidékéről, de a bajuszát leborotválták és Jeannak keresztelték, amikor a gróf szolgálatába állott. Csak a szobaleány-szeretői hívták a régi Laczi nevéen, meg odahaza a falujában, ha néhanapján ellátogatott a parasztszüleihez.

A fiu valósággal szép volt, csak nagyon közönséges. Az alföldi magyarok napsütötte barnasága ült a képén és fekete szemei tüzesen forogtak, de a pillantását nem tette vonzóvá az a delejes erő, amit a lélek szépségének, a kedély finomságának nevezhetnénk. Ében-fekete haja keményen, tömötten állott a kurta homlok fölött és nem magas, de arányos, nyulánk természetén jól festett az aranypaszományos libéria.

Gróf Keleti Oszkár császári és királyi kamarás, főrendiházi tag és belső titkos tanácsos annyira megszerette a csinos fiut, hogy valami elmés módon a katonasorból is kiszabadította és szolgálatképtelenné tette, hogy az egészséges, erős legény egyedül csak neki szolgáljon. Jean kezelte a háts lovakat, ő lovagolt ki a kegyelmes urral és a kegyelmes asszonynyal, és csak olyankor vegyült a teremben szolgáló inasok, lakájok közé, amikor sok vendég érkezett a kastélyba és mindenkit mozgósítani kellett az ezüsteritékek alatt roskadozó asztalok körül.

- Jean! Nézd meg, hogy a kegyelmes asszony a szobájában van-e?

Az inas öt percz mulva visszajött, jelentette, hogy a kegyelmes asszony a szobájában van és a kegyelmes úr nem a legruganyosabb, de nagyon méltóságos lépésekkel megindult a felesége lakosztálya felé.

A kegyelmes asszony épen a nagy toalett-tükör előtt állott, valami divatos virágot tűzött a hajába és finommá, észrevehetetlenné törölte bársonyos arczbőréen a poudre de riz specialt. Azok közé tartozott, akikről a világ azt mondja: arisztokratikus szépség! Szélesvállu, karcsu-termetű, impozáns asszony, amilyen Mária Terézia lehetett a pozsonyi országgyűlés idején, amikor a magyar főrendek vére kigyúladt a szép királyné láttán. Büszke tartással hordozta fejét a hosszukás hófehér nyakon s parancsoló nézés lövellt ki a kékesszürke szemek rojtos pillái alól. Alig észrevehető, kellemes illat lebegett körülötte a pompás boudoirban, az a bizonyos rezedaillat, amit a párisi illatszerész »parfum fort et naturel de Reseda fraichement cueilli«-nak nevez.

Közte és a férje közt négy-öt év lehetett a különbség, de a gróf jóval idősebbnek látszott. A gróf úr a sokat élt gavallérok vedlettségét mutatta egész külsejében. A kaszinókban és egyebütt átvirrasztott zajos éjszakák nyoma ott ült a sárgás, beteges ábrázatán és a szemekben nem volt se tűz, se életerős vidámság, csak az arisztokratikus önérzetnek valami kihívó csilláma, a gazdag és elbizakodott emberek üres kevélysége, amit az ilyen czimeres romok végső összeomlásukig megtartanak. Magas, kopaszodó koponyáján művészileg kotorta össze reggelenként azt a kopott hajmaradványt, ami még nem költözött el a fejről.

A kegyelmes úr kifogástalan udvariassággal csókolta meg a kegyelmes asszony alabástromkezét.

- Kedves Amelie, tudja, hogy a szomszéd község határában folynak a csapatszemplék. Valószínű, hogy a fenséges főherceg is megérkezik ma egész kíséretével. Barátom, a főispán harmadszor izent ide, hogy azonnal menjek. A környék arisztokracziája tisztelni fog ő fensége előtt és első sorban rám számítanak. Én ugyan ezt a napot jobban szerettem volna magával tölteni. Emlékszik? Ma van házasságunk tizenötödik évfordulója. Ilyenkor az ember

emlékeinek él... de a rang, az állás, fényes családi név kötelez. Azt hiszem, kedves Amelie, ma épenséggel nem leszünk egyedül. Hadgyakorlat után ide fog jönni az egész tisztikar, a főispán, a megyei notabilitások nagy része és nem lehetetlen, hogy a fenséges főherceg maga is elfogyaszt nálunk egy pohár Mummot. Mindenesetre úgy készüljön, hogy este hat órára nagy és fényes társaság érezhesse magát jól a termeinkben. Fölveszem a diszruhámat - ebben a juniusi melegben nem a legkellemesebb multság - és egy félóra múlva megyek a parádés hintón. Maga mit csinál egész estig, Amelie?

A grófné büszke feje meg se moczczant, amíg a gróf döllyfős orrhangján mindezeket elmondta. A beszéd végén nyugodt, hideg hangon megszólalt:

- Gondoskodni fogok mindenről. Tudja jól, hogy a vendégek nem hoznak zavarba. Még akkor sem, ha főhercegek vannak köztük.

- Ó, tudom, hogy a legbüszkébb, legkifogástalanabb grande dame az én feleségem. Igazi méltósággal, arisztokrata-fenséggel csak maga reprezentál. Valóban büszke vagyok magára!

A grófné kevély szája körül a gúnynak valami bámulatosan finom árnyalata reszketett meg, amikor a gróf hízelt elismerésére így válaszolt:

- Én is magára!

Gróf Keleti Oszkár búcsuzni kezdett.

- Kendben vagyunk. Távozzom. Mivel fogja tölteni a mai napot?

- Még nem tudom. Lehet, hogy itthon maradok és elolvasom azt a regényt, amit a párisi könyvtárusom küldött.

- Isten önnel. Csókoljon meg - annak az emlékére, ami tizenöt évvel ezelőtt történt!

A két büszke, arisztokratikus száj udvariasan összeért, csattanás nélkül, tűz nélkül, szerelem nélkül... és gróf Keleti Oszkár méltóságosan eltávozott a felesége szobájából.

A grófné egy ideig mozdulatlanul hevert a pamlagon és annyira elmerült a gondolataiba, hogy észre sem vette, amikor a parádés hintó nagy ostorpattogások közt kiröpült a kastély kertjéből. Pedig a diszruhás, kevély gróf ugyancsak integetett sovány kezével az ablak felé, abban a hitben, hogy a felesége ott áll és nézi a hatalmas, fényes nevű, magasrangu ősnemes büszke kivonulását.

Félóráig tarthatott ez a csodálatos merengés. Akkor a Mária Terézia termetű gőgös asszony a villamos csengettyű gombja után nyult.

Jean belépett.

- Jean! Nyergelje meg Vieux coquint. Félóra múlva kilovagolok. Maga velem jön.

*

Lassan, lépésben mentek a hűvös, árnyékos erdő kanyargó ösvényein. A nagy, hallgatag fák lombjain átszűrődött a nyári nap fénye, és a gyöngén reszkető, üdezőld leveleken tánczolt, himbálódzott a rengetegbe szökött sugár. A mélységes csöndet semmi sem zavarta, csak a hamis rigó füttyentett néha nagyokat és az erdő naiv jövendőmondója, a kakuk szólalt meg itt-ott a homályos sűrűségben. Vad méhek zümmögtek álombaszenderítő zummogással a sárga és kék virágok körül, és messze-messze valami apró vizesés locsogott végig az erdő magányosságán. A természet ős-bája, igéző ereje tárult föl a büszke asszony előtt, aki ott lovagolt lassan a szerelmesen reszkető, egymásra bókoló fák alatt. Ugy tetszett neki, hogy a zöldes fényben uszó tisztásokon dryádok, nimfák, szatirok ölelkeznek, csókolóznak a gyönyör isteni szabadságával, és ehhez a bájosan szemérmetlen lakodalomhoz maga a nagy Pán fujja

dallamos syrinxén a nász-muzsikát. Erős, átható, szédítő illat csapott fel hozzá: az erdő kéjes, szerelmes lehellete. Nem az a bágyadt, mesterkélt parfüm, amit a párisi illatszerész flaconjából locsolt a ruhájára ma reggel.

Visszanézett... Jeanra, aki valamivel hátrább lovagolt kevély úrnője nyomán. A szép és ostoba parasztfiu alázatosan, félénken sütötte le a szemeit, amikor a grófné tekintete, mint valami éles nyíl, a pillantásába furódott. De a grófné tovább nézte Jeant. Kereste benne a romantikus apródot, a selymeshajut, a trubadurlelkűt, az édesen fiatalot, a merészen rajongót, az urnőjébe kétségbeesetten szerelmezt. Ezt az apródot, a Melisande lovagját, a Königstochter kedvesét Jeanban nem találta meg. Jean a közönséges parasztfiuk buta fejével, lelketlen indolenciájával nézte a csodálatos erdőt. Csupa egészség és csupa ostobaság volt az egész ember, amint nyalka tartással ült a lován és szolgálatkész engedelmisséggel a grófné parancsaira várt. A szép, büszke asszony tovább keresett, tovább kutatózott, és egyszerre csak megtalálta Jeanban - a férfit.

És ekkor a grófnét szédülés fogta el. Leszállott a paripáról, hogy kipihenje magát. Odaült egy mohos tölgy alá és ráparancsolt Jeanra, hogy üljön mellé. Jean engedelmeskedett. Megparancsolta neki, hogy támogassa a karjaival, mert a fejét nem akarja lehajtani a pusztára. Jean engedelmeskedett. Ráparancsolt, hogy oldja meg az övét, mert fájdalmat érez a keblében. Jean engedelmeskedett. Ráparancsolt, hogy szorítsa erősen a melléhez, mert a hideg borzongatja. Jean engedelmeskedett. Azután csókolta, ölelte Jeant. A büszke arisztokrata-száj addig tapadt a Jean paraszt-szájához, amíg Jeannel is forogni kezdett a világ és engedelmeskedett, engedelmeskedett gyönyörrel, odaadással, halálhoz hasonló önmegfeledkezéssel.

A nimfák eltűntek, Pán sipja megszűnt, Amelie grófné alakja fölmagasodott és hidegen, büszkén, nyugodtan szólt oda Jeannak:

- Segítsen föl a lovamra!

Jean engedelmeskedett.

*

A főherceg nem jött el, de a többi előkelő vendég mind ott volt. Az asztalfőn ült a házi-asszony, fejedelmi pompában, királynéhoz hasonló büszke fenséggel. A kevély, arisztokrata házaspár évfordulóját lángoló tóosztok ünnepelték. Mindenki meghódolt a grófné felülmulhatatlan tartása előtt, és a sápadt gróf boldog dölyffel ismételte, hogy igazi méltósággal, arisztokrata-fenséggel csak az ő felesége reprezentál.

A cigánybanda üdvriadójába gyermekhangokból álló karéneket vegyült. Az árvaház növendékleányai jöttek el, hogy kegyes pártfogójuk előtt hódolatukat bemutassák. Fehérfejkötős apácák vezették a hófehér ruhába öltözött kicsinyeket. Ártatlan, tiszta lények, szent asszonyok és büntelen angyalkák járultak a szép grófné elé, aki nyugodtan, büszkén, fenséges arczzal biztosította őket változatlan jóakarataról.

Jean a felszolgáló inasok közt volt. Ott állott a grófné széke mögött és a tányérokat váltotta, - alázatosan, ostobán, engedelmesen.

Misera plebs.

- Mi bajod megint, fiam? Sápadt vagy és a pofád Hamletszerű! Mi hozott megint méregbe, mert ti folyvást dühöngtök, folyvást rágjátok a saját májaitokat, ti önkéntes Prometheusok!

- Nem szeretek élni, ez az egész.

- És miért nem szeretsz élni, te mai csirke, te fanyar éretlenség?

- Mert aki él, az lát; és a világon annyi a szomorú látnivaló, hogy szeretném, ha többé nem látnék semmit, hanem feküdném a föld alatt, mint egy darab buta göröngy, mint egy marék kavics, mint egy darab kemény, érzéketlen sziklakő.

- Deklamáció!

- Mennyi szenvedés, mennyi nyomor mindenütt! Égbekiáltó! Tűrhetetlen!

- Ha túri az Isten, aki a legfőbb jószág, te is tűrheted.

- Az Isten lehet bölcs és közönyös, hiszen azért Isten. De én ember vagyok, nekem idegeim vannak, nekem fáj a mások szenvedése, én dühbe jövök, ha látom, hogy a világ beosztása czudar, hogy annyi ezer ember méltatlanul, igazságtalanul kinlódik, nyomorog, éhen vész a szemünk láttára esztendőről esztendőre. Ha valaki megmagyarázza nekem, hogy ebben van ráció, hogy az emberek szerencsében és nyomoruságában van igazság: megnyugszom, elhallgatok. De amíg a nagy Rébusz nem magyaráz semmit, hanem csak gyötör, rombol, sanyargat, gyilkol, ahogy a kedve tartja, addig én is vádolok, dühöngök, kesergek és egyre azt kérdelem Tőle: Minek gyártod az embert milliószámra, ha nem tudod eltartani őket, ha nem tudsz gondoskodni róluk?

- Előbb-utóbb megbolondulsz barátom, ha nem tudod nézni a nyomort! Nézni kell azt, fiam, nézni kell. Ez az élet legfőbb művészete. A mi uraink bezzeg értenek hozzá. Nézz be csak a fényes palotákba, a gazdag, előkelő étkező-termekbe, kaszinók, klubok földszintjén. Ott bizony habzsolják az osztrigát, a lazacot ezüstvillával, falják a francia mártásban párolt drága vadakat, tél közepén epret, szőlőt, sárgadinnyét zabálnak és szürcsölnek hozzá jégbe-hűtött pezsgőt, és egyiknek sem jut eszébe, hogy odakünn vannak bizonyos filozopterek, akik az éhségtől ájultan roskadnak le az utcán; hogy állanak a templomok előtt csecsemővel a karjukon rongyos koldusasszonyok, akiket gyerekestül majd megvesz az éhség és az Isten hidegje; hogy legalább tizezer ember él ebben a nagy városban, aki állás nélkül, pénz nélkül, magára hagyva lődörög és tolvajjá, betörővé, gyilkossá, halálos beteggé, örültté válik a nyomoruságtól. Hány milliomos nábobnak, hány milliomos arisztokratának rontja meg az étvágyát az a gondolat, hogy amíg ő francia szakácsok étlapját eszi végig, vannak ezren meg ezren, akik semmit sem esznek? Hánynak jut eszébe, hogy két tál étellel kevesebbet főzessen s annak az árát a szegényeknek adja? Hánynak jut eszébe, hogy naponként egy csomó pénzt vegyen magához, kiszemeljen magának ötven vagy száz darab nyomorgót, mindenkinek adjon annyit, amennyi egy szerény ebédre kell és így szóljon hozzájuk: Nesztek, barátim, embertársaim, vegyétek ezt az én fölöslegemből! Ha ti jóllaktatok a magatok módja szerint, majd nekem is jól fog esni a magam drága ebédje! Nézd, barátom, a derék akadémikus milyen nyugodtan tákolja össze tudományos értekezését a négyzetgyökökről és a csuvasz nyelv deklinációjáról, és nem törődik az általános nyomorusággal. A miniszterek agyonkormányozzák az országokat és büszkén viselik exczelenciás czimeiket és nem törődnek az éhenhalókkal. A börziáner játszik a börzén, a gavallér az uri kaszinóban, a színész rajong a tapsért, a képviselő viczinális vasutat épít, a polgármester az emberi kor legvégső határán sétál pezsgős pohárral a kezében, a gazdag jogász egész nap üti a billiárdot, a kerületi klubok

banketteznek, a fejedelmek vadásznak - és egyik sem törődik az általános nyomorusággal. Kire tartozik az, hogy más valakinek rosszul megy a dolga? A mi pozíciónk a mi pozíciónk, a más éhenhalása a más éhenhalása. Ne zavarjuk össze a fogalmakat és a hatásköröket. Nézni kell a nyomort, nézni fiacskám, okosan, kellő mérséklettel, a magunk nyugalmának minél kevesebb megzavarásával!

- Barátom, te cinikusan veszed a dolgot. De én sirni szeretnék.

- A pityergő férfi csunya látvány. Ne tedd magadat nevetségessé.

- A szivtelenek röhögésével nem törődöm. Ti önzők vagytok valamennyien s épen úgy szemet hunytok a gazságra, mint a szenvedésekre. De én nyitott szemmel járok a világon és látok mindent. Ma is... mit kellett látnom ma is!

- Mit láttál?

- Reggel a lánczhidon mentem át. Az oszolni kezdő ködből kiragyogott a nap és fénylett a Duna zöld vize, fénylett a Gellérthegy oldala, csupa fény volt a hármashatárhegy, a két hosszú rakodópart, a Margitsziget, a Ferencz József-híd, az egész pompás dunaparti vonal. Amint gyönyörködöm ebben a csodaszép panorámában: mögöttem durva, zajos beszélgetés reszketteti meg a napfényes levegőt. Oda fordulok. Három alak jön utánam. Egy ütött-kopott külsejű munkásforma ember, egy sovány, sápadt arcú asszony és egy hatévesnek látszó kisleány, akit az asszony a kezénél fogva vezetett. A munkáson nem volt egyéb, csak egy vékony zeke, az is csupa folt és szakadás. Pusztá melle imitt-amott kikandikált a czafatos szövetből. Gyűrött, piszkos kalapját erősen a szemére huzta. Vörös, meggémberegett kezeivel erősen hadonázott, mintha magyarázott volna valamit az asszonynak. Az asszony sovány testén is kopott, vékony vászonruha fityegett; csak a feje volt bekötve melegebb kendővel. A kis leány csöndesen, fásultan ment az asszony mellett. Vastag kendőbe volt bepólyálva, csak a szemei látszottak ki belőle. Kis lábai kedvesen csoszogtak a rongyos cipőcskében. Rongyos volt a férfi és az asszony saruja is, tele sárral, szennyel. Valami téglavető tájékról jöhettek.

- A férfi persze be volt rugva?

- Nem. Józan volt és kétségbe volt esve, mert az asszony kegyetlen szemrehányásokat tett neki. Amint közelebb jöttek és mellettem elhaladtak, mindent hallottam. Egy ideig csak az asszony beszélt: Te gyalázatos korhely, azt akarod, hogy éhen dögljünk? Erre kellett én neked? Ott hagytam miattad a méltóságos asszonyt, akinél holtig megmaradhattam volna... Minek vettél feleségül, te czudar? Bitang lumpoknak való a házasság? Két gyerekeket már eltemettem, ezt az utolsót is a sirba akarod juttatni, te akasztófára való? Adj kenyeret... eredj dolgozni... csinálj valamit!... Hallod? A szegények házában lakjam miattad? Éhen veszszek miattad? - A férfi haragosan visszaszólt: Honnan vegyem a kenyeret, ha nem adják? Annak is én vagyok az oka, hogy két hónapig feküdtem a kórházban? Tehetek én arról, hogy sehöl sem kell a beteg ember? Mit csináljak, ha becsapják előttem a kaput. Az asszony rikácsolva ordított rá: Mert ügyefogyott vagy, lusta, gazember vagy! Hallották a drágalátos híradet! A nyavalyádnak is te magad voltál az oka! Minek mentél részegen az emeletre? - Nem igaz, nem igaz! - nyögte a munkás. - Hallgass Lizi, ha Istent ismersz, ne hozz ki a sodromból! - De kihozlak! Addig kiabálok a füledbe, amíg felkötöd magadat... amíg kisül a két szemed... amíg odáig jutsz, alávaló gazember... Nem folytathatta tovább. A rongyos ember, aki három lépéssel előbb járt, hirtelen megfordult és az asszonynak rohant. Torkon ragadta, fojtogatni kezdte, nagyokat ütött rá a csontos, durva öklével. Az asszony védte magát és eleresztette a gyermeket. Ekkor a megvadult ember villámgyorsan a kisleányhoz kapott. - A Dunába veled, fattyu! Be a Dunába! Apád is utánad megy! Be a Dunába, mind a ketten! Hagyjuk itt ezt a gonosz asszonyt! - Örült dulakodás támad az apa és az anya közt. A kis leány sirt, jajgatott, vergődött, rugkapált apró lábával. Összeszaladtak az emberek. Én is ott termettem egy

ugrással és mellbelöktem a munkást, aki hátratántorodott s a következő pillanatban futásnak eredt. Mielőtt a rendőr lefülelhette volna, átszaladt a hidon és eltűnt a Ferencz József-téren.

- És az asszony?

- A rendőr le akarta tartóztatni, de úgy jajgatott a kis leányával együtt, hogy többen közbevetettük magunkat és rábirtuk a rendőrt, hogy bocsássa szabadon. Elment valami nénjéhez, valahová a Köztemető-utra. Utravalóul odadoztak neki egy-két banális vigasztaló szót. Én ezt az olcsó utravalót megtoldtam egy pár garással, hogy legalább aznap ne koplaljanak szegények.

- Szomorú história, annyi bizonyos.

- Még szomorúbb, ami most jön. Délután nagy népcsődület tartóztatott fel a József-köruton. A külváros összes csirkefogói összeszaladtak, kövér és heroikus kofák káromkodva, bösz felháborodással gyülekeztek, az ablakokból elegáns kisasszonyok mosolyogva kandikáltak ki és a háborgó csöcselék közepén három konstáblér öklözött, gyomrozott egy rongyos, elzüllött embert, aki démoni erővel csapdosott a dühös rendőrökre és rekedten kiabálta: Loptam, hogy kenyeret adjak a családomnak! Kenyeret, kenyeret, kenyeret! A dulakodó tolvajt végre megkötözték és utnak indították. Vihogva, kaczagva, triumfálva ment kétfelől a gyülevész nép. Amikor a szomorú menet mellett elhaladt, ránéztem a tolvajra. Megismertem. Ugyanaz a dologtalan munkás volt, aki reggel a Lánczhidon megverte a feleségét és a Dunába akarta hajítani a kis leányát.

- Szomorú história!

- Ebben a percben gróf Badacsony gummikerekes batárja robogott arrafelé. Az emberek lépten-nyomon mély tisztelettel kapták le a kalapjukat a gróf előtt, aki negyvenezer hold földet örökölt az apjától és aki az alázatos köszönéseket nyájas leereszkedéssel viszonzta, mint olyan ember, aki soha sem dolgozott semmit és mindig a legnagyobb tiszteletet élvezte. Csupa mosoly volt, csupa elégedettség volt, csupa becsület volt, csupa lovagiasság volt, csupa korrektség volt, amikor ruganyos hintójával nesztelenül elsuhant a megkötözött tolvaj mellett. A gonosz zsvány nem nézett rá. Makacs szeméit a földre szegezte. De a konstáblerek észrevették és mély tisztelettel szalutáltak.

Ave Cézár!

A római történetírók 45-öt irtak Jézus Krisztus születése előtt.

És a hajnali fényben egy bundáskutya, egy nagy, szürke komondor ügetett a mezőn, Gallia déli részén, azon a tájékon, amit ma Provánsznak nevezünk. Meg-megállott a porhanyós, fekete földhányások előtt, beledugta nedves orrát a lyukakba, szimatolt egy ideig, azután megint továbbügetett és lompos farkát csöndesen himbálta, libegtette a kelő napsugárban. Unta magát az öreg komondor. Pócz-egerekre vadászott a szemetes ugaron és imitt-amott megkergetett egy-egy vörös hátú ürgét, de azt sem valami nagy hévvel, inkább csak szokásból.

A hosszú, sík mezőn magában állott egy roppant magas, terebélyes nyárfa. A szabályosan vágott, fehér porral lepett országút épen előtte futott el és a hatalmas fa-kolosszus az országutnak egy darabját behintette hűvös, sötét árnyékkal. Ugy állott azon a helyen egymagában, mint valami óriás napernyő, amit az Isten maga plántált oda eltikkadt bujdosónak, fáradt vándorló legénynek.

A roppant fától vagy ezer lépésnyire, szintén egészen magányosan, apró majorház dugta ki lapos fedelét az alacsony kőkerítés közül. Egy-két fügebokor támaszkodott a szegényes falakhoz és szemétdombok voltak fölhalmozva itt is, ott is, a kerítés mentén. És a szemétdombokon pirostaraju, peczkestartású kakasok kaparásztak; és időnként harsogó torokkal belekukorékkoltak a meleg, tiszta reggeli levegőbe.

És a hosszú, zajtalan síkságon nyíltak a tarka mezei virágok. És az édeshangú pacsirták csicseregtek a szántóföldeken. És a villásfarkú fecskék vijjongva kapkodták el a dongva röpdős bogarakat. Az udvar egyik sarkában kopott fa-ekék heverték egymáson. És a kis ház előtt egy pár szélestányerű napraforgó csöndesen bókolt sárgával szegett fekete képével az emelkedő nap sugaras gömbje iránt.

Minden olyan csöndes volt errefelé. Egy élő teremtés se mozgott a messze rónaságon. Csak a nagy, szürke komondor ügetett lompos farkával a mezőkön. Csupa csönd volt az egész táj. Csupa béke, csupa elhagyatottság, csupa névtelenség.

*

Déltájban porfelhő támadt az országuton és trombitaharsogás verte föl a mezők nyugalmat. Kürtös heroldok száguldtak gyors paripákon és hirdették mindenütt, a merre mentek: Julius Cézár leverte a hispán-lázadást! Julius Cézár a légiók élén diadallal vonul Róma felé! Ave Cézár! Ave Cézár!

Ugy van! Julius Cézár Mundónál leverte a Pompéjus-követők utolsó maradványát. Harmincz-ezer lázadó holtteste hever a csatatéren. Véres hullájukon varjuk és keselyük ülnek halotti tort, és a római sasok büszkén lebegnek a triumfátor fölött, aki ott lépeget fehér lován a napsütött országuton, hatalmas, fényes táborkarával, amilyenhez foghatót nem lát a remegő világ.

Ott lovagol mellette pelyhes állával a fiatal Oktáviusz, az örökbefogadott nagy reménység; ott ugratja tüzes ménjét Cézár oldalán a daliás, sápadtképű Antonius, a legnagyobb hős és a legnagyobb korhely, a csatamezők és az asszonyi szívek királya.

Ott üget mögöttük csillogó vértjével az óriástermetű Dolabella és Lepidusz, a lovasok ezredese, akit Cézár emelt ki a semmiségből s akinél hűségesebb kreatúrája nincs a triumfátornak. Ott van a két ügyes, szolgálatkész prefektusz: Cornéliusz Balbus és Oppius lovag, akik a republikánus Ciceró írásaiból kitörlik a Cézárnak nem tetsző részeket. Ott van Caninius Rebilus, a várostromok vezetője, Fulvius Nobilior, a legbátrabb lovaskapitány és ott van a komoly, hallgatag hadvezér, Quintus Pedius, aki Fabius Maximusszal együtt halálos ellensége a

haldokló reszpublikának. Ott furakodik Cézár közelébe Fabérius, a titkár, mindenható urának legbizalmasabb embere, és ott lesi Cézár parancsát a kegyencz Tigellius, a szárd fuvolajátszó, aki lágy muzsikájával sokszor lecsillapítja Cézár háborgó idegeit.

Dél van. Égetően süt a nap. És Cézár pihenni kíván. Cézár, az örökös konzul, a jövőendő császár, a világ ura: le akar feküdni valahol.

A forró, napfényes mezőn csak az a roppant nyárfa ott az országut mentén kínál hűvös árnyékot, kellemes pihenőt. Cézár a magányos vén fa árnyékát kegyesen elfogadja. Leszáll a lóról, szédelegve odamegy a fához és dicskörben égő fejét, világokat föntartó derekát hozzáérteti a vándorló koldusok azilumához, a durva, kérges fatörzshöz.

És amint ott pihen Cézár a vén fa árnyékában, hizelegve lépnek hozzá a szenátorok, akik elébe jöttek Rómából; földön csuszva közelednek hozzá a multság-szerzők, akik egy élczcel, egy rágalommal, egy jól fölcziczomázott hirrel megnevettetik a félistent és elüzik tőle az unalmat, a császárok leggonoszabb ellenségét.

- Ave Cézár! Cleopátrától hozunk üdvözlét, aki forró szerelemmel gondol rád a Tiber partján, Cézár ragyogó villájában!

- Ave Cézár! Üdvözl Cezarion, a te szerelmes magzatod, akinek Egyiptom királynője az édesanyja!

- Ave Cézár! A szenátus elhatározta, hogy örökös használatul megadja neked az imperátor czimét és megadja neked azt a jogot, hogy a prokonzulokat a tartományok élére ezentul te nevezd ki, korlátlanul, a szenátus megkérdése nélkül.

- Ave Cézár! Elhatározta továbbá, hogy elefántcsontból faragott szobrodat a czirkuszjátékok megkezdése előtt az istenek szobrai közt hordoztatja körül a nagy proccessziókban!

- Ave Cézár! Elhatározta egyuttal, hogy egyik márványszobrodat Quirinus templomában állittatja föl, ezzel a inscriptióval: A legyőzhetetlen istennek! A másik márványszobrodat pedig a Capitóliumon, a királyok státuái közt állittatja föl, nevednek és Rómának örök dicsőségére!

A szenátorok ujságaitól Cézár fanyar képe földerül. Mosolyogva fordul alázatos kreaturáihoz:

- Beszéljete tovább! Tudtok még valamit, ami Cézár fülének kedves?

És azonnal ott terem a fürge Livius Salinator és mulattatja Cézárt a mundói csata részleteivel.

- Ave Cézár! Harmincezeret levágtunk közülök. A két főkolompos: Labienus és Attius Varus elesett a harczmezőn. Gneius Pompéjust menekülése közben verték agyon. Csak az ifjabb Sextus Pompéjus futott ép bőrrel Asturia hegyei közé. De lesetünk rá, és nemsokára ő is horogra kerül!

Ime, mit ujságot Cézárnak édesen selypitve a hüséges Claudius Marcellus:

- Ave Pontifex! Helvius Cinna törvényt dolgozott ki arról, hogy nagy Cézár szabadon választhat nőt magának, és annyi asszonyt vehet feleségül, amennyi neki tetszik!

Most a kerekfejü Rupilius veszi át a szót:

- Ave Cézár! Cassius neheztel, mert nem juttatsz neki szerepet dicsőséges hadjárataidban! Azóta még unalmasabb a szerencsétlen!

A gárda kaczag. S még jobban nevetnek, amikor Manlius, a kopasz kerítő, Ciceróról beszél.

- Ave Cézár! Ciceró is haragszik! Ugy akar boszút állani a vén bolond, hogy emlékiratot terjeszt elő az alkotmányos kormányzás szükségességéről! Azonfelül kiadja uticai Catóról irt dicshimnuszát, amit eddig a szekrényében rejtegetett!

De Cézárnak elég volt a pletyka és az alávaló hizelgés. Most a légiók elvonulását akarja látni! És megrendül az álló tömeg és dobogva indulnak a végtelen hadsorok. Vakítva csillognak a dárdaerdők és a kurta, kerek pajzsokon, az aranyos vértéken nagyokat villan a déli nap izzó sugára.

Mennek egymásután a hadrendek, a legyőzhetetlen légiók, a régi czenturiákból formált lovas rómaiak. Vonulnak sorjában a rangos vitézek, akik saját lovaikon mennek a harciba. Vonulnak a könnyű fegyveresek, akik rendszerint megkezdik a csatát, és vonulnak a nehéz lándzsások, akiknek a falanksza áttörhetetlen.

Ott mennek a tizes csapatok, mindegyik a maga zászlajával, a maga signumával. Ott lépegetnek ütemes lépéssel a földmérők, a fejszések, akik vágják az erdőt a hadsereg utjából, és a kapások, akik sánczokat hánynak a porhanyós földből.

Haladnak büszke tartással a nemes lovagok, akik háromszáz-amforás hajókat usztatnak a tengeren, és a daliás testőrök, akik ezüst dénárokból kapják ki a zsoldjukat. Mennek a szövetséges csapatok, a kolóniák segítő hadai, a medvebőrös germán harcosok, a karcsu természetű gall-fiúk, akik Vercingetorix helyett most Cézárt szolgálják, a gladiátorszázadok, a tribünök és a szenátorok, a prétorok és a prokonzulok... mind, mind, végtelen proceszszióban, dobok, rézkürtök, öblös trombiták hatalmas muzsikájával. És amint elvonulnak a fához támaszkodó, fáradtan ülő Cézár előtt: valamennyi kézben tiszteleg a kard, meghajol a súlyos dárda és a vékonyhegyű, könnyen dobható pilum és valamennyi száj ordítja egetrázó harsogással:

- Ave Cézár!

És Cézár, a félisten, a világ ura, a föld leghatalmasabb embere: kimondhatatlan göggel szemléli a nagyszerű defilét.

Mindenki ránéz. Félelem és csodálat sugárzik a szemekből. Soha sem volt ehhez fogható hatalom. Határozottan ő a világ központja!

*

Lehetséges, hogy az. De a kakasok azalatt, míg az elvonulás tartott, olyan nyugodtan kaparásztak tovább a szemétdombokon, mintha Cézár a világon se lett volna.

És a nagy, szürke komondor tovább szaladgált a mezőn, tovább szimatolt az ürge-lyukakban és tovább hessegette a pócz-egereket. Annyira nem érdeklődött nagy Cézár iránt, hogy észre sem vette.

S amikor a légiók mind elvonultak már és nagy Cézárt meglepte az álom: mély, tiszteletteljes csönd támadt a magányos nyárfa körül. Akik ott maradtak mellette: mozdulatlanul állottak és visszafojtották még a lélegzetüket is.

Ott aludt Cézár a fának dőlve, sápadtan, csöndesen.

A vén komondor pedig czéltalan csatangolása közben a magányos fához érkezett. Egy ideig szaglált, szimatolt, azután egyetlen mozdulattal fölemelte a hátulsó lábát. Közvetlenül a fa mögött, ahol a világ ura szunnyadozott!